

ERNST ANDERSEN

LEGATER OG STIFTELSE

MED SÆRLIGT HENBLIK
PÅ FUNDATSERS OPRETTELSE
OG ÆNDRING

JURISTFORBUNDETS FORLAG

København 1962

Trykt med tilskud fra det Finneske legat.

Printed in Denmark
PEDERSEN & LEFEVRE KØBENHAVN V

§ 1

VEJLEFJORDS SANATORIUMS NEDLÆGGELSE BOGHANDLER DIGMANN'S JULELEGAT GODSEJER UTTENTALS LØVENHOLMFOND

Der er i de senere år gjort så store fremskridt med hensyn til tuberkulosens bekæmpelse, at man har kunnet nedlægge enkelte tuberkulosehospitalet og lade bygningerne overgå til anden anvendelse. Vejlefjords Sanatorium blev nedlagt i 1957, og der er også nedlagt et mindre hospital, som lå i Stubbekøbing.

Når et hospital nedlægges, opstår der undertiden et spørgsmål om, hvad der skal ske med visse legater. Grosserer P Carl Petersen og hustru stiftede i 1918 et »Helbredelsesfond« på ca 400.000 kr, der havde ydelse af rentefri lån til tuberkuloseramte patienter på Vejlefjords Sanatorium som formål. Et andet legat, hvis virksomhed var knyttet til sanatoriet, var det af proprietær Printzlau i 1925 oprettede mindelegat. Efter sanatoriets nedlæggelse måtte der tages stilling til, hvilket formål legaterne nu skulle tjene.

Problemet løstes for »Helbredelsesfondens« vedkommende på den måde, at bestyrelsen indstillede, at den fik en almindelig adgang til at imødekomme ansøgninger fra tuberkulosepatienter om understøttelse, når ansøgeren opfyldte de i fundatsen fastsatte betingelser bortset fra den, der nu ikke længere kan opfyldes, at den pågældende er eller har været patient på Vejlefjords Sanatorium. Forslaget blev tiltrådt af Indenrigsministeriet, som stadfæstede et tillæg til fondens fundats om formålsændringen. En sådan ændring i *opretterens* bestemmelser kalder man en *permutation*, og fundatsen siges at være blevet permuteret. Permutare betyder ændre, gennembyrde, og permutation er således blot en ændring eller *gennembrydning* af *opretterens bestemmelser*.

Forsåvidt angår det af proprietær Printzlau oprettede mindelegat kunne permutationen begrænses til, at legatets administration gik over til Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse. Til tuberkulosehospitalet i Stubbekøbing var der knyttet et af snedkermester

K P Andersen oprettet legat, og her gik ændringen blot ud på, at legatets bestyrelse gik over til Maribo amts tuberkulosestationer, og at legatets formål, i det omfang det var fastsat med henblik på dette hospital, blev udvidet, så det kom til at omfatte samtlige tuberkulosestationer i Maribo amt.¹⁾

I alle tre tilfælde var begrundelsen for permutationen, at fundatsernes bestemmelser ikke længere kunne opfyldes. Hvis legaterne ikke skulle indstille deres virksomhed, og legatkapitalerne indbetales i statskassen som anden herreløs ejendom, var det nødvendigt at ændre fundatserne. De gennemførte ændringer gik ikke videre end påkrævet. I fremmed ret er der undertiden givet lovregler om, under hvilke betingelser opretteres bestemmelser kan permuteres. I dansk ret har man ikke lovbestemmelser, men det betyder ikke, at der ikke er hjemmel til at permutere. *Hjemmelen ligger i forholdets natur*. I teorien har der altid været enighed om, at bestemmelser, som ikke længere kan opfyldes, efter indstilling af bestyrelsen kan permuteres af det ministerium, som legatet eller stiftelsen henhører under. Der er fast administrativ praksis herfor, og praksis begyndte allerede under enevælden og kan sikkert føres endnu længere tilbage.

I nyere praksis begrænser man sig imidlertid ikke til at permutere i de tilfælde, hvor opretterens bestemmelser ikke længere lader sig opfylde. Bestyrelserne for legater og stiftelser kom allerede i det 19 årh ind på den tanke, at der af og til kan være god grund til at permutere bestemmelser, som i tidens løb er blevet *åbenbart uhensigtsmæssige*, og afgav indstilling til vedkommende ministerium om, at fundatsen blev permuteret. I begyndelsen var ministerierne meget utilbøjelige til at gå med til at permutere bestemmelser, som kunne efterleves. Men lidt efter lidt ændrede man praksis og gik med til permutation af bestemmelser, som tiden var løbet fra, og som derfor var blevet åbenbart uhensigtsmæssige. Det skete under tøven og med forsigtighed. Begyndelsen blev gjort i Indenrigsministeriet og Kirke- og Undervisningsministeriet. Ved slutningen af det 19 årh fastlægges der en mere bevidst praksis.

Det vanskelige og vigtige spørgsmål er i dag, under hvilke betingelser opretterens bestemmelser kan permuteres, fordi de er blevet uhensigtsmæssige. Hertil må der kræves en del. Foreløbig nøjes jeg med at illustrere problemet med et enkelt eksempel fra Socialministeriets praksis.

Boghandler Digmann holdt i 1911 jubilæum som borger i Silke-

borg og skænkede i den anledning et beløb på 1.000 kr til et legat, der skulle oprettes. Renterne skulle uddeles af Silkeborg byråd, og byrådet fik konfirmeret en fundats for legatet, hvori det i overensstemmelse med giverens ønsker bl a blev bestemt, at renterne skulle uddeles til værdige trængende som julehjælp »i portioner på indtil 10 kr«.

Før 1914 kunne en mindrebemidlet familie for 10 kr i det væsentlige få dækket de nødvendige udgifter til julemåltidet. Beløbet svarede nogenlunde til en halv ugeløn for en faglært byarbejder. Nu rækker 10 kr ikke langt. Skal det af givern tilkendegivne hovedformål, julehjælp, føres ud i livet på rimelig og fornuftig måde, må beløbet forhøjes noget. Ud fra sådanne betragtninger indstillede Silkeborg byråd derfor til Socialministeriet, at beløbet 10 kr blev ændret til 25 kr, og i 1955 tiltrådte Socialministeriet indstillingen og permuterede bestemmelsen ved stadfæstelse af et tillæg til fundatsen.²⁾

Såvel i sanatorietilfældet og hospitalstilfældet som i julehjælpstilfældet er grundlaget for permutation ændringer, der har fundet sted i tiden efter fundatsens oprettelse. *Forholdene har ændret sig på en sådan måde, at givers eller testators forudsætninger er bristede.* De fleste permutationstilfælde hører til gruppen »bristede forudsætninger«. Det sker imidlertid af og til, at der permuteres straks ved stadfæstelsen af en fundats fx med den begrundelse, at opretterens bestemmelser har været *uigennemførlige fra første færd*, og i enkeltstående tilfælde finder permutation med denne begrundelse sted ganske kort tid efter stadfæstelsen. Jeg belyser også dette problem med et eksempel fra praksis og nævner en sag fra Undervisningsministeriets praksis, der lige er afgjort, og som vakte en del opmærksomhed, sagen om Løvenholmfondens alumnat i Grenå.

Løvenholmfonden er oprettet i 1947 af godsejer Uttental, der bestemte, at den væsentligste del af hans formue skulle anvendes til en fond, der skulle have til formål »at oprette og drive en kostskole af lignende karakter som Herlufsholm på Løvenholm gods og med Løvenholm slot som hovedbygning«. Uttental oprettede straks et gavebrev, som Undervisningsministeriet konfirmerede den 23 decb 1947, og da han døde i 1951, tilfaldt hans formue med visse mindre betydelige undtagelser fonden som eneste arving.

Den formue, som fonden herved kom til at eje, androg flere millioner kroner, og i løbet af få år lykkedes det den indsatte direk-

tion ved kyndige og heldige dispositioner at forøge formuen med ganske betydelige beløb, så den pr 31 maj 1959 androg ca 6.7 mill kr. Mulighederne for at realisere opretterens plan var på kort tid blevet væsentligt forbedrede ved dygtig og klog forvaltning. Der var blot den vanskelighed, at planerne, som de var udformet i fundatsen, måtte antages fra første færd at have været umulige at realisere. Løvenholm slot vil aldrig i den foreliggende skikkelse kunne anvendes som hovedbygning for en kostskole af lignende karakter som Herlufsholm. Slottets bygningskonstruktion er forældet, og slottets størrelse beskeden. Og hvis det skal bygges om, er der for det første den hindring, at slottet er fredet i klasse A, for det andet den vanskelighed, at ombygning af gamle, forældede bygninger koster lige så meget som opførelse af nye, og for det tredje den alvorlige mangel ved beliggenheden, at slottet er opført på et lavtliggende terræn. Dette er i vinterhalvåret så koldt og fugtigt, at det ikke kan forsvares at benytte det som varigt opholdssted for skoleungdom.

Ud fra disse betragtninger kom direktionen kort tid efter, at den havde overtaget administrationen, til det resultat, at planerne ikke lod sig realisere i den foreliggende skikkelse. Der fulgte herefter en række drøftelser og forhandlinger mellem direktionen og skolemyndighederne, som er meget interesserede i, at kostskoleplanerne indordnes i Undervisningsministeriets langtidsplaner om gymnasieskoler. Enden blev, at direktionen afgav en indstilling til Undervisningsministeriet om, at opretterens bestemmelser i et vist omfang blev permuteret ved et tillæg til fundatsen. Under henvisning til, at det fremgik af fundatsen, at opretteren havde forudsat, at kostskoleplanerne kunne realiseres i en ikke alt for fjern fremtid, indstillede direktionen, at den fik tilladelse til at anvende en del af fondens midler til opførelse af en kostskoleafdeling for drenge i tilslutning til et påtænkt gymnasium i Grenå.

Planen støttedes af Grenå byråd, som var villig til at lade kommunen bringe visse ofre, men mødte kraftig modstand fra sognerådet i den kommune, hvor hovedparten af godset ligger. Det ville ikke uden kamp se fundatsens bestemmelser permuteret, og endnu før Undervisningsministeriet havde taget stilling til sagen, forberedte sognerådet klage til Folketingets ombudsmand.

Undervisningsministeriet benyttede sig derfor af den adgang, som det efter gammel praksis har til at bede det rets- og statsvidenskabe-

lige fakultet ved Københavns Universitet om et responsum. Det bad fakultetet om at udtale sig om, hvorvidt direktionens indstilling efter fakultetets skøn måtte anses for »forenelig med den gældende fundats med de ændringer, der er hjemmel til at foretage«. Fakultetets responsum af 28 sept 1960 endte med at fastslå, at betingelserne for permutation efter »dansk rets almindelige retsgrund sætninger« på dette område var opfyldt. Undervisningsministeriet nedlagde derefter forestilling om udfærdigelse af en kongelig resolution om ændring af fundatsen, og den 8 novb 1960 faldt den kongelige resolution. Sognerådet klagede til Folketingets ombudsmand, men uden resultat. Den 21 juni 1961 meddelte ombudsmanden, at han ikke kunne kritisere fundatstillæggets konfirmation, som han måtte betragte som retsgyldig.³⁾

Det har såvel under behandlingen af denne sag som under behandlingen af andre permutationssager været en ulempe, at der ikke foreligger en samlet fremstilling af permutationsproblemerne. Man savner oplysning om den af administrationen gennem tiderne faktisk fulgte praksis. I Rescriptsamlingen og Ministerialtidende kan der vel findes en række fundatsændringer, og mange af disse må formodes at være »ægte« permutationsafgørelser, men i reglen kan det kun efter en undersøgelse af forestillingsprotokoller, ministeriernes journalsager osv ses, om det har drejet sig om »ægte« permutation, og kun efter en sådan undersøgelse kan man se baggrunden for og begrundelsen for permutationen. Der findes desuden en del utrykte afgørelser.

Ingen har idag overblik over praksis i permutationssager i de forskellige ministerier : om praksis er den samme. Det er derfor i sig selv en nyttig gerning at gennemgå og sammenstille ministeriernes afgørelser, så de, der er interesserede i emnet, har en kilde til oplysning om praksis. Formålet med denne fremstilling er først og fremmest at belyse praksis og at skaffe overblik over praksis. Det har dog ikke været hensigten at skaffe en udtømmende oversigt. Det ville være en uløselig opgave at registrere samtlige permutationsafgørelser, og det ses heller ikke, at en registrering ville have synderlig interesse. Hvad der tiltrænges, er oversigt over de principielle og de typiske afgørelser og en sammenstilling af disse i naturligt sammenhørende grupper. Herved er anvendt den af retsteorien ofte anvendte sondring mellem »oprindelige« omstændigheder og »efterfølgende« omstændigheder. Først gives der en foreløbig redegørelse

for administrationens praksis med hensyn til *efterfølgende* permutation 3: permutation efter fundatsens stadfæstelse på grund af forhold, der er indtrådt efter fundatsens oprettelse, derefter behandles den permutation, der sker *i forbindelse med stadfæstelse af fundats*. Ved redegørelsen for den efterfølgende permutation tages først de tilfælde, hvor permutationen sker, fordi bestemmelser i oprettelsesdokumentet ikke kan opfyldes, derefter i to afsnit de tilfælde, hvor permutationen sker, fordi bestemmelser er blevet uhensigtsmæssige.

Ved undersøgelsen af grundlaget for administrationens beføjelse tages problemerne derimod i omvendt orden, først permutation ved oprettelsen af fundats, derefter efterfølgende permutation. Herved får man lettest problemerne indordnet under og sammenstillet med de testamentsretlige problemer om motivvildfarelse og bristende forudsætninger.

Som indledning gøres der kort rede for, hvad jeg vil kalde de »uægte« permutationstilfælde 3: tilfælde, hvor der er et særligt grundlag for fundatsændringer eller for ændringer i oprettelsesgrundlaget ved stadfæstelse af fundats. *Når der foreligger et sådant særligt grundlag, kan der også ændres i bestemmelser, der er uhensigtsmæssige*. Formålet med den følgende fremstilling er imidlertid kun at behandle de »ægte« permutationstilfælde 3: de tilfælde, hvor der foretages en ændring i oprettelsesgrundlaget uden særlig hjemmel. Her er det vanskelige og det omtvistede spørgsmål netop, om der kan foretages ændring i bestemmelser, blot fordi de er blevet uhensigtsmæssige.

§ 2

SÆRLIGT GRUNDLAG FOR FUNDATSÆNDRINGER

1. *Ændring af gavefundatser med giverens tilslutning. Entreprenør Niels Andersens arbejderlegat. Anders Hasselbalchs fond til leukæmiens bekæmpelse. Selskabers og foreningers jubilæumslegater.*

Entreprenør Niels Andersen oprettede i 1880 for en del af de midler, som han »ved eget arbejde, men tillige ved tusinder af arbejderes hjælp« havde samlet, et legat på 100.000 kr, »Entreprenør Niels Andersens arbejderlegat«, hvis renter skulle anvendes til fordel for arbejdere, der kom til skade ved ulykker under arbejdet ved visse

entreprenørforetagender. Da der ved århundredets slutning gennemførtes en lovordnet forsikring mod ulykkestilfælde, der i et vist omfang gjorde legatet overflødigt, tog legatstifteren selv initiativet til en ændring i fundatsen. De af forsikringen dækkede arbejdere kunne ikke længere få del i renterne. Samtidig bestemtes det, at såfremt der i tidens løb blev åbnet adgang til lovordnet forsikring af arbejdere ved landbrug, skovbrug og lign, bortfaldt også disses adgang til at få del i renterne. Når kapitalen var vokset til 200.000 kr, kunne legatbestyrelsen anvende renterne fx til fordel for »Samfundet og Hjemmet for vanføre«. Den endelige ordning blev truffet ved et tillæg af 1911, som legatstifteren nåede at give tilslutning til, inden han døde.⁴⁾

Disse ændringer kunne have været gennemført, selvom legatstifteren på ændringstidspunkterne var afdød, i kraft af de almindelige regler om adgangen til permutation, men det siger sig selv, at et ministeriums betænkeligheder formindskes, når det er legatstifteren, der tager initiativet til en fornuftig ændring, eller legatbestyrelsen har opnået hans tilslutning til en af den ønsket ændring. Givers samtykke skaber et særligt grundlag for ændring. Et ministerium står friere, end det ellers ville stå.

Et klart eksempel på, at et ministerium med givers tilslutning har ændret bestemmelser, der ikke var uhensigtsmæssige, er det af Undervisningsministeriet i 1960 stadfæstede tillæg til fundatsen for »Anders Hasselbalchs fond til leukæmiens bekæmpelse«. Efter den i 1929 stadfæstede fundats skulle fondens midler anbringes efter reglerne for anbringelse af *umyndiges* midler. Efter tillægget kan de anbringes i overensstemmelse med de meget lempeligere regler om anbringelse af *myndiges* under Overformynderiet bestyrede midler.⁵⁾ Ændringen korresponderer med en svingning, der har fundet sted i tiden efter 1929 med hensyn til, hvad ministerierne går med til ved oprettelsen jfr s 49–50. Den kan ikke gennemføres ved en ægte permutation. Myndighederne kan ikke indtage det standpunkt, at lovreglerne om anbringelse af *umyndiges* midler er blevet uhensigtsmæssige. Anderledes, når giveren lever og er enig i ændringen eller endog selv har taget initiativet til den.

Et gavelegat og en gavestiftelse er ofte oprettet af et aktieselskab, en forening, en sparekasse, et andelsselskab, et gensidigt forsikrings-selskab osv i anledning af et jubilæum. Adgangen til at gennemføre ændringer i sådanne fundatser beror ikke på, om de almindelige

betingelser for permutation er tilstede. Når der er enighed mellem bestyrelsen for legatet eller stiftelsen og bestyrelsen for selskabet eller foreningen, kan vedkommende ministerium gå med til enhver ændring, som anses for formålstjenlig, dog med det forbehold, at særlige rettigheder ikke kan ophæves eller ændres ved fundats-ændring jfr herom s 111–13. Det kan ikke kræves, at ændringen skal være nødvendig, fordi bestemmelsen ikke kan opfyldes eller er blevet åbenbart uhensigtsmæssig. Tilsvarende betragtninger finder anvendelse ved legater og stiftelser oprettet af kommuner eller af et andet legat eller en anden stiftelse.

Mange legater, stiftelser og fonde er oprettet for statsmidler,⁶⁾ og heller ikke i disse tilfælde skal spørgsmålet om ændringer i fundatsen afgøres efter de almindelige regler om permutation. Når oprettelsen er sket ved lov eller i henhold til lov, beror det i første omgang på en fortolkning af loven, om fundatsen kan ændres uden ny lov. Hvis fortolkningen fører til, at ny lov ikke er påkrævet, er det dog ikke uden videre givet, at ændringer kan gennemføres med samtykke fra vedkommende ministerium. Det kan være nødvendigt fx at indhente samtykke fra finansudvalget.

2. *Oprettelsesdokumentet tillader ændring. Etatsråd Puggaards legat. Hagemanns Kollegium. Kollekollegård.*

Det er ikke den nærmestliggende tanke for den, der opretter et legat, en stiftelse eller en fond, at fundatsen selv bør angive, under hvilke betingelser den kan ændres. Oprekkeren vil som regel sætte sig selv et minde, skabe en institution med et vedvarende formål, og denne tanke fører let over i forestillinger om, at der ikke bør kunne foretages ændringer i fundatsen. I mange ældre fundatser finder man udtrykkelige forbud mod, at der ændres i fundatsen. Fundatsen skulle være »uryggelig« til »evig tid«. Forbud ledsagedes ofte af forbandelser af dem, der satte sig op mod forbudet, og velsignelse til dem, der respekterede det. Den i slutningen af det 18 årh udgivne store samling af fundatser, Hofmans Foundationer, der er den vigtigste kilde til oplysning om ældre legater og stiftelser, indeholder talrige eksempler på sådanne forbud, forbandelser og velsignelser.

Oprekkerne er nu gået bort fra disse almindelige forbud mod forandring. Erfaringen har vist, at det ikke er fra ministeriernes side, at faren truer. Det, der udsletter legater og stiftelser, er krige, folke-

vandringer, revolutioner, hungersnød, epidemier og – især – inflation. Legater og stiftelser synes tværtimod at have en chance for at kunne leve længere, når opretteren giver bestyrerne mulighed for at kunne tilpasse fundatsen til de ændringer, der finder sted i de økonomiske, politiske og sociale forhold, med vedkommende ministeriums tilladelse. Bestemmelser om adgang til ændring optages da også i fundatserne i stigende omfang.

Hvis en ændringsbestemmelse går ud på, at der med vedkommende ministeriums samtykke kan foretages de ændringer i fundatsen, som er nødvendige, fordi dens bestemmelser ikke længere kan opfyldes eller er blevet åbenbart uhensigtsmæssige, stemmer den med »gældende ret«. Den giver kun udtryk for, hvad der ville være blevet forlangt, selvom der ikke havde stået noget i fundatsen. Fra et juridisk synspunkt står bestemmelsen *ex tuto*. Fra et psykologisk synspunkt er en sådan ændringsbestemmelse dog ikke overflødig. Det er lettere at forstå og begrunde, at der kan ændres i en fundats, når opretteren selv på forhånd har sanktioneret det. Opretterens forhåndssamtykke er lige så godt som givers efterfølgende samtykke. Når hjemmelen til ændringer alene skal søges i »gældende ret«, er der i dansk ret den vanskelighed, at gældende ret ikke er lovfæstet. Man må søge hjemmelen i forholdets natur, administrativ praksis og domspraksis. Det er ikke så let at overbevise den, der ikke er inde i juraens retskildeteori, om at en sådan hjemmel er lige så god som lovhjemmel. En *ex tuto* bestemmelse er bedre end ingenting.

I mange fundatser er hjemmelen til at foretage ændringer videregående, end den ville være efter gældende rets regler om permutation. Når det fx i den i 1863 stadfæstede fundats for etatsråd Puggaards legat til fattige Københavnerdrengenes opdragelse siges, at der, når den samlede bestyrelse efter samvittighedsfuld overvejelse indstiller det, kan foretages de ændringer i fundatsen, som må anses for hensigtsmæssige, kan der ændres i enhver bestemmelse, som efter bestyrelsens og ministeriets sammenfaldende skøn er utidsvarende, uforståelig eller urimelig.

Et andet eksempel er fundatsen fra 1907 for Hagemanns Kollegium, hvorefter der kan foretages ændringer, når det indstilles af Lærerrådet ved Polyteknisk Lærestanstalt. »Det er fundators håb, at tillæg og ændringer må ske, så ofte tidens krav måtte medføre ønskeligheden heraf, så at legatet kan tjene til at hjælpe ungdommen

frem ad de veje, som til enhver tid må anses heldige.« Proprietær Grut Hansen, der testamenterede bl a Kollekollegård til en legatstiftelse, der bestyres af en kvægavlerforening, var ligeså fremsynet som Hagemann. Han skrev vel i sit testamente, at det var hans tanke, at foreningen skulle drive ejendommen til gavn for opdræt af malkekvæg eller eventuelt som forsøgsbrug til foretagelse af eksperimenter på kvægopdrættets område. »Men da jeg i øvrigt anerkender umuligheden af at kunne forudse, hvad der tjener kommende tiders tarv, bemærker jeg, at mine ønsker sker fyldest, når arven anvendes på den måde, som enhver tids bestyrelse finder mest heldbringende for vort landbrug,« føjede han derefter til.⁷⁾

I sådanne tilfælde er der kun den grænse for adgangen til at foretage ændringer, der ligger i, at bestyrelsen og ministeriet skal være enige. Bestyrelsen kan ikke på egen hånd ændre fundatsen, men på den anden side kan ministeriet ikke ensidigt gennemføre ændringer. Ændring kræver indstilling fra bestyrelsen og ministeriets stadfæstelse. I dette system af »skak og balance« ligger den bedste garanti for, at der ikke vil blive foretaget ændringer uden efter nøje overvejelse af, om ændring er nødvendig eller dog ønskelig. Administrationens medfødte konservatisme er den bedste garanti mod overlede ændringer.

Når ændring gennemføres i henhold til en ændringsbestemmelse i fundatsen, kommer det problem, der er denne undersøgelses genstand, slet ikke til at foreligge. Permutationen er ikke »ægte«.

Hvis en ændringsbestemmelse ikke er udformet af opretteren, men fx af executor, skifteretten eller de privat skiftende arvinger, kan det være et spørgsmål, om der har været hjemmel til at indsætte bestemmelsen i fundatsen.⁸⁾ Afgørelsen må træffes ved fortolkning. Det må antages, at en almindeligt holdt bemyndigelse til executor til at udforme fundatsen giver executor fornøden hjemmel til at indsætte en bestemmelse om, under hvilke betingelser fundatsen kan ændres.

3. *Bestemmelser, der ikke er udformet af opretteren. Musik-konservatoriet. Dronning Anna Sophias »Witwen Stift«.*

Musikkonservatoriets første navn var »Københavns Musikkonservatorium, grundet af P W Moldenhauer«. Ved et tillæg af 1902 til stiftelsens fundats blev det døbt om til »Det kgl danske Musik-konservatorium«.⁹⁾

Efter praksis er det meget vanskeligt at få et ministeriums tilslutning til permutation af et legats eller en stiftelses navn. Opretteren har som regel lagt vægt på, at institutionen bevarer hans navn, og det understreges ofte gennem et forbud i gavebrevet eller testamentet imod, at navnet senere ændres. Ministerierne er stadig villige til at stadfæste sådanne begrænsede forbud mod ændring.

Når Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet i 1902 gik med til en ændring af Musikkonservatoriets navn, har det en særlig forklaring. Moldenhauer havde ikke bestemt, at stiftelsen skulle bære hans navn. Han havde i sit testamente kun bestemt, at resten af hans formue skulle anvendes til at grundlægge et konservatorium for instrumental- og vocalmusik, og overladt afgørelsen af enkeltheder til professorerne Gade og Hartmann og koncertmester Paulli. Det var dem, der udarbejdede fundatsen, og det var dem, der fik idéen med at tage Moldenhauers navn op i stiftelsens navn. Hensynet til Gade, Hartmann og Paulli kunne imidlertid ikke forhindre, at stiftelsens navn blev lavet om. Det var i tidens løb blevet upraktisk.

Afgørelsen om Musikkonservatoriets navn er en anvendelse af en almindelig grundsætning, som man kan udtrykke således, at de særlige hensyn, der begrænser adgangen til ændring, ikke gør sig gældende, medmindre vedkommende bestemmelse i fundatsen er *udformet af opretteren eller uden begrundet tvivl udtryk for hans særlige synspunkter*. Når oprettelsen er sket ved gave, udformer fundator som regel selv alle enkelthederne i et gavebrev, der stadfæstes som fundats. Er oprettelsen sket ved testamente, er det derimod reglen, at testator nøjes med at fastlægge hovedbestemmelserne, navnlig reglerne om formål og bestyrelse. Resten henskydes af praktiske grunde til afgørelse af den, der behandler boet, oftest en executor. Man finder også eksempler på, at det er blevet overladt til den myndighed, der skal bestyre legatet eller stiftelsen, at udarbejde fundatsen. Hvis testator selv vil udarbejde alle enkelthederne, støder han på den hindring, at ministerierne ikke stadfæster fundatser uden at have sikkerhed for, at legatet eller stiftelsen vil blive oprettet. Man kan endelig finde eksempler på, at testator har begrænset sig til at bestemme, at hans formue eller en del deraf, skal anvendes »i veldædigt øjemed« eller »til filantropiske formål«, så at han endog henskyder afgørelsen om formål, bestyrelse og navn til executor.¹⁰⁾

Grundsætningen stemmer med forholdets natur. Den var anerkendt allerede i Kancelliets praksis, hvad man kan se fx af en afgørelse fra 1821. Dronning Anna Sophia havde i et testamente af 1743 bestemt, at der skulle henlægges 40.000 rd »zu einem Witwen Stift«, og at »die Disposition hierüber und dessen Einrichtung« skulle være hos en grevinde Danneskjold Laurvig og efter hendes død hos Reventlowerne med fortrinsret for denne slægt. Grevinden påtog sig hvervet som direktrice, og hun besluttede da, at der skulle opføres en bygning. Foreløbig oplagde hun en del af renterne. I 1754 udformede hun en fundats, der opnåede kongelig konfirmation. Det bestemtes bl a, at der skulle opføres et stiftshus i en købstad til en priorinde og 4 adelige enker.

Reventlowerne var meget utilfredse med disse planer og gjorde gældende, at bygningen kun skulle opføres for at forøge grevinde Danneskjold Laurvigs »gloire«. Udsigterne til at skulle rykke ind på en i en eller anden lolland-falstersk købstad liggende stiftelse virkede ikke tillokkende på familiens kvindelige medlemmer. Familien forsøgte allerede i 1756 at få fundatsen lavet om og påberåbte sig bl a, at det ikke havde været den afdøde dronnings tanke, at der skulle bygges en bygning, hvad den forsøgte at godtgøre ved henvisning til forskellige udtalelser, men kancelliembedsmændene vendte det døde øre til.

Så gik Reventlowerne sabotagens vej. De lod være med at bygge bygningen og oplagde i stedet renterne. Og i 1821 var familiens position så stærk, at det lykkedes den at få bestemmelsen ændret. Christian Ditlew Frederik Reventlow indgav på slægtens vegne andragende om, at bestemmelsen om opførelse af en bygning måtte blive ophævet og enkelte andre bestemmelser ændret, og nu måtte Kancelliet bøje sig. Da Kancelliet i forestillingen skulle begrunde, hvorfor man nu kunne gå med til noget, som man ikke ville gå med til i 1756, rekurrerede det til forestillingerne om, at *bestemmelser, der er udformet af en mellemmand, ikke nyder den samme beskyttelse som bestemmelser, der er udformet af fundator*. Såfremt den fundats, hvori der ønskedes forandringer, var oprettet af giverinden selv, ville forandring deri efter Kancelliets opfattelse ikke være tilrådelig. Men fundatsen var blot oprettet af den første direktrice. De forestillinger, som de følgende direktører havde gjort i 1756, indeholdt vægtige grunde til at antage, at giverindens hensigt derved blev forfejlet. Da den nuværende bestyrelses forslag i det væsentlige

var billige og velgørende, og ingen bestemmelse i fundatsen var til hinder for ændring, kunne Kancelliet tiltræde forslaget.¹¹⁾

Retssætningen er klar og let at begrunde, men anvendelsen kan give anledning til tvivl. Når der er forløbet nogen tid, er det ofte umuligt at fremskaffe testamentet og afgøre, hvad der er testators værk, og hvad der er executors og andres tilføjelser. Og executorer påberåber sig undertiden, at de af dem formulerede bestemmelser er udtryk for testators dem bekendte planer. Men det kan næppe medføre, at *samtlig*e bestemmelser i fundatsen anses som hidrørende fra testator. At ministerierne i sådanne tilfælde vil være forsigtige med hensyn til at tillade ændringer, er imidlertid en given sag. Er fundatsen udarbejdet af en offentlig myndighed som Konsistorium ved Københavns Universitet, Københavns Magistrat, et amtsråd, en skifteret, vil det derimod i reglen ikke være forbundet med så store vanskeligheder at sondre mellem det, der stammer fra opretteren, og det, der er indsat i fundatsen af den offentlige myndighed.

Som eksempler på fundatsbestemmelser, der i kraft af det anførte ofte vil kunne ændres, blot de er blevet uhensigtsmæssige, nævnes bestemmelser om legatportioners størrelse og antal og bestemmelser om størrelsen af den indtægt, som legatnydere højst må have.

4. *Sammenslutningsstiftelser, herunder stiftelser for håndværksmestre, handlende og arbejdere.*

Udtrykket stiftelse bruges i det danske sprog i flere forskellige betydninger og er derfor lidet egnet til anvendelse som retsbegreb. I daglig tale er stiftelse det samme som »bygning med friboliger«.

Da der ikke kan udformes fælles regler for bygninger med friboliger, har denne betydning af ordet ingen juridisk interesse. Bygninger med friboliger, der tilhører aktieselskaber og kommuner, kan ikke sammenstilles med bygninger med friboliger, der er »selvejende«. De falder udenfor denne undersøgelse bl a af den grund, at de ikke har eller dog ikke behøver at have en fundats. Hvis de har en fundats, skal spørgsmålet om ændring ikke afgøres efter stiftelsesrettens regler om permutation.

Man er også udenfor permutationsreglernes område, når bygningen er tilvejebragt ved bidrag fra en kreds af håndværksmestre, handlende, arbejdere, funktionærer, der har sluttet sig sammen med det formål at indrette friboliger for medlemmerne af sammenslut-

ningen, deres enker og andre nære pårørende. Undertiden opføres bygningen af en bestående forening, der udvider sit formål. Der findes især i København en del af disse *sammenslutningsstiftelser*.

Sammenslutningsstiftelser er foreninger, og når vedtægterne skal ændres, er det foreningsretslige synspunkter, der finder anvendelse. Det har man længe været klar over.¹²⁾ Enhver bestemmelse, som er uhensigtsmæssig, kan ændres, når de regler, der er fastsat i vedtægterne om fremgangsmåden ved vedtægtsændringer, iagttages. Der findes ikke så få eksempler på, at foreningens vedtægt kaldes fundats og er stadfæstet af en offentlig myndighed, men det bevirker ikke, at ændring kun kan ske, når de betingelser, som kræves opfyldt for ændring af fundatser oprettet af private givere og af testatorer, er til stede. Men er vedtægten stadfæstet, kræver ændring godkendelse af vedkommende ministerium.

Der kan tænkes mellemformer mellem sammenslutningsstiftelser og de egentlige stiftelser (foundationer). Det økonomiske grundlag kan hidrøre fra en enkelt eller nogle få donatorer + bidrag fra en sammenslutning af de i friboliger interesserede. Foreningens adgang til at ændre vedtægterne kan i så fald være begrænset af bestemmelser i et gavebrev eller et testamente. Antallet af sådanne »blandede« stiftelser er næppe stort.

5. *Stiftshospitaler*.¹³⁾

Udenfor den følgende undersøgelse falder endelig de såkaldte *stiftshospitaler*, hvorved forstås stiftelser, der er oprettet i den katolske tid og omorganiserede under eller efter Reformationen, og stiftelser oprettet af de første protestantiske konger på grundlag af det overtagne kirkegods. Deres bygninger kan senere være brændt eller revet ned og nyopført et andet sted, formuen formindsket, bestyrelsesforholdene lavet om, formålet noget ændret, navnet ændret og fundatsen gentagne gange fornyet og ændret, juridisk drejer det sig dog om en institution, der svarer til den i middelalderen oprettede stiftelse.

Retsgrundlaget for disse stiftelser er af en sådan beskaffenhed, at de snarere må sammenstilles med de i nyere tid for statsmidler oprettede legater og fonde end med de af private oprettede legater, stiftelser og fonde, og det er som regel så vanskeligt at opklare, hvorledes institutionen egentlig er blevet til, at man ikke længere tillægger det betydning under overvejelser om, hvorvidt fundatsen

kan ændres. Hvis statsmagten har sat sig ud over hensynet til givere og testatorer, er det sket for så lang tid siden, at der ikke kan drages slutninger herfra til læren om permutation under nutidens forhold.

Den nærmere ordning af stiftshospitalernes økonomiske forhold har undertiden givet anledning til betydelig uoverensstemmelse mellem statsmyndigheder og kommunale myndigheder.

Hospitalernes opgave var omsorg for syge, fattige, forældreløse, gamle. De var led i fattigforsorgen, og det er de forsåvidt stadig, men deres klientel er blevet finere. De huser fortrinsvis ældre kvinder, der har kendt bedre dage. Da navnet hospital nu bruges om sygehuse, har de i de senere år fået navneforandring til kloster.

§ 3

ÆNDRING AF BESTEMMELSER, SOM IKKE LÆNGERE KAN OPFYLDES

1. *Legaternes skæbne ved nedlæggelse af latinskoler. Brygger Halds indkvarteringslegat. Den Thaarupgårdske stiftelse.*

I den første tid efter Reformationen blev der oprettet en del små latinskoler, men i det 18 årh begyndte overvejelserne om at få dem nedlagt, og ved en anordning af 9 okt 1739 bestemtes det, at latinskolerne i bl a Ringsted, Holbæk og Næstved skulle nedlægges. Forsørgelse af fattige latinskoledisciple havde en overgang været et yndet formål for donatorer og testatorer, og ved nedlæggelsen blev myndighederne stillet overfor problemet om, hvad der skulle ske med disse legater, når de udtrykkeligt var henlagt til og forbeholdt for disciple i en bestemt latinskole. Formålet var ved nedlæggelsen blevet uopfyldeligt. Myndighederne indsatte en bestemmelse om, at sådanne legatmidler med en enkelt undtagelse skulle overføres til den nærmestliggende latinskole og bruges til understøttelse af fattige disciple i denne. Disciple fra den købstad, hvis skole var blevet nedlagt, skulle have fortrinsret til de overførte midler. Ændringen i bestemmelserne i oprettelsesdokumenterne gik således ikke videre end strengt nødvendigt.

Et enkelt legat gav anledning til særlige overvejelser, det af Peder Pedersen ved testamente af 4 juni 1723 oprettede legat på 2.000 rd til fordel for disciple i Holbæk Latinskole. Omsat i nutidens kroner

ville det have været et meget betydeligt legat. »Thi skal og byens præster såvelsom magistraten aldrig tillade, at denne kapital vorder henlagt til en anden skole«, stod der i Pedersens testamente. En bestemmelse, der var truffet for så kort tid siden, kunne man vanskeligt sætte sig ud over. Spørgsmålet var, om kapitalen skulle tilfalde arvingerne ud fra den betragtning, at oprettelsen var faldet bort, når forudsætningerne bristede, eller om kapitalen skulle anvendes til andet velgørende formål. Kongens afgørelse gik ud på det sidste. Der optoges en bestemmelse om, at det overlodes til arvingernes afgørelse, om de »enten vil lade det legatum skænkes til den danske skole i Holbæk til lærernes løn og til fattige skolebørns klæder og anden fornødenhed, eller de vil gøre nogen stiftelse deraf til studerende disciple fra Holbæk i andre skoler, eller de vil oprette deraf nogen anden gudelig stiftelse, *når ikkun kapitalen bliver til gudelig brug*«. Det kan ses, at arvingerne bestemte sig for, at kapitalen skulle bruges til fordel for studerende, hvis forældre boede i Holbæk eller til deres død havde boet i Holbæk.

Fra 1739 og til 1839 blev der med en enkelt undtagelse ikke nedlagt latinskoler. I 1839 blev latinskolerne i Helsingør, Nakskov og Nyborg nedlagt, og skolemyndighederne blev da påny stillet overfor problemet om, hvad der skulle ske med de til skolerne knyttede legater, såfremt opretterne ikke selv havde truffet nogen bestemmelse herom. Denne gang kom man ind på at dele legaterne mellem den nærmestliggende skole og den købstad, hvis skole blev nedlagt. I 1850, da bl a latinskolen i Slagelse blev nedlagt, vendte skolemyndighederne imidlertid tilbage til standpunktet fra 1739. Slagelse Latinskoles legatmidler blev overført til Sorø Akademi med fortrinsret for elever fra Slagelse og omegn.¹⁴⁾

Når det drejer sig om efterfølgende omstændigheder, som bevirker, at oprettelsesbestemmelser om formålet ikke længere lader sig opfylde, er det let at begrunde, at der må kunne foretages en ændring af formålet. Formuen er bleven herreløs ejendom, og herreløs ejendom går i statskassen, jfr romerrettens grundsætning om *bona vacantia*, der også gælder i dansk ret. Det er i virkeligheden *en elskværdighed fra statsmyndighedernes side*, når de tillader anvendelse til et beslægtet formål ud fra overvejelser over, hvad der stemmer med opretternes gennemsnitlige ønsker. Opretterne ønsker mindst af alt, at deres efterladte formue i denne situation skal gå i den altopslugende statskasse.

I teorien er man tidligt kommet ind på, at der kan ændres, når formålet er blevet uopfyldeligt. Man møder tanken fx i en bog fra 1771 af Philomusus (Rasmus Fleischer?) »Om Stiftelser«, hvor det s 27 anføres, at der kan gøres forandringer tværtimod den første og nærmeste hensigt, når *»andre forandringer, som i tidens løb er indfaldne, har gjort denne ændring nødvendig*, eller at stiftelsen i sin nuværende forfatning gør lige så megen skade som gavn«. Synspunktet er jo i og for sig kun en anvendelse af det almindelige retsprincip om, at ingen er forpligtet til det umulige, og der er derfor ingen grund til at antage, at Philomusus har en ældre kilde i dansk teori eller en kilde i fremmed ret, hvorefter han øser. Af hans fremstilling kan man se, at han var bekendt med, hvad der skete med latinskolelegaterne ved latinskolernes nedlæggelse. Når jeg fremdrager denne nu glemte bog, er det blot for at gøre opmærksom på, at Ørstedes udviklinger i den afhandling fra 1801 om stiftelser, der er trykt i Eunomia I s 1–38, ikke er udtryk for et tidligere ukendt standpunkt. Ørsted lærte, at der kunne gennemføres ændringer i uopfyldelighedstilfældet, og det er kun en gentagelse af, hvad der var udviklet allerede i 1771 af Philomusus.

Et andet eksempel fra enevældens praksis på, at det var anerkendt, at det var lovligt at ændre bestemmelser om anvendelse af legatmidler, når bestemmelserne var blevet uopfyldelige, er en afgørelse fra 1819 om brygger Jens Nielsen Halds indkvarteringslegat. Hald var en velstillet brygger i København, der ved et den 18 aug 1693 konfirmeret testamente bl a havde testamenteret 5.000 slettedalere »min nådigste Konge til behag og mine fattige medborgere til nogenledes hjælp i deres indkvartering«. Beløbet skulle sættes på rente hos Københavns kommune, og 300 slettedaler »årlig employeres til 50 soldaters servis og sofpenge«. Magistraten var indsat som executor.

Nogle år senere blev reglerne om indkvarteringsbyrden ændret, naturalpræstationer afskaffet og erstattet af en kontant ydelse til militæretaten. Den blev fordelt på grundejerne og androg for den enkelte et forholdsvis beskedent beløb. Hvilke konsekvenser måtte det få for uddelingen af legatrenterne? Det var allerede ved begyndelsen af det 19 årh vanskeligt at finde ud af, hvad der egentlig skete, og nu er det nok udelukket. Forholdet synes at have været dette, at Magistraten hæftede sig ved tallet 50 og opfattede 50 som en grænse for, hvor mange fattige familier der måtte få fordel af

legatet ved lettelse i indkvarteringsskatten. Og selv med denne begrænsning synes der at have været nogen uvilje imod at uddele legatet. Det var jo blevet et legat til fordel for trængende skatteydere, som måtte betyde såre lidt for den enkelte, når det kun var indkvarteringsskatten, der faldt bort. Legatet havde mistet sit formål.

Gennem 120 år blev størstedelen af renterne af brygger Halds indkvarteringslegat lagt til kapitalen. Først i 1818–19 kom der gang i overvejelser om, hvad renterne skulle bruges til. Anledningen var betydelige overskridelser ved en hovedreparation af Vor Frelzers kirke, som ikke kunne dækkes af kirkens midler, og som Magistraten nødig ville fordele udelukkende på sognet. Under forhandlingerne med Kancelliet om overskridelsens dækning anmodede Magistraten om tilladelse til at anvende en del af den oplagte legatrente dertil. Den oplyste, at det altid havde været antaget, at testators hensigt med dette legat havde været, at så mange borgere, som var pligtige at modtage 50 soldater i kvarter, skulle nyde godt af renterne. Men da renterne var mere end tilstrækkelige, og da testamentet ikke gav nogen anledning til at gå udenfor denne bestemmelse, var overskuddet gennem 120 år blevet lagt til kapitalen, som derved var vokset til 52.818 rd. Det ville være formålsløst at oplægge renterne i det uendelige, og Magistraten kunne i sin egenskab af legatbestyrelse og executor i Halds bo ikke finde nogen værdigere brug af overskuddet end dækning af en del af udgifterne ved istandsættelse af Vor Frelzers kirke.

Til begrundelse herfor anførte Magistraten, at der ikke kunne være tvivl om, at testator, som havde testeret 2.000 rd til kirkens opførelse, havde næret ønske om, at kirken blev vedligeholdt, og at han, om han havde kunnet samtykke, ville have stemt for den påtænkte anvendelse af legatets oplagte rente, der kaldes »incremant-kapital«. Den henviste yderligere til, at testator i testamentet i et andet tilfælde med hensyn til mulig opstående tvivl om, hvorledes der skulle forholdes med et legat, havde overladt afgørelsen til magistraten som executor med den vejledning »hvad Gud giver dem i sinde«. Testator havde med denne vending antagelig sigtet til reglen i DL 5–4–16, hvor kirker nævntes først blandt de favoriserede pia corpora.

Ved rescript af 9 juni 1819 til Københavns Magistrat angående midler til at afbetale på staden Københavns gæld, der udfærdigedes, efter at Kancelliet havde forhandlet med de Deputerede for Finan-

serne, fik Magistraten tilladelse til at bruge af den oplagte rente, når der kun blev så stor en del af renterne tilbage, som var tilstrækkelig til at iagttage den af testator påbudte specielle anvendelse. »Den eneste betænkelighed, som derved kunne have, var den, at da testator tydelig har tilkendegivet sin vilje derhen, at legatet stiftedes til lettelse i indkvarteringen, så synes incremantkapitalen nærmest at burde komme til afdrag i indkvarteringsbyrden. Men da København nu ikke længere har at udrede ordinær indkvartering in natura og derimod årlig svarer en fast sum af 35.000 rd s til militær etaten, hvilken sum fordeles på grundtaxten uden trykkende byrde, så vil kapitalen ikke behøves i dette øjemed«, hedder det i Kancelliets af bl a Kaas og Ørsted medunderskrevne forestilling.

Hvor meget Magistraten ved denne lejlighed brugte af de oplagte renter, kan man ikke se, men legatet blev, som det siges i den følgende sag, »en del medtaget«. Da Magistraten fortsatte med at lade renterne lægge til kapitalen, var legatet i 1853 omtrent lige så stort som i 1819, nemlig på 48.516 rd. Nu trængte Vor Frelses kirkes orgel til en gennemgribende istandsættelse, og udgifterne hertil 4.000 rd dækkedes af renterne af Halds indkvarteringslegat, jfr kgl resolution af 26 okt 1853.

1853 afgørelsen og de følgende afgørelser er ekspederet gennem Indenrigsministeriet, og dette beror ikke på et tilfælde. Magistraten var af den opfattelse, at det måtte være Justitsministeriet, der skulle give tilladelse til fravigelse af testamentets bestemmelser og indsendte andragendet til Justitsministeriet. I en af Justitsminister A W Scheel underskrevet skrivelse af 26 april 1853 til Indenrigsministeriet, hvori der anmodes om en udtalelse, tilføjes der imidlertid »forsåvidt velbemeldte ministerium ikke måtte finde, at denne sag efter det øjemed, hvori det omhandlede legat er stiftet, henhører under sammes afgørelse«. Hvis Indenrigsminister Ørsted fandt, at sagen henhørte under Indenrigsministeriets afgørelse, udbad Justitsminister A W Scheel sig blot underretning om afgørelsen. Og da Justitsministeriet to år før havde oversendt en permutationssag fra Stege til afgørelse af Indenrigsministeriet, jfr herom nedenfor s 37, kom Ørsteds afgørelse i den i 1853 rejste sag om Halds indkvarteringslegat ganske naturligt til at gå ud på, at kompetencen til at permutere var hos Indenrigsministeriet, dog at der krævedes kongelig resolution.

Af Indenrigsministeriets journalsag fra 1853 kan man se, at der

i Indenrigsministeriets revisionskontor var nogen betænkelighed ved at gå med til andragendet. Det stemmer godt med, at det i de følgende år ofte er revisionskontoret – der sædvanligvis blev hørt i permutationssager –, der indtager det mest forsigtige standpunkt og er mindst tilbøjeligt til at gå med til ændring. Dets standpunkt i sagen fra 1853 er for så vidt mindre frigjort end Kancelliets var i 1819. Men da det var Ørsteds kancellidepartement, der havde ekspederet forestillingen i 1819, og da Ørsted personlig havde interesseret sig for afgørelsen, hvad man kan se af en rettelse i konceptet til forestillingen, tog Indenrigsminister Ørsted i 1853 ikke hensyn til de af revisionen fremførte betænkeligheder. Det, Magistraten ansøgte om, svarede jo blot til, hvad der var bevilget i 1819, og beløbet var kun en brøkdel af, hvad der brugtes i 1819 til reparation. Revisionskontoret antyder i sagen, at Magistraten saboterede testators ønsker. Det var ikke oplyst, om der ved behørig bekendtgørelse ville melde sig flere fattige husejere og begære lettelse i deres indkvarteringsbyrde. Der henvistes endvidere til, at det i fundatserne for de Haldske legater hed, at »renten skal bruges til det, som den er givet til«, og at det var gjort til en betingelse for Magistratens ret til at hæve renterne af en anden kapital fra Halds bo, at testamentets regler blev overholdt, og testamentet efterlevet i alle ord og punkter. Ordene i fundatsen var imod Magistratens fortolkning, og det var i sig selv forkasteligt at anvende renterne til andet end bestemt af legatstifteren.

Den nytte, som Magistraten kunne have af Halds indkvarteringslegat ved løsningen af visse opgaver, var ikke udtømt med den i 1853 givne tilladelse. Legatet var en høne, der lagde guldæg. I 1854 fik Magistraten tilladelse til at dække nogle udgifter til reparation af Vor Frelses kirkes tårn af renterne, i 1855 til at yde tilskud til opførelse af en kirke på Nørrebro, i 1859 til at yde tilskud til anskaffelse af orgel, ur, 2 klokker og prædikestol ved samme kirke, i 1867 til at yde et klækkeligt tilskud til Christian IX's sølvbryllupslegats oprettelse og i 1868 og 1876 til at yde tilskud til opførelse og indretning af en kirke på Østerbro. Da Magistraten i 1885 ansøgte Indenrigsministeriet om tilladelse til af de oplagte renter at bruge 500 kr til uddeling af præmier ved en international fjerkræavlerudstilling, der dette år skulle afholdes i København, sagde Indenrigsministeriet omsider nej. Det var betænkeligt ved at medvirke ved, at legatrenterne blev anvendt i et øjemed, der fjernede

sig så langt fra det, hvori legatet var stiftet eller tidligere anvendt, og bad Magistraten om forslag om en mere tidssvarende ordning.

Under de forhandlinger, der derefter blev ført mellem Indenrigsministeriet og Københavns Magistrat, stod Indenrigsministeriet fast på, at der ved en eventuel forandring af de for legatet gældende bestemmelser burde tilvejebringes en ordning, hvorefter legatets renter blev anvendt på en med det oprindelige formål så nær beslægtet måde som muligt og i hvert fald således, at legatets hovedformål, at skaffe fattige medborgere nogen hjælp, fyldestgjordes. Der blev dog ikke udarbejdet et egentligt tillæg til fundatsen, men sagen afsluttedes ved, at Magistraten i henhold til en kongelig resolution af 27 okt 1886 bemyndigedes til indtil videre at anvende det årlige overskud til fattige børns bespisning.¹⁵⁾ Renterne udbetales nu til Opfostringshuset.

Fra Kancellitiden skal her endelig nævnes sagen fra 1807–15 om Den Thaarupgårdske stiftelses omdannelse til et pengelegat, der er et tidligt eksempel på tilladelse til salg af en forarmet stiftelse tilhørende fast ejendom for at bringe stiftelsen på fode. Den Thaarupgårdske stiftelse, som var oprettet ved fundats af 21 jan 1698, var en familiestiftelse, hvis indtægter skulle anvendes således, at $\frac{1}{6}$ tilfaldt direktøren for administrationsbesværet, $\frac{1}{11}$ skulle bruges til vedligeholdelse og $\frac{4}{6}$ uddeles til 6 familiemedlemmer.

I mere end 100 år var Thaarupgård og gods derefter bortforpagtet, men det »i sig selv ikkun middelmådige og i den skarpeste egn beliggende gods« gav et meget ringe overskud. Og i begyndelsen af det 19 årh var stiftelsen ved at køre fast. Den havde gennem nogen tid haft underskud på driften af gården og godset, og der var ingen reserver opsamlede. Direktøren søgte da om og fik i henhold til kongelig resolution af 29 maj 1807 bemyndigelse til at sælge ejendommene for et bud på 80.000 rd. Den 21 marts 1815 stadfæstedes der en fundats for det pengelegat, der afløste stiftelsen.¹⁶⁾

Der var, som det fremhæves i sagen, i dette tilfælde en bestemmelse i oprettelsesdokumentet om, at direktionen havde »at indrette alting og holde over legatets formue, som for Gud forsvarligt kan være«, og heri fandt man en formel hjemmel for salg med kongens tilladelse. Afgørelsen er forløber for en yngre praksis, der går ud på, at dersom det er umuligt at få dækket en stiftelses udgifter

ved driften af en den tilhørende fast ejendom, og stiftelsen er ved at køre fast, er betingelserne for at permutere fundatsen til stede. Ejendommen kan sælges og stiftelsen omdannes til et rent pengelegat.

2. *Nedlæggelse af Stokhuset og Welanderhjemmene. Ophævelsen af Københavns Borgervæbning. Oprettelsen af Dansk Forsorgsselskab. Sammenlægning af forplejningsklasser og ophævelse af enestueordning på hospitaler.*

Permutationen i 1739 af bestemmelser i oprettelsesdokumenterne for legaterne ved de nedlagte latinskoler er et eksempel på anvendelse af synspunkter, der er almindelig anerkendt. Uopfyldelighed kan danne grundlag for en ændring i retsgrundlaget, når bestyrelsen indstiller og ministeriet tiltræder permutation ved et fundatstillæg, hvorved legatet får en beslægtet anvendelse. Sætningen står fast i teori og praksis. Den skal kun belyses ved nogle enkelte yderligere eksempler fra gruppen nedlæggelse af institutioner, foreninger, embeder osv.

Ved en lov af 6 novb 1858 blev Stokhuset i København nedlagt. I henhold til Justitsministeriets skrivelse af 13 jan 1859 blev de dertil knyttede legater overført til Københavns og Horsens tugthuse, »der bliver de straffesteder, hvortil de tidligere til Stokhuset inddømte fanger herefter vil blive indsat«. ¹⁷⁾

Fra nyere praksis er nævnt nedlæggelsen af tuberkulosehospitalet. Welanderhjemmene, hvis opgave var bekæmpelse og helbredelse i den spæde barnealder af medfødt syfilis, er også blevet nedlagt. De var, så vidt ses, organiseret på foreningsretligt grundlag og havde i hvert fald ikke nogen stadfæstet fundats. Det økonomiske grundlag var bl a tilvejebragt gennem indsamling, ved gaver til hjemmene og ved midler, der testamenteredes til dem. Ved hjemmenes nedlæggelse i 1954 blev der oprettet en fond for de tiloversblevne midler, og denne omdannelse er et eksempel på oprettelse af, hvad man kan kalde *likvidationsstiftelser* og *likvidationslegater* : stiftelser og legater oprettet for den formue, der fremkommer efter opløsningen af en forening, et selskab eller en selvejende institution. Fonden, hvis fundats er stadfæstet af Indenrigsministeriet, har navnlig til formål at understøtte videnskabelige og sociale arbejder vedrørende medfødt syfilis hos børn. ¹⁸⁾ Fondens bestyrelse overtog administra-

tionen af nogle til hjemmene knyttede legater, men med en enkelt undtagelse fandtes der bestemmelser i fundatserne om, at det var overladt til vedkommende ministerium at sanktionere, hvad der skulle ske, hvis Welanderhjemmene blev nedlagt. Der var således ikke tale om »ægte« permutation.

Som et andet eksempel på, at der ved en forenings ophævelse kan opstå de samme problemer som ved nedlæggelse af skoler og hospitaler, anføres Københavns Borgervæbnings ophævelse, jfr lov 28 maj 1870. En major havde i 1816 oprettet et legat, hvis renter skulle anvendes til at købe sølvpræmier til uddeling til dem, der skød bedst ved de årlige skarpskydningsøvelser. Det ændredes derhen, at præmierne uddeles til de bedste skytter blandt Københavns væbnings fodfolk. Og fundatsen for et legat til fordel for enker efter officerer i Københavns Borgervæbning ændredes derhen, at døtre kunne komme i betragtning. Når der ikke er døtre tilbage, kan legatet uddeles til enker efter borgere, der har haft borgerbrev i København i mere end 30 år, til afgåede ministerielle bestillingsmænd og til enker efter disse.¹⁹⁾ Da foreningen Danmarks Blinde for nogle år siden blev opløst, blev nogle til foreningen knyttede legater overført til bestyrelse af Dansk Blindesamfund.²⁰⁾ Og da Dansk Forsorgsselskab blev oprettet og en række fængsels- og forsorgsselskaber opløst, godkendte Justitsministeriet, at 10 legater, der bestyredes under de opløste foreninger, fremtidig blev bestyret af Dansk Forsorgsselskab.²¹⁾ Også her havde flere fundatser bestemmelse om, at det var overladt til ministeriet at bestemme, hvad der skulle ske med legatet, hvis foreningen blev opløst. Da ministerierne, som det kan ses af denne sag, hvor der var tale om legater med og legater uden stadfæstet fundats, er tilbøjelige til at ordne spørgsmål af denne art ved en skrivelse, ville det iøvrigt, om det havde nogen interesse, være umuligt at lave en oversigt over praksis. Når en institution eller en forening nedlægges og afløses af en anden, ordnes sagen ofte, uden at der kommer et fundatstillæg i Ministerialtidende.

Der findes legater, der har til formål at skaffe hospitalspatienter, der har kendt bedre dage, forplejning i den bedste forplejningsklasse på hospitalerne eller pleje på enestue. Her forsvinder formålet, når man ophæver en ordning med flere forplejningsklasser eller en ordning med fællesstue og enestue. Betingelserne for permutation på grund af uopfyldelighed er tilstede, og renterne kan fx anvendes på anden måde til fordel for den samme klasse patienter.²²⁾

Der kan endelig blive spørgsmål om permutation på grund af uopfyldelighed, når en embedsstilling nedlægges, fx stillingen som dommer i en bestemt købstad, amtmand i et bestemt amt. I Mosaisk Trossamfund havde man i begyndelsen af det 19 årh en retsassessor. Da han døde, blev stillingen nedlagt. Retsassessoren oppebar i henhold til en testamentarisk bestemmelse 30 rd om året for hver dag efter bønnen at bede i en vis tid til testators sjæls frelse. Trossamfundet udvirkede en resolution fra Kancelliet om, at beløbet herefter kunne udbetales til Overrabbineren. Så er spørgsmålet, om forpligtelsen i henhold til testamentet opfyldes og stadig skal opfyldes. Det er sjælemesseproblemet om igen.

3. *Forarmede stiftelsers nedlæggelse og omdannelse til pengelegater. Stangerup og Skovsbos hospitaler. Maren Knabes og Mette Christiansens stiftelser. Godshospitalerne.*

Efter Reformationen fik købstædernes »hospitaler« et sidestykke på landet i de såkaldte »godshospitaler«, der som regel er oprettet af en godsejer med ydelse af fribolig og i begrænset omfang pleje og kost til ældre, værdige trængende som formål. Godsets beboere har gerne fortrinsret. De fleste godshospitaler er oprettet i det 18 årh, men der findes også nogle, der er oprettet i det 17, og enkelte fra slutningen af det 16.

Godshospitalerne var som købstadshospitalerne en slags alderdomshjem, men adskilte sig ved, at de som regel var meget små. Det økonomiske grundlag var ofte spinkelt. Der blev bygget en bygning, som nok ved opførelsen var i en hæderlig stand, men der blev henlagt for lidt kapital ved siden af bygningen. Vedligeholdelsen mente man at kunne sikre gennem pligtarbejde, opvarmningen skulle ske ved tørv, der leveredes fra godset uden vederlag, og forplejningen skulle i et vist omfang finde sted ved, at det blev pålagt godset at levere et vist kvantum mel, byg, flæsk, mælk, oksekød og fjerkræ.

I tidens løb måtte godshospitalerne komme i økonomiske vanskeligheder. Der var som regel ikke penge nok til den hoveddistandsættelse, som enhver beboelsesbygning må igennem efter 100–150 års forløb, og der manglede ofte midler til den mest nødtørftige vedligeholdelse. Bygningerne forfaldt lidt efter lidt, og så vil ingen bo i dem. Den eneste udvej er salg af stiftelsens faste ejendom og

stiftelsens omdannelse til pengelegat, hvis renter uddeles til husleje-hjælp til den betænkte kreds af personer.

Der skulle forløbe nogen tid, før centraladministrationen erkendte dette og gik med til permutation. Selvejrbønderne på det tidligere Stangerup gods forsøgte så tidligt som i 1823 at få nedlagt Stangerup hospital, hvis vedligeholdelse i det væsentlige påhvilede dem, men fik afslag fra Kancelliet. I 1830 indsendte de et nyt andragende, der nu støttedes af stiftsøvrigheden, hvoraf det fremgik, at »nu aldeles ingen lemmer befindes i hospitalet, og at ingen, uagtet bekendtgørelse fra prædikestolen om vakancerne, i lang tid har meldt sig til at erholde plads«. Kancelliet gav påny afslag og stillede krav om, at bygningen blev istandsat. Samme standpunkt indtog Justitsministeriet, da sagen blev rejst i 1851, 1856 og 1865.

Ved Stangerup hospital var der det særlige, at ejendommen ifølge udtrykkelig bestemmelse i fundatsen ikke måtte sælges, og at hospitalet skulle opretholdes »til evig tid«. Det måtte skabe særlige psykologiske vanskeligheder, og den omstændighed, at begyndelsen var en så speciel »prøvesag«, har nok været egnet til at udskyde tidspunktet for stiftelsers omdannelse til pengelegater selv i tilfælde, hvor der ikke fandtes nogen »evighedsklausul« og noget salgsforbud i fundatsen. Der er fra det 19 årh få eksempler på permutations-afgørelser af denne art. Bygningerne fik lov til at stå tomme og forfalde. Nogle brændte, andre blev revet ned, når de var blevet farlige.

Da man endelig kom til en erkendelse af, at der, når en stiftelses bygning gennem lang tid har fået lov til at forfalde, ikke er andet at gøre end at sælge bygningen og permutere fundatsen ved et tillæg om, at stiftelsen omdannes til et pengelegat, var mange stiftelsesbygninger i en så slet forfatning, at der ikke var noget at redde. Det 20 århundredes administrative praksis har talrige eksempler på sådanne permutationer. Fra det 19 århundredes praksis nævnes nedlæggelsen af Skovsbos hospital på Langeland, der er et af de første nedlagte godshospitaler. Dette hospital blev oprettet i 1728-29 ved gavebrev fra ejerinden af Skovsbo hovedgård til Fuglsbølle sogns skole- og fattigvæsen, og det nyopførte hus skulle dels være bolig for skolelæreren, dels bolig for 6 fattige. Denne dobbelte funktion var medvirkende til stiftelsens ret tidlige omdannelse til pengelegat. Hvad man kunne byde fattige, turde man ikke byde en skolelærer. Og i 1860 var den daværende lærer meget utilfreds

med bygningens tilstand. Værelserne var for små, der var stengulv overalt, og bygningens lave beliggenhed gjorde huset fugtigt og usundt.

Forhandlinger mellem stiftelsens bestyrelse og sogneforstanderskabet resulterede i en overenskomst, der godkendtes ved et fundats-tillæg. Kommunen byggede en ny bolig og lod den gamle rive ned. Nogle år senere får kommunen overdraget den nye bygning mod et beskeden vederlag, og stiftelsen omdannes til pengelegat. I mellemtiden er den sluppet for en forpligtelse til at restaurere og vedligeholde legatstifterens gravkapel. Bestyrelsen fik tilladelse til at sælge kapellet til kirkeejeren, hvis han ville købe det, eller sælge det til nedbrydning på vilkår, at der blev sat en plade op i kirken til minde om legatstifteren med familie.²³⁾ For det siger sig selv, at også sådanne forpligtelser falder bort, når de skal opfyldes af en forarmet stiftelse. Hvor intet er, har selv kejseren tabt sin ret.

I 1897 blev Nysted hospital, der var oprettet i 1676, nedlagt. I 1898 nedlagdes Bursø hospital, der var oprettet i 1722, i 1899 Revninge hospital, der var oprettet i 1736 osv.²⁴⁾ Den lange række hospitaler, der er nedlagt i dette århundrede, skal kun mindes ved opregning af nogle stednavne som Radsted, Hellested, Vedbygård, Baggesvogn, Kirke Søby, Voldum, Eilskov, Rynkeby, Søndersø, Kullerup, Refsvindinge, Hornslet, Otterup, Thisted, Hillerød, Ryde, Herringe, Vesteraaby, Diernisse og Katterød, Kundby, Raschenborg, Uth, Kvols, Taagerup. I nogle tilfælde er permutationen sket gennem Indenrigsministeriet, i nogle tilfælde gennem Justitsministeriet, Kirkeministeriet eller Undervisningsministeriet. I de senere år er sagerne vist som regel afgjort af Socialministeriet. Endelig er nok en del godshospitaler død en naturlig død uden annonce i Ministerialtidende. Bygningerne er simpelthen blevet revet ned.

Sideløbende hermed er mange af private oprettede stiftelser med lignende formål, friboliger til værdige trængende, omdannet til pengelegater. I 1886 o: på et tidspunkt, hvor godshospitalernes omdannelse ikke havde taget fart, gik Indenrigsministeriet således med til, at Maren Knabes stiftelse til fordel for Randers fattigvæsen blev omdannet til et huslejelegat. Stiftelsen var oprettet ved gavebrev i 1841. Men da der var indrømmet fortrinsrettigheder, blev spørgsmålet om bygningens anvendelse i almennyttigt øjemed først aktuelt i 1881. Bygningens tilstand, som næppe var god i 1841, var da så dårlig, at byrådet nægtede at lade den overgå til sin bestemmelse,

medmindre den blev hovedstandsatsat. Den sidste beboer var flyttet af angst for, at bygningen en dag faldt sammen over hovedet på hende. Da stiftelsen ikke havde midler til hovedreparation, gik Indenrigsministeriet med til at permutere fundatsen. Ejendommen blev solgt, og stiftelsen omdannet til pengelegat.²⁵⁾ Et andet eksempel er Mette Christiansens stiftelse i Nysted, som i 1907 blev omdannet til et pengelegat på 700 kr, hvoraf 500 kr hidrørte fra salg af stiftelsens ejendom, og 200 kr var tilskud fra kommunen. Begrundelsen for permutationen er givet i indledningen til fundatstillægget: »Bygningen har hele tiden været meget dårlig og brøstfældig og kan på grund heraf og af de højst indskrænkede rumforhold ikke repareres således, at der kommer noget tilfredsstillende resultat ud deraf, og da hele ejendommens areal kun er 226 kvadratalen og har en uheldig form, kan der heller ikke bygges en ordentlig bygning på grunden, hvortil kommer, at stiftelsen ganske savner midler til at opføre en ny bygning, da den ikke ejer andet end ejendommen.«²⁶⁾

Denne praksis er fortsat, og der kan allerede nævnes nogle eksempler på, at stiftelser, der er oprettet i dette århundrede, er blevet omdannet til pengelegat, fordi der har været henlagt for få midler til dækning af driftsudgifter og istandsættelse.²⁷⁾ Begrundelsen for permutationen er som regel den klassiske, at formålet er blevet uopfyldeligt.

Kun nogle enkelte af de gamle godshospitaler har været så rigt doteret fra oprettelsen og vel vedligeholdt af de skiftende godsejere, at de har undgået nedlæggelse og omdannelse til et lille pengelegat.²⁸⁾ Selv et så vel funderet hospital som Langå hospital er blevet nedlagt. Det blev oprettet i 1655 af Christian Skeel Jørgensen og hustru Birgitte Rosenkrantz, der lod bygge et grundmuret hus ved Langå kirke og yderligere skænkede »2.000 rd in specie, af hvilken kapitals rente 6 fattige nyder ophold, foruden den opholder 6 andre fattige af overskuddet, så at nu 12 fattige der findes«. »Og nyder de årlig i penge 30 rd 1 mark 10 skilling, rugmel 31 td 1 skp, malt 30 td, flæsk 22 lpd 8 pd og et godt slagthoved, hvilket be- drager sig, når 1 td rugmel regnes for 2 rd, 1 td byg og malt 1 rd 1 mark, et lispund flæsk 5 mark, et slagthoved 8 rd, tilsammen 159 rd 3 mark 14 skilling, som langt overgår renten af disse 2.000 rd.« Går vi derefter hurtigt ned i tiden og standser ved 1915, finder vi en skrivelse af 10 decb 1915 til biskoppen i Viborg, der godkender et andragende fra sognepræsten om approbation på en mel-

lem ham og ejeren af Ulstrup hovedgård indgået overenskomst om afløsning af den hovedgården påhvilende årlige naturalydelse af 96 pund ost, 18 pund smør, 156 potter sød mælk og 156 potter skummet mælk til hospitalet mod et årligt vederlag af 82 kr. Dette afløsningsvederlag var efter sognepræstens opfattelse passende. »Det kan jo da ikke forlanges, at det skal beregnes efter de nuværende aldeles ekstraordinære priser.« Der blev ikke lagt skjul på, at afløsningen var forberedelse til hospitalets nedlæggelse.²⁹⁾

Stiftelser, der har været funderet i jord, som Vallø, Vemmetofte og Gisselfeldt klostre og Støvringgård kloster, har haft større muligheder for at overleve, omend de naturligvis heller ikke har kunnet undgå at mærke dyrtid, afsætningsvanskeligheder for landbrugsprodukter, stigning i ejendomsskatter, lønninger osv. Der eksisterer også stadig nogle købstadstiftelser, som er oprettet for lang tid siden, og som af særlige grunde har kunnet klare sig, fx Paul Fechtels stiftelse på Frederikssundsvej i København og Brødrene Petersens jomfrukloster, der tidligere lå på Amagertorv, men er flyttet til Larslejstræde. De til Københavns Universitet knyttede gamle kollegier som Valkendorfs, Borchs og Ehlers har også undgået nedlæggelse, og statstilskud til driften har befriet Universitetet for at omdanne dem til betalingskollegier. Et kollegium som Borchs var ved oprettelsen rigt doteret med pengemidler, i nutidsmønt ca 2½ mill. kr. Men allerede ved midten af det 19 årh havde krige, ildebrand, inflation og statsbankerot bragt Borchs kollegium i så store likviditetsvanskeligheder, at kommunetetet måtte træde hjælpende til.³⁰⁾

I de senere år er man i praksis kommet ind på at permutere på et tidligere tidspunkt end før ud fra en erkendelse af, at det er i stiftelsernes interesse, at der i tide gøres noget for at rette deres økonomi op. Særlige ydelser som månedspenge, fri lægehjælp, fri pleje og pasning i sygdomstilfælde, fri varme bliver ofte gradvis afskaffet, selvom de har hjemmel i oprettelsesdokumentet, når hensynet til stiftelsens fortsatte beståen gør besparelser absolut nødvendige. Undertiden gennemføres der endog en bestemmelse om, at der skal betales et moderat vederlag for en »fri« bolig. Grundlaget for denne permutationspraksis er forestillingerne om, at permutation er lovlig, når det drejer sig om bestemmelser, som er blevet åbenbart uhensigtsmæssige.

4. *Overskud på grund af mangel på kvalificerede ansøgere. Nordhuus's, Rostgaards, Langes og Topps legater. Legatet for evangelisk-kristelig læres udbredelse.*

Bestemmelser i oprettelsesdokumentet for et legat eller en stiftelse kan også permuteres, når det har vist sig umuligt at uddele renterne eller friboligerne på grund af mangel på kvalificerede ansøgere. Der melder sig ikke tilstrækkeligt mange, der opfylder de betingelser, der er fastsat for at komme i betragtning. Tilfældet er klassisk, hvad man fx kan se deraf, at det længe har været anerkendt i engelsk ret, der indtil 1960 i alt væsentligt stod på det standpunkt, at en testamentarisk bestemmelse om en charity kun kan permuteres på grund af senere indtrufne omstændigheder, når den ikke kan opfyldes. Det skal belyses gennem et enkelt eksempel.

Ved et testamente af 1723 bestemte Thomas Betton, at hans formue efter udbetaling af forskellige legater skulle bestyres af repræsentanter for en sammenslutning af handlende, The Ironmongers' Company. Halvdelen af renterne skulle anvendes til at løbskøbe britiske slaver i »Tyrkiet og Barbariet«, en fjerdedel til almenyttige skoler i London og en fjerdedel til understøttelse af medlemmer af sammenslutningen, disses enker og børn. Det var udtrykkeligt forbudt at bruge renterne til andet end bestemt i testamentet.

Der var måske allerede, da testamentet blev oprettet, ingen slaver af britisk nationalitet i Tyrkiet og Barbariet, der kunne løbskøbes, og det viste sig i hvert fald senere umuligt at bruge penge til dette formål. Denne del af renterne måtte derfor oplægges. I 1829 var der oplagt ca 2 mill kr til løbskøbelse af britiske slaver i Tyrkiet og Barbariet, og så syntes bestyrerne, at det kunne være nok. Det kunne ikke havde nogen fornuftig mening at lægge penge i bunke til et formål, der var faldet bort. Bestyrerne rettede derfor henvendelse til domstolene om at få bestemmelsen permuteret. Efter en meget besværlig proces, hvor der ikke var strid om, at betingelserne for permutation var opfyldt, men alene tovtrekkeri om, hvem der skulle have fordelene ved permutationen, blev det fastslået, at kun en lille del af beløbet skulle reserveres til det oprindelige formål. Resten skulle anvendes til skoleformål.³¹⁾

Det første uomtvistelige eksempel på, at man i dansk praksis har permuteret bestemmelser på grund af mangel på kvalificerede ansøgere, er måske den i 1846 foretagne permutation af bestemmelser

i Richard Nordhuus's testamente om oprettelse af et legat til fordel for en kapellanenke ved Vor Frue kirke i København. Kancelliet gik vel allerede i 1808 med til en forhøjelse af Jens Vares rejsestipendium til en teologisk kandidat til uddannelse ved tyske lutherske universiteter, der aldrig havde været uddelt, men dette er næppe blevet opfattet som en permutation.³²⁾ Og afgørelsen i sagen om brygger Halds indkvarteringslegat er så konkret, at den næppe bør henregnes til denne hovedgruppe. Permutationen af bestemmelser i Nordhuus's testamente er derimod en klar anvendelse af synspunktet permutation på grund af mangel på kvalificerede ansøgere.

Magister Nordhuus, som var kapellan ved Vor Frue kirke, bestemte i sit testamente af 1686, at halvdelen af, hvad der efter hans svage datters død blev tilovers af hans formue, skulle anvendes til oprettelse af et legat til fordel for en fattig kapellanenke ved Vor Frue kirke. Legatet blev oprettet i 1697, og legatkapitalen androg da 1.315 rd. Ved udgangen af 1960 beløb legatkapitalen sig til ca 211.000 kr. Grunden til den stærke vækst er, at der gennem meget lange tidsrum ikke har været ansøgere til legatet. Renterne er i lange perioder blevet oplagt. Og legatet var endda ved midten af det 18 årh ude for, at den væsentligste del af kapitalen gik tabt på grund af »konfusion i en stiftsprovsts stervbo«, men det genoprettedes under Napoleonskrigene. Legatets aktiver var rentebærende i rede sølv, der med stor fordel kunne omveksles i sedler. Og da renterne blev oplagt, kunne legatet gøre fordelagtige indkøb af statsobligationer, der noteredes i meget lave kurser.

I 1840 var legatkapitalen vokset til ca 24.000 rd. Kapellanerne indsendte da et andragende til Kancelliet om, at en del af renterne måtte bruges til forbedring af deres beskedne lønninger, men fik afslag, skønt biskoppen støttede andragendet. I 1846 indsendte de derpå et andragende direkte til Kongen, og Kancelliet var da nødsaget til at forelægge sagen for Kongen. Nu kunne Kancelliet gå med til, at testamentets bestemmelser blev permuteret, og det skete ved en kongelig resolution. Forestillingen i sagen er medunderskrevet af Ørsted.

De betragtninger, der fremføres i forestillingen, og som i alt væsentligt stammer fra biskop Mynster, går ud på, at det er urimeligt og unaturligt, at en kapellanenke ved at oppebære legatet, der i 1846 var vokset til ca 30.000 rd, skulle få en så stor pension. Legatkapitalen var »ved særdeles omstændigheder opvokset til et

sådant beløb, som testator umuligen kan have tænkt sig. Og da han efter fundatsen kun har tilsigtet en understøttelse for »en fattig kapellanenke« ved kirken, kan det ikke antages at have været hans vilje, at en sådan enke skulle have endog en større indtægt, end manden i levende live havde af embedet. Dette ville allerede nu være tilfældet i henseende til det andet kapellani, og dette misforhold ville med hvert år stige, dersom det ikke blev tilladt midlertidig at gøre en anden anvendelse af en del af renterne«. Den kongelige resolution kom derfor til at gå ud på, at en del af renterne kunne anvendes til forbedring af lønningerne. Men der blev truffet sådanne bestemmelser, at der stadig er forbeholdt passende beløb til hovedformålet.³³⁾ Dettets betydning har i de senere år været stadig aftagende på grund af forbedringerne i pensionsforholdene. Kapitalen vokser stadig gennem oplæg af en del af renterne, men ikke i samme tempo som i det 18–19 årh.

Hovedsynspunktet bag afgørelsen i Nordhuus-sagen, at *bestemmelser i oprettelsesdokumenter kan permuteres, når renterne ikke kan uddeles på grund af mangel på kvalificerede ansøgere*, er lagt til grund for en del senere afgørelser i de forskellige ministerier. Praksis er fast, og der er derfor kun grund til at anføre enkelte eksempler fra forskellige ministeriers praksis.

I 1862 permuteredes en bestemmelse i det Rostgaardske legats fundats fra 1736 om et stipendium til regensalumner. Renterne af en kapital på 640 rd skulle tillægges 4 regensalumner, som 2 og 2 skulle være kontubernaler. Den ene af dem skulle hvert andet år offentligt disputere i Regensens auditorium og aflevere et eksemplar af disputatsen til Universitetsbiblioteket. Da vilkåret ville bevirke, at ingen ville melde sig for at modtage ca 6 rd een gang for alle, blev bestemmelsen efter et forslag fra den juridiske professor Gram, der var regensprovst, permuteret ved kongelig resolution.³⁴⁾ Forskellige bestemmelser i det af generalkrigskommissær Ole Tønder Lange i 1809 oprettede legat til fordel for kvæstede fra krigen i 1807–14 og i det af ham i 1810 oprettede legat til fordel for kvæstede fra togtet til Anholt, der »formedelst de forandrede forhold ikke så lige efter fundatsen kan bortgives«, er permuteret ved en af Finansministeriet udvirket kongelig resolution.³⁵⁾ Efter fundatsen for »Grosserer Wilhelm Christian Topp og hustru Ane Topps legat«, der gengiver bestemmelser i testamentet, kunne legatportioner kun uddeles til værdige og trængende kvindelige descendenter, ugifte

eller enker, af stifteren, der var fyldt 50 år. Da der ikke meldte sig så mange ansøgere, der opfyldte alle disse betingelser, at hele renten kunne uddeles, gik Justitsministeriet i 1910 med til permutation af aldersbetingelsen. Der står nu blot herom i fundatsen, at ældre ansøgere foretrækkes for yngre.³⁶⁾

Fra Kirkeministeriets praksis nævnes den i 1916 foretagne permutation af fundatsen fra 1806 for »Legatet for evangelisk-kristelig læres udbredelse«. Renterne skulle anvendes som præmier for prædikener over to i fundatsen nævnte emner. 1) Den ved Jesu Kristi lidelse og død fuldbrogede forsoning som det eneste middel til bodfærdige synderes frelse og salighed. 2) En sand evangelisk kristens lyksalighed endog her i livet fremfor verdens børn under alle gode og onde begivenheder, der tildrager sig. Det permuteredes således, at renterne, hvis der ikke melder sig kvalificerede ansøgere, kan tillægges forfattere, som har ydet noget dygtigt af opbyggelig eller apologetisk art.³⁷⁾

§ 4

ÆNDRING AF BESTEMMELSER, DER I TIDENS LØB ER BLEVET ÅBENBART UHENSIGTSMÆSSIGE

1. *Ophævelse af forbud mod salg af ubebyggede grunde. Friederichs vænge i Stege. Morten Nielsen Hemmers, Bodil Andersdatters, Højers enkes og Alhed Borrings jordlodder i Skive, Viborg og Bogen. Riis's toft i Kolding. Degnejorden i Hesselager.*

Der er nævnt en række eksempler til illustration af sætningen om, at et ministerium efter indstilling af bestyrelsen er beføjet til at permutere en bestemmelse i oprettelsesdokumentet, der *ikke længere kan opfyldes*. Sætningen har længe stået fast i praksis, og den har almindelig tilslutning i teorien. Det omtvistelige er, om en bestemmelse kan permuteres, blot fordi den er blevet *åbenbart uhensigtsmæssig*. Det antages i nyere teori, men i ældre teori læres det, at permutation kun kan finde sted i uopfyldelighedstilfældet. Foreløbig udskyder vi teorien og ser på administrationens praksis.

Oprettelse af legater og stiftelser bestemmer af og til, at en fast ejendom aldrig må sælges. Dersom der ligger en bygning på ejendommen, løser vanskeligheder, som forbudet måtte fremkalde, sig

i praksis ofte på den måde, at stiftelsen efter 100–150 års forløb mangler penge til den hovedstandsættelse, som er blevet uundgåelig. Forbudet viger på grund af umuligheden af at opretholde stiftelsen. Når forbudet er pålagt enkelte jordlodder, er der ingen hertil svarende grænse for, hvor længe forbudet faktisk kan håndhæves, og der er da ofte sket det, at jordlodden i tidens løb er blevet omgivet af bebyggelse. Den lå oprindeligt fx på en købstads markjorder, men nu er købstaden vokset, og jordlodden ligger tilbage som en ubebygget enklave. Den er blevet byggemoden og steget betydeligt i værdi. Det eneste fornuftige er at sælge den til bebyggelse. Men det er i strid med opretterens bestemmelser.

Spørgsmålet var aktuelt i Stege ved midten af det 19. årh i en sag om Friedenreichs vænge, og denne sag er vistnok den første om dette problem. Friedenreich havde ved testamente af 1798, der var konfirmeret samme år, oprettet et fattiglegat til fordel for Stege købstad og sogn og henlagt en grund til legatet på ca 4 td land. I 1850 var denne efter Steges forhold meget betydelige grund blevet byggemoden. Men Friedenreich havde i sit testamente bestemt, at grunden, samlet eller delt, *bestandig skulle bortforpagtes* mod en årlig afgift + betaling af skatter og afgifter. Borgerrepræsentanterne ønskede bestemmelsen tilsidesat og sendte et andragende om tilladelse til salg til Justitsministeriet ad sædvanlig tjenstlig vej α : via byfogeden.

Det første problem, som administrationen måtte tage stilling til, var, om permutationen som forudsat af borgerrepræsentanterne hørte under Justitsministeriets kompetence eller – som selve legatet – under Indenrigsministeriet. Justitsministeriets resolution gik ud på, at permutationen skulle finde sted ved Indenrigsministeriets foranstaltning. Det oversendte sagen til Indenrigsministeriet »til behagelig afgørelse« og skabte derved grundlaget for ministeriernes senere faste praksis om, at permutation skal finde sted gennem det ministerium, som legatet eller stiftelsen hører under.

Sagen blev derefter realitetsbehandlet i Indenrigsministeriet, der indhentede en erklæring fra amtet. Amtet støttede borgerrepræsentanternes andragende, og det pegede i erklæringen på noget, som måtte være af væsentlig betydning. Legatet var oprettet til fordel for de fattige. Men de fattige havde vanskeligt ved at skaffe sig passende boliger, og dersom andragendet blev imødekommet, ville der blive dannet et aktieselskab, der ville bygge boliger for den

mindrebemidlede del af befolkningen. Det var derfor *i de begunstiges interesse, at salgsforbudet blev tilsidesat*. Disse betragtninger kunne Indenrigsministeriet slutte sig til, og der blev nedlagt forestilling om en kongelig resolution om bemyndigelse for legatbestyrelsen til at afhænde en del af Friedenreichs vænge mod en årlig afgift. Det anføres i forestillingen, som P G Bang underskrev, at »der kunne være god anledning til i overensstemmelse med det fremkomne andragende og under de antydede nærmere betingelser, *i et punkt, der måtte være mindre væsentligt, at fravige de af testator med hensyn til det omhandlede vænge trufne bestemmelser . . .*«. ³⁸⁾

Først i 1883 blev Indenrigsministeriet igen stillet overfor problemet. Det betyder ikke, at der ikke i mellemtiden havde været tale om salg af grunde, hvorpå der hvilede salgsforbud. Der findes i hvert fald to sager, hvor samtykke til salg blev meddelt. Men hverken byrådet eller Indenrigsministeriet var opmærksom på, at salg fandt sted i strid med bestemmelser i gavebrev eller testamente. I 1883 indsendte Skive byråd, som var blevet opmærksom på, at der i et gavebrev fra 1753 fra Morten Nielsen Hemmer fandtes forbud mod salg af en grund, et andragende om tilladelse til uden hensyn til forbudet at sælge en del af grunden.

Gavebrevets bestemmelser var ikke til at bortfortolke. Giveren havde givet en udførlig begrundelse for, hvorfor han ville betænke de fattige i Skive. Det var »af medynk over bemeldte liden og fattig by, der så ofte i min mindre tid har været så hårde fataliteter undergiven ved ulykkelig ildebrand«. Men da giveren ikke havde tillid til, at penge ville bevare deres værdi, skænkede han en grund til værdi 200 rd. Erfarenhed havde lært ham, »at rede penge ofte er farligheder undergivne til uvished«, og gaven blev derfor givet »udi ejendom, som ikke kan forrykkes«, og grunden skulle bevares for de fattige, »så længe verden vedvarer, og ej fra dem nogensinde sælges, ombyttes eller afhændes«. Han tilføjede, at han følte særlig tilknytning til Skive, skønt han var rejst derfra i en alder af 14 år »hyldestløs, fattig og så godt som nøgen«.

Byrådet begrundede ansøgningen med en henvisning til, at jordlodden på grund af byens vækst i de forløbne 130 år nu lå inde i byen og var særlig egnet til bebyggelse. Det ville derfor være urimeligt, om den ikke blev bebygget. Efter byrådets opfattelse måtte det have været giverens mening, at de fattige skulle have den størst mulige indtægt af hans gave, og den fremkom, når grunden blev

solgt. Den under byrådets forhandlinger om denne sag opsamlede irritation afspejler sig tydeligt i en bemærkning om, at giverens »altfor forsynsagtige« salgsforbud i gavebrevet efter omstændighederne måtte lades ude af betragtning.

Indenrigsministeriets svar var et blankt afslag med en henvisning til, at der efter gavebrevets indhold »savnedes hjemmel« til at sælge grunden. Når det varede en del år, før Skive fik den tilladelse, som Stege opnåede allerede i 1852, beror det dels på, at 1852-sagen var gået i glemmebogen, dels på, at der blev indhentet en udtalelse over andragendet fra Revisionsdepartementet. Og Revisionsdepartementet stod på det klassiske, af Oppermann i 1860 præciserede standpunkt, at det ikke er lovligt at permutere bestemmelser i testamenter og gavebreve, sålænge de kan opfyldes. »Som alt tidligere udtalt for Indenrigsministeriet må man holde for, at en legatstifters bestemt udtalte vilje ikke bør fraviges, når ikke en *bydende nødvendighed* er tilstede. At en sådan in casu er tilstede, kan vel ingen blot med skin af ret påstå, omend den betydelige forøgelse af indtægterne, som en disposition overensstemmende med byrådets indstilling stiller i udsigt, ser tillokkende nok ud«, hedder det i Revisionsdepartementets erklæring.

Hermed anså byrådet dog ikke sagen for afgjort. Det arbejdede videre på at få bestemmelsen permuteret og indsendte kort tid efter et nyt andragende, der nu gik ud på at opnå tilladelse til at overdrage dele af grunden som arvefæste med ret til at sælge og pantsætte. Fornyet afslag, og derefter stadfæstes der en fundats for legatet, hvor salgsforbudet blev præciseret. Men 5 år efter skifter ministeriet standpunkt og stadfæster et fundatstillæg, der gav byrådet den ønskede ret til at overdrage dele af grunden som arvefæste med ret til at sælge og pantsætte. Det beror bl a på, at Revisionsdepartementet ikke opretholdt sin modstand mod permutation, og når man skal forklare denne ændring kan man pege på, at Viborg amt kraftigt støttede byrådets andragende. Amtet erkendte, at ordningen med arvefæste med ret til at sælge og pantsætte ikke lod sig forene med gavebrevets bestemmelser. Men det kunne efter amtets opfattelse ikke være afgørende. Det kunne nemlig *»ikke anses for stridende mod den pietet, der skyldtes giveren, eller med respekten for de af ham trufne bestemmelser af hensyn til de forandrede forhold og til den foreliggende offentlige interesse at modificere disse bestemmelser i den af byrådet attråede retning«*. Arve-

fæste med ret til at sælge og pantsætte umuliggjordes ved lov nr 174 af 20 marts 1918, og der stadfæstedes da et nyt fundatstillæg, hvorefter legatjorden med Indenrigsministeriets samtykke i hvert enkelt tilfælde kan sælges.³⁹⁾

Afgørelsen i denne sag kom til at danne grundlag for Indenrigsministeriets senere praksis, der udviser en række permutationer af salgsforbud ud fra den opfattelse, at de er blevet åbenbart uhensigtsmæssige, når den omhandlede grund er kommet til at ligge som en enklave i en by. Der var i Skive et andet legat, der også ejede en grund, som ikke måtte sælges, Bodil Andersdatters legat fra 1690. I 1897 stadfæstedes der et lignende tillæg til fundatsen som til fundatsen for Morten Nielsen Hemmers legat om, at jord kunne overdrages som arvefæste med ret til at sælge og pantsætte.⁴⁰⁾ I Aalborg fandtes der et af sognepræst Høiers enke i 1741 oprettet legat, der ejede nogle jordlodder i Viborg, hvorpå der hvilede salgsforbud. Bestemmelsen permuteredes i 1895.⁴¹⁾ Alhed Borring havde i 1734 skænket de fattige i Bogen en skolelod og forbudt salg. Bestemmelsen permuteredes i 1898.⁴²⁾ Fra praksis i det 20 årh nævnes den i 1917 foretagne permutation af en bestemmelse i det af Jens Riis i 1765 oprettede gavebrev vedrørende en toft i Kolding. Toften skulle til evig tid uadskilt, uformindsket, usolgt, upantsat, umageskiftet, uden huse, uden fiskedamme uopløselig tilhøre de fattige. Allerede i 1912 rejste Kolding byråd overfor Indenrigsministeriet spørgsmål om mageskifte og gjorde gældende, at det sikkert ikke have været legatstifterens mening, at hans forbudsbestemmelse skulle komme til at forhindre byens udvikling. I 1917 fik kommunen tilladelse til at købe toften for 30.000 kr.⁴³⁾

Det har især været i Indenrigsministeriets praksis, at der har været rejst spørgsmål om permutation af forbud mod salg af *ubebyggede* grunde, og det er derfor blevet Indenrigsministeriet, der i en række afgørelser har slået fast, at sådanne bestemmelser kan permuteres, når de på grund af forholdenes udvikling er blevet åbenbart uhensigtsmæssige. Man kan ikke stoppe en bys udvikling eller lade den udvikle sig på en måde, der kan blive meget bekostelig for byens borgere, fordi der i et testamente eller gavebrev, der er oprettet for lang tid siden og under helt andre forhold, findes et forbud mod salg. Problemet salgsforbud ved *ubebyggede* grunde har også været fremme i Undervisningsministeriet i nogle sager om ophævelse af såkaldte »Degneenesæder«, i hvert fald i en sag fra

1904 fra Hesselager. Her havde en degn, som i 1827–38 oprettede et degneenesæde, knyttet den bestemmelse til en gave, at *degnejorden for bestandig skulle forblive ved degneembedet*. Da degnejorden lå langt fra skolen og var vanskelig at drive for de senere lærere, og da forholdene i den forløbne tid havde ændret sig væsentligt, gav Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet ved skrivelse af 29 aug 1904 tilladelse til, at degnejorden blev solgt, og der blev i stedet oprettet et legat.⁴⁴⁾ Disse degneenesædesager er så særprægede, at der næppe kan uddrages almindelige synspunkter af afgørelserne.

2. *Ophævelse af forbud mod salg af bebyggede ejendomme. Stangerup hospital. Brødrene Petersens jomfrukloster på Amager-torv. Bryggergårdens og Seyergårdens legater i Odense.*

Når salgsforbud angår *ejendomme med bygninger*, hvor bygningsværdien er det overvejende, kommer spørgsmålet om tilladelse til salg oftest frem i forbindelse med spørgsmålet om omdannelse af en forarmet stiftelse til pengelegat : i uopfyldelighedssituationen. Her er der som foran berørt ingen tvivl om, at forbudet må vige, og administrationen tillægger det ikke særlig betydning, om der i et sådant tilfælde findes et udtrykkeligt forbud mod salg. En undtagelse herfra er sagen om nedlæggelse af Stangerup hospital, der blev rejst på et tidspunkt, hvor administrationen ikke havde vænnet sig til tanken om, at det blev nødvendigt at nedlægge et stort antal godshospitaler. Der fandtes i oprettelsesdokumentet for Stangerup hospital et forbud mod salg, og det var egnet til at trække afgørelsen i langdrag. Sagen blev rejst overfor Kancelliet allerede i 1823. Først i 1889 blev der af Justitsministeriet stadfæstet et tillæg til fundatsen om salg af bygningen og stiftelsens omdannelse til et pengelegat.⁴⁵⁾

En sag fra Justitsministeriets praksis, som undertiden anføres som eksempel på de strenge krav, der stilles ved permutation, er sagen om flytning af Petersens jomfrukloster. Sagen er omtalt i Oppermanns bog om stiftelser fra 1860, men Oppermann har kun begyndelsen, og hans fremstilling trænger i visse henseender til korrektion.

Petersens jomfrukloster eller som det rette navn er Brødrene Petersens jomfrukloster er oprettet på grundlag af et af Albecht

Petersen i 1755 oprettet testamente, der konfirmeredes i 1770. Heri havde Petersen bestemt, at hans gård på Amagertorv lige overfor Helligåndskirken, den ejendom, som har indskriften »Monumentum pietatis Petersenianæ«, hvori Københavns Handelsbank nu har en filial, ikke måtte sælges eller afhændes til nogen. Gården skulle indrettes for et vist antal jomfruer, så »enhver for sig selv kan bekomme en smuk, rummelig og magelig våning« + en mindre understøttelse.

Da Petersen oprettede sit testamente, var København ikke en storby, og en bestemmelse om, at et jomfrukloster skulle ligge på Amagertorv, var næppe urimelig og ufornuftig. Men efterhånden som byen voksede, og Amagertorv blev en del af »Strøget«, måtte det spørgsmål melde sig for dem, der administrerede Petersens jomfrukloster, om der ikke var grund til at søge bestemmelsen permuteret.

Petersens jomfrukloster er imidlertid ikke en sædvanlig velgørende stiftelse. Petersen havde ved sit testamente indrømmet slægtninge fortrinsret, og da slægten er meget stor, har fortrinsretten betydet, at stiftelsen er besat med familiemedlemmer. Det er et forhold, der i tidens løb har givet anledning til nogen meningsulighed mellem Sct Petri kirkekollegium, der administrerer stiftelsen, og Petersens slægt. Spørgsmålet om fortrinsretten har endog været genstand for en proces, som slægten vandt, jfr utrykt dom af Hof- og Stadsretten af 1 marts 1886.

Denne modsætning mellem kirkekollegiets interesser og slægtens førte i 1858 til, at priorinden og jomfruerne indsendte en klage til Justitsministeriet over nogle planer, som kirkekollegiet havde om at forbedre stiftelsens økonomi. Den var på ingen måde dårlig, men kirkekollegiet ønskede at forbedre den. Kollegiet »kunne ikke forsvare, at den det betroede så rige kapital, som den Petersenske gave må holdes efter grundens nuværende værdi, henligger så aldeles utilstrækkelig afbenyttet«. Man ønskede en bedre udnyttelse af lejligheder på Strøget. Kollegiet havde derfor i 1857 købt ejendommen ud mod Læderstræde, og det var nu tanken at opføre en mellembygning på ejendommen og at flytte priorinden og jomfruerne over i mellembygningen og bygningen ud mod Læderstræde. Lejlighederne på Strøget kunne derefter udlejes til en høj leje.

Kirkekollegiet havde imidlertid undladt at sikre sig tilslutning til disse planer fra kirkens patron, grev Moltke Bregentved, og

patronen var imod planerne om at lade jomfruerne flytte. Herved var sagen i realiteten afgjort. Justitsministeriet kunne vanskeligt gå mod patronen. Men Justitsministeriet nøjedes ikke med en henvisning til patronens modstand. Det fremhævede, at Petersen udtrykkeligt havde bestemt, at gården skulle indrettes til en smuk, magelig og rummelig våning for klosterjomfruerne, og at kirkekollegiet derfor ikke kunne være beføjet til at iværksætte den påtænkte forandring, hvorved gården fik en anden anvendelse end den af testator bestemte. Kirkekollegiet fik derimod medhold i, at det kunne leje stueetagen mod Amagertorv ud som butikker. Klosterjomfruerne måtte flytte til anden anvist lejlighed indenfor selve gården på Amagertorv.

I det lange løb kunne Justitsministeriet ikke fastholde standpunktet fra 1858 om, at en testamentarisk bestemmelse om jomfrukloster på Amagertorv skulle opretholdes til evig tid, selvom Amagertorv siden testamentets oprettelse er blevet Københavns bedste strøgkvarter. Sagen blev rejst påny af kirkekollegiet, og den 1 aug 1906 meddelte Justitsministeriet, at det ikke var utilbøjeligt til at nedlægge forestilling om tilladelse til salg og flytning til en anden bygning, når visse nærmere angivne forhold var bragt i orden. Den permutation, der nu var under overvejelse, gik således langt videre end den, som kirkekollegiet gerne ville have udvirket i 1858. Kollegiet ønskede at sælge ejendommen og at bygge en ny bygning i nærheden af Sct Petri kirke. Tilladelse til salg blev givet i 1918, men den første kongelige resolution er fra 1908, og når sagen ikke gik i orden allerede i 1908, beror det på, at køberen på grund af den indtrådte bank- og byggekrise ikke kunne gennemføre handelen. Klostret var nedlagt i 20 år. Først i 1938 toges den nyopførte bygning i Larslejstræde i brug.

Det standpunkt, som Justitsministeriet indtog i denne sag fra 1906, svarer nogenlunde til det, som Indenrigsministeriet var nået til i sagerne om permutation af forbud mod salg af ubebyggede grunde. Det opgav det klassiske standpunkt med, at permutation kun kan ske, når opretterens bestemmelser er blevet uopfyldelige. Man kan se det allerede af forestillingen i sagen, hvori der til begrundelse henvises til bygningens skrøbelige og brøstfældige tilstand og til, at den manglede »alle nutidens bekvemmeligheder, såsom badeværelser og vandklosetter«. Kun ved aldeles uforholdsmæssige bekostninger vil klostret kunne sættes i en nutidssvarende stand.

Ændringen fremgår endnu tydeligere af departementschef Dybdals påtegning på referatet, hvor det under overvejelserne om, hvorvidt salg kunne tillades, hedder: »Det kunne det mulig nok, også uden at det just blev godtgjort at være nødvendigt, *hvad det jo utvivlsomt ikke er*. Salgsværdien af en ejendom på Strøget i byens centrum kunne vel nok tænkes til en given tid at være så uforholdsmæssig stor i forhold til de goder, beboelsen af den yder de pågældende, at det kunne forsvares at tillade salget for at sætte stiftelsen i stand til at give ikke alene de flyttende jomfruer, men et større antal af sådanne betydeligt fordelagtigere vilkår. Dog mener jeg, at de jomfruer, der skulle flytte, selv måtte samtykke«(?).⁴⁶)

Permutation af salgsforbud bliver som regel først aktuelt, når der er forløbet en del år efter legatets eller stiftelsens oprettelse. I en sag fra Indenrigsministeriet om Bryggergårdens og Seyergårdens legater gik der dog kun 6½ år. Legaterne var oprettet i 1912, og salgsforbudene permuteredes i 1919. Begge legaters væsentligste aktiv var en fast ejendom, som ifølge testatrix udtrykkelige bestemmelse aldrig måtte afhændes. Grunden til, at legatbestyrelsen, der bestod af biskoppen og borgmesteren i Odense, så hurtigt kom ind på tanken om salg, var, at den ene ejendom, Bryggergården, var gammel, dårlig indrettet og dårlig vedligeholdt, og at dens økonomi stod og faldt med uforandret fortsættelse af et restaurationslejemål. Der meldte sig købere til ejendommene, men deres tilbud gjaldt begge ejendomme, der lå ved siden af hinanden, og de var utilbøjelige til at ville nøjes med Bryggergården. De ville også have nabejendommen, Seyergården, som var velbygget og velindrettet.

Da der blev tilbudt en god samlet pris for ejendommene, turde legatbestyrelsen ikke lade denne chance for at konsolidere legaternes økonomi ubenyttet. Den ønskede i hvert fald at placere ansvaret herfor hos tilsynsmyndigheden, Indenrigsministeriet, og forelagde en indstilling om, at fundatsernes bestemmelser om salgsforbud blev permuteret og ejendommene solgt. Indenrigsministeriet gav tilladelsen, men der var store betænkeligheder ved at gå med til permutation efter så få års forløb. Det er på den anden side sin sag at desavouere en legatbestyrelse, der består af biskoppen og borgmesteren, når den mener, at en bestemt afgørelse er i legatets velforståede interesse. »Sagen er jo et eksempel på det ikke helt sjældne tilfælde, at folk – navnlig kvinder – også efter deres død vil være med til at træffe bestemmelse om ting og forhold, som

har været dem magtpåliggende i levende live, uden at tænke på, at udviklingen kan føre med sig, at de, hvis de havde levet, måske selv var blevet tvunget til at forandre tankegang,« hedder det i referatet.⁴⁷⁾

Tilbøjeligheden til i oprettelsesdokumenter for legater og stiftelser at optage bestemmelser, der forbyder salg af fast ejendom, synes at have været særlig stærk i det 18 årh. Fra det 19 årh bliver indstillingen noget mere realistisk. Men forbudene er endnu ikke forsvundet, og ministerierne konfirmerer stadig fundatser, der indeholder forbud. Der findes sådanne forbud fx i fundatsen for Carlsbergfondet og i fundatsen for Danmarks Akvarium.⁴⁸⁾

Med hensyn til ejendomme og arealer, der anvendes som landbrug og gartneri, er der nu givet en særlig hjemmel for, at bestyrelsen for et legat, en stiftelse og en fond med tilsynsmyndighedens samtykke kan sælge ejendommen eller arealet, selvom der er optaget forbud herom i fundatsen. Salg kan finde sted, når det findes hensigtsmæssigt. Jfr § 5, stk 1 og 3, i lov nr 127 af 16 april 1957 om sammenslutningers og institutioners landbrugsjord.

3. *Forhøjelse af legatportioners størrelse og forhøjelse af indtægtsgrænser på grund af nedgang i pengeværdien. Det Plessenske legat. Møllers, Tschernings og Rées familielegater. Sonningprisen.*

Oprettelsesdokumenter for legater indeholder ofte indgående regler om legatportionernes størrelse og antal og størrelsen af den indtægt, som ansøgere må have for at kunne få legatet tildelt. Tiden løber let fra sådanne bestemmelser, og såfremt der ikke er givet legatbestyrelse og ministerium bemyndigelse til at ændre dem ved et tillæg til fundatsen, opstår spørgsmålet, om bestemmelserne kan ændres ved permutation.

Permutation er naturligvis også her tilladelig, når de gældende bestemmelser har medført, at legatportionerne ikke kan uddeles. En indtægtsgrænse i forbindelse med andre betingelser kan på grund af senere stigning i indtægtsniveauet få til følge, at ingen søger legatet. Et stipendium til uddannelse i udlandet kan være så lille, at de interesserede ikke har råd til at opfylde de betingelser, der måtte være fastsat med hensyn til udlandsopholdets varighed. Ingen søger legatet, når det opslås. Permutationen har da sikker

hjemmel i det tidligere udviklede om adgangen til at permutere, *når der ikke melder sig kvalificerede ansøgere*. Det spørgsmål, der her behandles, er, om permutationen også kan finde sted ud fra den betragtning, at *de økonomiske forhold siden legatets oprettelse er undergået sådanne ændringer, at bestemmelserne er blevet åbenbart uhensigtsmæssige*.

Dette antages i administrationens praksis. Fra tiden efter 1918 findes der ikke så få eksempler på, at administrationen er gået med til permutation af bestemmelser om legatportioners størrelse og antal og om indtægtsgrænser med den begrundelse, at de oprindelig fastsatte bestemmelser er blevet åbenbart uhensigtsmæssige på grund af prisstigninger og lønstigninger. Fra tiden før 1918 findes der ikke ret mange eksempler på permutationer af denne art, hvilket bl a kan forklares ved, at der var en bedre økonomisk stabilitet i tiden mellem statsbankerotten i 1813 og den første verdenskrig end i tiden efter 1918. Tempoet i pengenes værdiforringelse var mere behersket.

At det dog allerede i det 19 årh var antaget, at bestemmelser om legatportioners størrelse og antal og indtægtsgrænser kunne permuteres, når de var blevet åbenbart uhensigtsmæssige, fremgår af en kongelig resolution fra 1862 om det Plessenske legat til unge danske adelsmænds videnskabelige opdragelse. Dette legat er oprettet i 1737. Efter fundatsens § 4 skulle 400 rd af renterne anvendes til »fire fattige drengebørn af adelig familie, dem i gudsfrygt og boglige kunster at oplære, således at hver af dem bekommer 100 rd om året til hjælp at lønne en god informator, samt til andet, hvad fornødent kan være, at anvendes til deres skikkelige optugtelse i dyd og nyttige studeringer og øvelser«.

Det fremgår af fundatsen, at det havde været opretterens tanke, at dette stipendium, der blev tildelt for 5 år, kun skulle dække en del af udgifterne ved opdragelsen. Som begrundelse for permutation havde legatets bestyrelse anført, at »en yderligere udvidelse af fundatsen ikke alene nu ville være tidssvarende, men også aldeles begrundet i dens ånd. Det forekommer ham (o: bestyreren) nemlig klart, at et årligt bidrag på 100 rd til enhver af de 4 alumners videnskabelige forberedelse i 5 år *ikke efter de nuværende forhold svarer til den hjælp, som fundator har ønsket*, at der skulle ydes, medens dette bidrags forøgelse til det dobbelte dog nogenlunde ville kunne svare til formålet«. Da Justitsministeriet kunne tiltræde disse

betragtninger, blev bestemmelsen permuteret. De til opdragelse beregnede stipendier blev forhøjet til det dobbelte. Man lægger mærke til, at forestillingen er paraferet af Oppermann, med hvis udviklinger i den to år før udgivne bog om stiftelser afgørelsen ikke stemmer.⁴⁹⁾

I 1918 gik Kirkeministeriet med til, at en bestemmelse i fundatsen for Pastor Møller og hustrus legat om, at legatnydere skal være trængende, og at ingen, der forud har en fast årlig indtægt af 400 kr, anses for trængende, blev permuteret. Indtægtsgrænsen gik ud, idet det blev overladt til stiftsøvrighedens afgørelse, om der foreligger trang. Bestemmelsen stammer fra et i 1859 oprettet testamente.⁵⁰⁾ Og i 1920 gik Justitsministeriet med til at permutere bestemmelser om indtægtsgrænser i den i 1894 oprettede fundats for Veterinær Tscherning og hustrus familielegat, således at 800 kr forhøjedes til 2.400 kr, 1.600 kr til 4.800 kr. Bestemmelserne hidrører fra testamentet, og det drejer sig således også her om ægte permutation.⁵¹⁾ Senere praksis såvel i Justitsministeriet som i de andre ministerier har mange lignende afgørelser om permutation af indtægtsgrænser. De permuteres, når den økonomiske udvikling i tiden efter testamentets eller gavebrevets oprettelse har gjort bestemmelserne åbenbart uhensigtsmæssige..

Praksis fra 1862 videreførtes af Justitsministeriet, da det i 1920 tiltrådte permutation af bestemmelser i fundatsen for Bernhard og Marie Rées familielegat om legatportionernes størrelse, der stammer fra et i 1896 oprettet testamente. Enhver søn eller datter af slægten skulle, for så vidt legatets midler strakte til, fra det 10 til det 25 år have en forholdsmæssig årlig andel af renterne, dog ikke udover 250 kr fra 10–17 år og 500 kr fra 17–25 år. Beløbene forhøjedes til 350 kr og 600 kr ud fra den opfattelse, at det havde været legatstifternes mening, at der skulle ydes en effektiv hjælp, og det, skønt der ved testamentet var indrømmet efterkommere af personer, der havde været ansat på Aalborg Amtstidende, ret til at komme i betragtning ved uddeling af legatportioner. Denne rets værdi forringedes som følge af forhøjelsen af slægtsportionerne.⁵²⁾

Den senere administrative praksis har talrige eksempler på tilsvarende permutationer såvel i Justitsministeriet som i andre ministerier. Undervisningsministeriet har fx i 1958 permuteret en bestemmelse i et af redaktør Sonning i 1935 oprettet testamente om

størrelsen af en ærespris. Den skulle efter testamentet andrage 100.000 kr., men beløbet kan nu forhøjes.

Justitsministeriet har i en utrykt skrivelse af 25 aug 1949 til Socialministeriet forsøgt at give udtryk for de overvejelser, der må gøres, før permutation af bestemmelser om legatportioners størrelse tillades. Der må ses hen til, hvorvidt legatstifterens vilje kan antages at blive opfyldt på fyldestgørende måde ved en opretholdelse af de efter legatfundatsen gældende regler. Her tages der navnlig hensyn til indholdet af bestemmelserne i testamentet eller gavebrevet, omfanget af de siden disse bestemmelsers oprettelse indtrådte ændringer i prisniveau m m, legatportionernes nuværende størrelse, antallet af ansøgere i forhold til ledige portioner, legatets formålsbestemmelse, herunder om der efter fundatsen findes subsidiært berettigede, hvis adgang ville blive begrænset som følge af en forhøjelse af portionerne for de specielt indsatte.⁵³⁾ Dette kan sammenfattes derhen, at bestemmelserne kan ændres, hvis de på grund af den senere indtrufne udvikling er blevet åbenbart uhensigtsmæssige, og at der ikke stilles noget krav om, at det er blevet umuligt at uddele legatrenterne fx på grund af mangel på kvalificerede ansøgere.

I oprettelsesdokumenterne for en del legater under Mosaisk Trossamfund er det bestemt, at renterne skal anvendes til køb af brænde, der uddeles til trængende medlemmer af trossamfundet. Indenrigsministeriet tiltrådte allerede i 1900, at der også kunne købes og uddeles kul og koks. Nu købes der formentlig også olie og petroleum. Bestemmelserne er ikke uopfyldelige, men efter at de særlige brændeovne er blevet afskaffet, er de blevet åbenbart uhensigtsmæssige. Og det er et fyldestgørende permutationsgrundlag. Indenrigsministeriet anså det ikke for nødvendigt at foretage formel permutation gennem tillæg til oprettelsesdokumenterne.

4. *Ændringer i bestemmelser om formuens anbringelse. Michaelsen fonden og Knud Højgaards fond.*

Hvis opretteren ikke har truffet særlige bestemmelser om, hvorledes legatformuen skal anbringes, forlanger administrationen, at der træffes bestemmelse om, at midlerne skal anbringes *på samme måde som umyndiges midler*, og at denne optages i fundatsen; jfr titlen til lov 19 marts 1869 »om udlån i faste ejendomme af umyndiges og andre under offentligt tilsyn stående midler«. Dette er et

vilkår for stadfæstelse af fundats. Tilsvarende gælder den del af en stiftelses midler, der ikke er anbragt i den faste ejendom.

I ældre fundatser er kravene undertiden skærpet, idet det fx er påbudt, at midlerne skal udlånes i landbrugsejendomme efter reglerne om udlån af umyndiges midler, eller at der kun kan købes statsobligationer. Udviklingen gør ofte sådanne bestemmelser åbenbart uhensigtsmæssige, og betingelserne for permutation er da tilstede,⁵⁴⁾ men administrationen går kun med til, at de afløses af de almindelige regler om anbringelse af umyndiges midler. Et påbud om, at der alene må købes statsobligationer er åbenbart uhensigtsmæssigt i en tid, hvor der ikke udbydes statslån, idet det da blot får til følge, at midlerne ikke afkaster den bedre rente, der kan opnås fx ved køb af kreditforeningsobligationer, og et påbud om, at midlerne skal udlånes i landbrugsejendomme, vil, når det kun drejer sig om forholdsvis beskedne beløb, være vanskeligt at efterleve allerede af den grund, at der løber en del omkostninger på til vurdering, som legatet måske ikke kan få debitor til at dække. Kirke- og Undervisningsministeriet har derfor allerede i et cirkulære af 1 april 1908 udtalt, at ministeriet for sit vedkommende intet har at erindre imod, at der, selvom der er påbudt anbringelse i faste ejendomme, i stedet købes anordningsmæssige kreditforeningsobligationer. Dette er en en bloc permutation af de særlige skærpede regler i ældre fundatser, idet ministeriet ikke kræver udfærdigelse af en formel ændring i fundatserne.

Tidligere var administrationen meget utilbøjelig til at gå med til, at legatmidler blev anbragt på anden måde end efter reglerne om anbringelse af umyndiges midler, men i nyere praksis har man opgivet dette standpunkt. Der er mange eksempler på, at administrationen har konfirmeret fundatser, der stiller bestyrelsen ret frit. Forholdet har så vidt vides været dette, at opretterne af enkelte store legater og fonde ikke har ønsket offentligt tilsyn og fundats stadfæstet, medmindre administrationen opgav standpunktet. Stillet overfor en udvikling, der ville resultere i, at man ved store legater, stiftelser og fonde opgav ønsket om stadfæstet fundats, har administrationen bøjlet sig for ønskerne om en friere anbringelse.

Det er nu ret almindeligt, at det i testamenter og gavebreve bestemmes, at midlerne skal anbringes efter de regler, der gælder for anbringelse af *myndiges* under Overformynderiet bestyrede midler, og at en hertil svarende bestemmelse optages i fundatsen. Der

findes endvidere en del fundatser, der går videre. I den for Michael-sen fonden i 1923 stadfæstede fundats står der således blot, at midlerne skal anbringes på den efter bestyrelsens skøn hensigtsmæssigste måde, og i den for Knud Højgaards fond i 1956 stadfæstede fundats er det bl a bestemt, at der kan købes aktier i danske selskaber og aktier i sådanne udenlandske selskaber, som ligger indenfor A/S Højgaard og Schultz's interesseområde. Fonden kan også yde lån til selskaber af den sidste gruppe. Det er også ved at blive ret almindeligt, at oprettere foretrækker, at midler anbringes direkte i fast ejendom – i det omfang det efter lov nr 127 af 16 april 1957 er lovligt, at legater, stiftelser og fonde køber fast ejendom –, og administrationen går også med til, at bestemmelser herom konfirmeres. Endelig sker det, at en opretter har bestemt, at hele legatkapitalen skal anbringes som indlån i en sparekasse eller bank, og også en sådan bestemmelse kan nu forventes konfirmeret.⁵⁵⁾

Administrationen kræver dog altid, at der er et særligt grundlag for særbestemmelser i testamentet eller gavebrevet. Formodningen er for, at midlerne skal anbringes efter reglerne om anbringelse af umyndiges midler. Hermed stemmer det, at administrationen ikke går med til et forslag fra en bestyrelse om, at de i en fundats optagne bestemmelser om anbringelse på anordningsmæssig måde afløses fx af regler om, at der kan købes fast ejendom. Administrationen kan efter sin stilling til lovgivningsmagten ikke acceptere den anskuelse, som en bestyrelse måtte nære om, at reglerne om anbringelse af umyndiges midler på grund af udviklingen i pengepolitikken er blevet åbenbart uhensigtsmæssige og til skade for umyndiges, legaters, stiftelsers og fondes virkelige økonomiske interesser.

§ 5

ÆNDRING VED STADFÆSTELSE AF FUNDATS AF UIGENNEMFØRLIGE TESTAMENTARISKE BESTEMMELSER

1. *Urigtige forudsætninger kan gøre en testamentarisk bestemmelse ugyldig.*

Spørgsmålet om at foretage ændring i testamentariske bestemmelser om legater og stiftelser melder sig i almindelighed først, når der er forløbet en del år efter fundatsens stadfæstelse, og grund-

laget for at ændre er de forandringer, der har fundet sted efter fundatsens stadfæstelse. Alle de hidtil anførte eksempler har været eksempler på sådan efterfølgende permutation.

Når grundlaget for oprettelsen er en testamentarisk disposition, og testator ved testamentets oprettelse gik ud fra urigtige forudsætninger, kan spørgsmålet om ændring i særlige tilfælde, især når bestemmelsen viser sig at være uopfyldelig, også blive rejst under behandlingen af testators bo. Er oprettelsesgrundlaget et gavebrev, kommer der derimod praktisk taget aldrig til at foreligge et tilsvarende problem, da giveren jo kan give tilslutning til ændringer. Problemets forudsætninger, at giveren er død, og at vedkommende ministerium efter hans død fastholder ønsket om visse ændringer på grund af urigtige forudsætninger ved oprettelsen, vil så sjældent være til stede, at jeg i det følgende ser bort fra spørgsmålet om permutation ved stadfæstelse af bestemmelser i et gavebrev.

Begrundelsen for at permutere testamentariske bestemmelser om legater og stiftelser ved stadfæstelsen af fundatsen kan kun søges i testamentsrettens regler om urigtige og bristende forudsætninger og erklæringsvildfarelse. Testator kan ved testamentets oprettelse være gået ud fra urigtige forudsætninger, eller forudsætningerne kan være bristede i tiden mellem testamentets oprettelse og legatets eller stiftelsens oprettelse. Det typiske tilfælde er dette, at det efter testators død viser sig, at bestemmelserne ikke lader sig realisere. Da testator må være gået ud fra, at det, han bestemte, lod sig gennemføre, har der i så fald ved testamentets oprettelse foreligget en motivvildfarelse, *error in motivis* = urigtige forudsætninger.

Hvis der ikke ved testamentets oprettelse har foreligget en motivvildfarelse, og forudsætningerne ikke har ændret sig væsentligt i tiden mellem testamentets og legatets eller stiftelsens oprettelse, kan der kun blive tale om ændring, såfremt der er skrevet forkert i testamentet eller begået en anden fejl med hensyn til indholdets udformning. Den, der behandler testators bo, må have *et særligt grundlag for at sætte sig udover de testamentariske bestemmelser og kan ikke vilkårligt give sig til at lave om på testamentet*, fordi han synes at visse bestemmelser burde have været anderledes udformet. Testators velovervejede bestemmelser må respekteres. Stillingen bliver ikke anderledes, fordi vedkommende ministerium erklærer sig enigt med executor eller skifteretten i, at en testamentarisk bestemmelse om oprettelse af et legat eller en stiftelse

havde været mere samfundsgavnlig, om den havde lydt anderledes. *Testamentets bestemmelser kan kun ændres ved stadfæstelsen af fundats, såfremt der er et grundlag herfor i reglerne om urigtige og bristende forudsætninger eller erklæringsvildfarelse.*

Virkningerne af urigtige og bristende forudsætninger kan imidlertid også blive, at arvingerne kan få den testamentariske bestemmelse tilsidesat. I de sædvanlige permutationstilfælde, hvor spørgsmålet først bliver aktuelt længe efter testators død på et tidspunkt, hvor legatet eller stiftelsen har været i virksomhed i lang tid, kan der praktisk taget ses bort fra mulighederne for, at arvingerne melder sig og forsøger at få dispositionen omstødt ud fra forudsætnings-synspunktet. I dansk praksis har man næppe noget eksempel på, at det er lykkedes for arvinger at føre et krav igennem i en sådan situation.⁵⁶⁾

Det ligger noget anderledes, når der allerede under behandlingen af testators bo bliver rejst spørgsmål om permutation af en bestemmelse, der ikke lader sig gennemføre. Arvingerne vil her ofte kunne få medhold i, at bestemmelsen er faldet bort og ikke kan permuteres. Det må nemlig antages, at *testamentariske bestemmelser kan erklæres ugyldige, såfremt arvingerne kan godtgøre, at testator ikke ville have oprettet testamentet, hvis han havde været klar over urigtigheden af en forudsætning, der er lagt til grund for testamentet.* Jeg belyser dette gennem et eksempel.

En millionær har giftet sig med en enke, der har en datter fra det tidligere ægteskab. Han bliver så glad for denne datter, at han behandler hende som og betragter hende som sin egen datter. Hustruen dør, men datteren bevarer tilknytningen til stedfaderen. Da hun ikke er hans arving efter loven, opretter han et testamente, hvorved han indsætter hende som eneste arving til hele formuen.

Nogen tid derefter gifter steddatteren sig. Hun begiver sig sammen med manden på en rejse, skibet går under, og det meddeles officielt, at hun er omkommet. Eller ægtefællerne forsvinder i skovene omkring Amazonflodens kilder, og det oplyses, at de er dræbt af indianere. Stedfaderen opretter da et nyt testamente, hvorved han testerer hele sin formue til et legat til fordel for Landsforeningen mod Børnelammelse. Kort tid efter dør han.

Under boets behandling vender steddatteren tilbage til Danmark. Hun er den eneste overlevende efter skibskatastrofen eller efter indianernes overfald, og det varede længe og kostede store anstren-

gelser, før hun nåede tilbage til civiliserede strøg. Kan Landsforeningen da stille krav om, at der oprettes legat, eller kan steddatteren få testamente nr 2 erklæret ugyldigt på grund af motivvildfarelse, der har været kausal? I dette tilfælde skal der ikke meget til, før domstolene erklærer testamente nr 2 ugyldigt og tilkender steddatteren formuen. Hendes påstand om, at testamente nr 2 er oprettet under urigtige forudsætninger, og at stedfaderen ikke ville have oprettet testamentet, såfremt han havde vidst, at hun var i live, bestyrkes af den foreliggende situation.

Tilfældet har vistnok aldrig foreligget for en ankeinstans, men afgørelsen turde være så sikker, at Landsforeningen vil bøje sig uden proces. Skulle en værge for et legat, der skal oprettes, være så halsstarrig, at han forlanger spørgsmålet prøvet ved domstolene, vil steddatterens advokat have gode kort på hånden. Han kan for ugyldighed påberåbe sig udtalelser i teorien, visse danske domsafgørelser om beslægtede spørgsmål og en afgørelse af kejser Hadrian, der er omtalt i Justinians Corpus juris fra begyndelsen af det 6 årh e K.

Stedet er Digesterne 5,2,28, og eksemplet er hentet derfra, idet det dog er tilpasset til dansk rets regler om tvangsarv. En kvinde gik med urette ud fra, at hendes søn, der var soldat, og som tilsyneladende var hendes eneste barn, var afgået ved døden. Hun indsatte derfor ved testamente andre som arvinger og traf bestemmelse om legater og frigivelser. Efter moderens død dukkede den som død ansete søn op igen og gjorde krav på moderens efterladte formue. Sagen blev forelagt for kejser Hadrian til afgørelse, og afgørelsen gik ud på, at arveindsættelsen bortfaldt, og at sønnen alene skulle være arving. Princippet svarer til, hvad reglen om motivvildfarelse ville føre til, men denne regel er først formuleret på et langt senere tidspunkt. Legaterne og frigivelserne skulle derimod stå ved magt.

Når Borum s 105 i Arveretten som eksempel på en egentlig vildfarelse, der kan gøre testamentet anfægteligt, nævner det tilfælde, at testator urigtig er gået ud fra, at han ikke har nogen livsarving, forudsætter han, at steddatteren i det anførte tilfælde kan få testamentet erklæret ugyldigt. Knoph når for norsk rets vedkommende til samme resultat, idet han s 200 i Norsk Arverett, 3 udg, 1959, skriver, at et praktisk eksempel på vildfarelse fra testators side er det tilfælde, at testamentet oprettes i den tro, at de nærmeste slægts-

arvinger er døde, og de så alligevel dukker op. De påberåber sig ikke afgørelsen i D 5,2,28, og kildestedet er på bipunktet så dunkelt, at det ikke er hensigtsmæssigt at inddrage det i fremstillingen i en lærebog i nordisk arveret. Slutningen er vistnok interpoleret.

Den af dansk arveretsteori opstillede grundsætning om, at »en vildfarelse, der har været afgørende for den testamentariske disposition, gør denne ugyldig«, jfr Borum I c s 105, er som så mange andre almindelige retsgrundsætninger lånt fra tysk ret, jfr Bentzon Den danske Arveret, 3 udg, 1931, s 105 note 22. BGB har den regel, at en testamentarisk bestemmelse kan erklæres ugyldig, såfremt testator 1) er blevet bestemt til at oprette den »durch die irrige Annahme oder Erwartung des Eintritts oder Nichteintritts eines Umstandes«, og 2) det må antages, at testator ikke ville have taget bestemmelsen »bei Kenntniss der Sachlage«, jfr § 2078, stk 2. Dansk teori har ikke foretaget selvstændige undersøgelser over dette problem, der var meget omtvistet i middelalderen hos postglossatorerne og senere hos pandektisterne. Man har accepteret det resultat, som tysk ret nåede til ved BGB.

Herved har dansk teori undgået påvirkning fra en af postglossatorer udviklet doktrin om »causa adjuncta«, der har påvirket fx engelsk ret. Det bliver af betydning, om der er givet en begrundelse i testamentet. Tysk teori frigjorde sig tidligt fra denne lære, som er utilfredsstillende. Den første, der har opstillet en almindelig regel om motivvildfarelse som ugyldighedsgrund for testamentariske dispositioner, er vistnok Hieronymus Pantschmann (1598), men læren blev først »herskende lære« i sidste halvdel af det 19 årh.

2. Ændring af testamentariske bestemmelser, der er truffet ud fra urigtige forudsætninger. Teoriens stilling.

I dansk arveretsteori har man imidlertid ikke begrænset sig til at opstille en almindelig grundsætning om, at en motivvildfarelse, der har været bestemmende for den testamentariske disposition, gør denne anfægtelig. Teorien har suppleret grundsætningen med en grundsætning om, at følgerne af en motivvildfarelse ved oprettelse af testamente efter omstændighederne kan *afbødes ved en berigtigende fortolkning, der bringer testamentets bestemmelser i overensstemmelse med testators »hypotetiske« eller »irreale« vilje*. Og herved er vi inde på, at en motivvildfarelse, der har affødt en be-

stemmelse om oprettelse af et legat eller en stiftelse, hvis den overhovedet får betydning, slet ikke behøver at resultere i, at den testamentariske bestemmelse kan anfægtes af arvingerne. Virkningen kan blive den svagere, at bestemmelsen ændres ved korrigerende fortolkning »: permuteres ved den stadfæstelse, der sker af fundats for legatet eller stiftelsen. Motivvildfarelsen kan efter omstændighederne være permutationsgrundlag.

Denne grundsætning om »korrigerende fortolkning« og »permutation ved stadfæstelsen« er opstillet allerede af Bentzon, når han under udviklingerne om betydningen af urigtige forudsætninger skriver, at man »ikke sjældent bør *rette fejlen*, således at testamentet gælder *efter den virkelige forudsætning med det virkelig forudsatte indhold*«. Det uddybes i afsnittet om fortolkning, hvor Bentzon under påberåbelse af »Vartovdommen« i UfR 1878 s 1041 anfører, at man, når testators forudsætninger slet ikke slår til, og der dukker nye eller testator ukendte situationer op, bør stræbe efter at finde hans subsidiære vilje: *hvad ville han så have bestemt, hvad ville han nu have ønsket gennemført?* Jfr Bentzon 1 c s 105–06, s 201 ff. Man genfinder den også hos Borum, der citerer en del domme herom. Borum er dog noget reserveret med hensyn til udformningen af en almindelig grundsætning om korrigerende fortolkning, jfr Borum 1 c s 103 ff, navnlig s 107.

Den Bentzonske grundsætning om korrigerende testamentsfortolkning er lagt til grund for en række administrative afgørelser om permutation af testamentariske bestemmelser ved oprettelse af fundats for legater og stiftelser. Administrationens praksis lader sig kun forklare ud fra en almindelig grundsætning om, at *motivvildfarelse kan være grundlag for permutation af testamenter, når der er føje til at antage, at testator har ønsket en testamentarisk bestemmelse gennemført med et lidt ændret indhold*. Bentzon var ikke bekendt med denne praksis, og han kunne derfor ikke påberåbe sig afgørelserne til støtte for grundsætningen. Bentzons grundsætning er nu blevet lagt til grund for Højesterets dom i Graae-sagen, UfR 1945 s 1094.

Graae-sagen handler vel ikke om permutation af en testamentarisk bestemmelse om oprettelse af legat eller stiftelse. Den vedrører en bestemmelse om, at en hustru kunne sidde i uskiftet bo med mandens arvinger i forældrelinjen. Men den grundsætning, der er grundlaget for dommen, er almindelig og omfatter også bestem-

melser om legater og stiftelser. Højesteret læste bestemmelsen om uskiftet bo med forældrelinjen som en indsættelse af hustruen som mandens eneste arving med den følge, at denne del af arven tilfaldt hustruens datter og ikke skulle deles mellem denne og mandens arvinger i forældrelinjen. Højesteret gik som fremhævet af en tidligere præsident i en kommentar til dommen imod testamentets ordlyd og korrigerede ordene ved fortolkning. Jfr Ernst Andersens *Arv og Legat*, 1961, s. 123–24. Men det må fremhæves, at beviset for, at der forelå motivvildfarelse ved oprettelsen, var godt.

3. *Administrativ praksis's stilling. Nogle uopfyldelighedstilfælde. Frk Ernsts legat. Viertels, Davidsens, Boldts og Fischers stiftelser. Kristensens og Gleesens legater.*

I 1785 stadfæstedes der en fundats for et af en frk Ernst oprettet legat til fordel for Odense Latinskole. Frk Ernst havde testamenteret resten af sin formue til skolen som et legat og bestemt, at der hvert år skulle uddeles et stipendium på 50 rd til to mindrebemidlede disciple, der blev dimitteret fra skolen. Hvis renterne kom til at andrage mere end 100 rd om året, skulle resten uddeles i portioner på 10 rd til andre dimitterede mindrebemidlede disciple.

Ved opgørelsen af frk Ernsts bo viste det sig, at hun havde fejlvurderet sin formue. Legatet blev betydeligt større end påregnet. Man kunne med det samme se, at der ville blive *mangel på kvalificerede ansøgere*, så at renterne ikke ville kunne anvendes, dersom man overholdt de bestemmelser, hun havde givet om legatportionernes størrelse. Legatet blev på 8.000 rd, og den årlige rente på 300 rd. Det antal disciple, der årligt blev dimitteret, androg imidlertid sjældent mere end 10–12, og da stipendiaterne skulle være fra mindrebemidlede hjem, var det givet, at der ville fremkomme et overskud.

Efter indstilling fra executor blev der derfor ved konfirmationen foretaget den ændring af de testamentariske bestemmelser, at de 10 rd blev forhøjet til 40 rd. Legatet var »blevet en langt større summa, end det synes at hun har forestillet sig, da hun forfattede sit testamente«, så at der »herudi af nødvendighed må gøres forandring«.⁵⁷⁾

Dette er det ældste eksempel, jeg har fundet på permutation af testamentariske bestemmelser i forbindelse med stadfæstelse af fun-

dats for et legat eller en stiftelse, og der er et stort spring ned til det næste. Grunden hertil er naturligvis, at tilfældet ikke er nær så hyppigt forekommende som efterfølgende permutation, men forklaringen må tillige søges i, at Kancelliets visdomsbog for første halvdel af det 19 årh er ført efter principper, der med et mildt udtryk er mangelfulde, og at Justitsministeriets visdomsbog for det derefter følgende tidsrum heller ikke viser noget. For Kirke- og Undervisningsministeriets vedkommende synes der overhovedet ikke ført nogen visdomsbog i det 19 årh. Når man giver sig til at lede efter eksempler, kan man derfor lige så godt give sig til at lede efter knappenåle i en høstak. Man aner, at der findes en del ældre afgørelser, når man ser på den senere praksis. Men hvem har tid til at finde alle legatsagerne frem for at se, om der skulle være foretaget en permutation af testamentariske bestemmelser ved stadfæstelsen af en fundats? Jeg må overlade til andre at supplere eksemplernes antal. For en teoretisk betragtning kan det ikke være mængden af afgørelser, men arten + en passende kasuistik, der er afgørende.

Tilfældet »*den forarmede stiftelse*« kan foreligge straks i testators bo. Testator har bestemt, at der skal oprettes en stiftelse, men den, der behandler boet, kan med det samme se, at der er slået et for stort brød op. Den til stiftelse bestemte bygning er så gammel, at den ikke kan anvendes til formålet, medmindre den hovedrepareres, og det er der ikke midler til. Eller det viser sig, at de til bygning af en ny stiftelse afsatte midler bliver så små, at de er helt utilstrækkelige til formålet.

Det første eksempel, jeg har fundet herpå, er fra Indenrigsministeriets praksis og fra år 1900, men det er næppe det ældste eksempel på, at man ved permutation har omformet en stiftelse til et legat straks under behandlingen af testators bo. Tilfældet er så praktisk, at der må være ældre eksempler. Jomfru Viertel, der døde i 1856, havde i sit testamente bestemt, at hendes ejendom i Frederiksberg Bredegade skulle være en stiftelse for 10 fattige enker fra Frederiksberg, idet en søster dog først skulle have ejendommens overskud. Men bygningen var efter skifterettens opfattelse så forfalden, at den absolut ikke egnede sig til bolig for enker, og da der overhovedet ikke var andre midler i boet, som kunne bruges til at dække udgifterne ved en hovedreparation, var det eneste fornuftige efter skifteretten, at ejendommen blev solgt. Der kunne så

i stedet oprettes et huslejelegat, hvorved testatricis ønsker ville ske fyldest i en noget ændret form.

Skifteretten forelagde spørgsmålet om salg og permutation for Justitsministeriet, men Justitsministeriet ville ikke gå med hertil, og da der foreløbig var en rentenyder, kunne spørgsmålet udskydes i nogen tid. Da rentenyderen var død, rejste skifteretten igen spørgsmålet overfor Justitsministeriet, idet den henviste til, at bygningens tilstand i de forløbne ca 40 år var blevet endnu ringere. Der havde ikke været penge til ordentlig vedligeholdelse. Ejendommens fremtidige indtægter ville gå til dækning af udgifterne ved ejendommens vedligeholdelse, og der var ikke nogen mulighed for at realisere tanken om friboliger, navnlig ikke til 10 enker. Men grunden lå så godt, at den kunne sælges for en høj pris, og der ville da fremkomme en kapital, der kunne bruges til oprettelse af et huslejelegat.

Da stiftelsen ville henhøre under Indenrigsministeriet, sendte Justitsministeriet denne gang i overensstemmelse med den praksis, der havde dannet sig i sager om legater, sagen over til Indenrigsministeriet til afgørelse. Og nu fik skifteretten sit forslag igennem. Ejendommen blev solgt, og der blev oprettet et huslejelegat på ca 31.000 kr, der bærer jomfru Viertels navn. De testamentariske bestemmelser om stiftelse blev permuteret ved fundatsens stadfæstelse, der ganske vist først fandt sted under reassumptionen af testatricis dødsbo adskillige år efter hendes død.

Et eksempel på, at Indenrigsministeriet har permuteret testamentariske bestemmelser om oprettelse af en stiftelse allerede under boets behandling kort tid efter testators død, er stadfæstelsen af et huslejelegat, der bærer husejer Isaac Davidsens navn. Stiftelsen skulle være en stiftelse for værdige trængende, og den skulle bestyres af Københavns Magistrat, men Magistraten ønskede ikke at overtage administrationen, bl a fordi bygningen var faldefærdig og yderst dårlig vedligeholdt. Der var heller ikke her penge til hoveddistandsættelse, og der var yderligere indsat rentenydere. Iøvrigt ligner sagen sagen om jomfru Viertels stiftelse. Den afsluttedes hurtigt med, at ejendommen med Indenrigsministeriets tilladelse blev solgt, og at der blev oprettet et huslejelegat. Fundatsen blev stadfæstet i 1902, og ved stadfæstelsen permuteredes testamentets bestemmelser om stiftelsen.⁵⁸⁾

Hermed var Indenrigsministeriets praksis lagt fast, og der kan såvel fra Indenrigsministeriets senere praksis som fra de fra Inden-

rigsministeriet udskilte ministeriers praksis findes andre tilsvarende eksempler på stiftelsers omdannelse til huslejelegater ved en permutation, der sker kort tid efter testators død. Bestemmelsen om stiftelse kommer aldrig til at træde i kraft. Testator er ved testamentets oprettelse gået ud fra urigtige forudsætninger om bygningens anvendelighed og sin formues størrelse, men når man kan gå ud fra, at han dog ønskede, at hans formue skulle anvendes i velgørende øjemed, omdannes stiftelsen til et huslejelegat. Der er kun grund til at nævne et eksempel fra Justitsministeriets praksis, hvor det tog nogen tid, før ministeriet måtte erkende, at testamentets bestemmelser om oprettelse af en stiftelse aldrig kunne realiseres og gik med til at permutere testamentets bestemmelser.

Konditor Boldt oprettede i 1888 et testamente, hvorved det bestemtes, at hans ejendom Teglårdsstræde 16 skulle indrettes som stiftelsesbygning for mindrebemidlede konditorer. Efter testators død indsendtes der et andragende til Justitsministeriet om konfirmation af fundats, men da Københavns Borgerrepræsentation skulle medvirke ved bestyrelsen, blev sagen i 1893 oversendt til Indenrigsministeriet til afgørelse. Borgerrepræsentationen ønskede imidlertid ikke at overtage administrationen. Der var dels truffet bestemmelser om rentenydelser, der udskød tidspunktet for stiftelsens ikrafttræden til en fjern fremtid, og dels drejede det sig om en gammel bygning i et dårligt kvarter.

Borgerrepræsentationens stilling til sagen bevirkede, at Indenrigsministeriet ikke ønskede at stadfæste en fundats for stiftelsen. Det sendte sagen tilbage til Justitsministeriet. Nu kunne Justitsministeriet straks have gjort det samme, som Indenrigsministeriet gjorde i sagen om husejer Davidsens stiftelse, nemlig givet tilslutning til, at ejendommen blev solgt, og stiftelsen omdannet til et huslejelegat. Af grunde, som ikke her skal uddybes, varede det mere end 50 år, før Justitsministeriet permuterede testamentets bestemmelser. I stedet skabtes der en midlertidig ordning for administrationen, som havde til formål at sørge for opsparing af midler, så der engang kunne oprettes en stiftelse som bestemt i testamentet. Det var besværligt og bekosteligt og førte alligevel ikke til noget, for da spørgsmålet om oprettelse af stiftelse i 1937 påny blev forelagt for Borgerrepræsentationen, var dens standpunkt uforandret. Bygningen var for ringe. I 1948–49 blev ejendommen med Justitsministeriets tilladelse solgt, og der oprettedes i stedet et pengelegat. Testamentets

bestemmelser om stiftelse kom aldrig til at træde i kraft, men det kom til at vare en del år, før det erkendtes, at de aldrig ville komme til at træde i kraft.⁵⁹⁾ Det skal dog tilføjes, at sagen ikke er typisk for Justitsministeriets *nuværende* praksis. Der kan også herfra hentes eksempler på, at testamentariske bestemmelser om stiftelser er blevet permuteret efter ret kort tids forløb ud fra en realistisk vurdering og erkendelse af, at testator har slået for stort brød op. Den testamentariske bestemmelse lader sig ikke realisere efter sit umiddelbare indhold.

Som eksempel på, at de til opførelse af en stiftelsesbygning bestemte midler viser sig at være så små, at planerne ikke kan realiseres, kan nævnes kaptajn Fischer og hustrus legat til Vejle Sømandsforening, der skulle anvendes til opførelse af en stiftelsesbygning med friboliger for enker efter sømænd. Da det viste sig, at beløbet kun blev på ca. 7.000 kr, androg foreningens bestyrelse om, at der blev givet tilladelse til, at der i stedet blev oprettet et legat, hvis renter blev anvendt til fordel for sømandsenker. Handelsministeriet stadfæstede i 1926 fundats for et legat, der affattedes i overensstemmelse med dette forslag, og herved permuteredes testamentets bestemmelser om oprettelse af stiftelse.⁶⁰⁾

Permutationsgrundlaget har i alle de anførte tilfælde været en motivvildfarelse hos testator, som ikke har forudset, at bestemmelserne ikke kunne opfyldes. Der kan nævnes andre eksempler, men der er kun anledning til at nævne to afgørelser, hvor forholdet var dette, at *institutioner, der var betænkt i testamentet, ikke kunne påregnes oprettet*. Bestemmelserne måtte anses for uopfyldelige fra første færd.

Gårdejer Rasmus Kristensen bestemte i et testamente af 1919, at et beløb på 4.000 kr skulle anvendes til et legat til fordel for en påtænkt højskole nordvest for Gribskov. Mod forventning blev højskolen ikke oprettet. Der kunne ikke opnås tilstrækkelig økonomisk støtte fra egnens befolkning. Testators søn og eneste arving, som tillige var executor, indtog da ikke det standpunkt, at bestemmelsen som uopfyldelig var faldet bort, men androg om tilladelse til, at beløbet i stedet blev anvendt til fordel for et af Borup Højskole oprettet feriehjem i Holløse, og i 1923 stadfæstede Undervisningsministeriet fundats for et legat oprettet i overensstemmelse hermed. Under de foreliggende omstændigheder var denne permutation uden betænkeligheder af nogen art.

I det andet tilfælde foretoges permutationen af Handelsministeriet. Fru Anna Gleesen bestemte i et i 1940 oprettet testamente, at boets midler efter udredelse af visse legater skulle tilfalde Manufakturhandlerforeningen i København i form af et legat, hvis renter skulle anvendes til friboliger i en ny manufakturhandlerstiftelse. Under boets behandling oplyste foreningen, at der næppe ville blive tale om at oprette en ny stiftelse ved siden af den bestående. Når testamentets bestemmelse således ikke lod sig opfylde efter ordlyden, ville det efter executors opfattelse stemme bedst med testatrixens ønsker, om legatet i stedet kom Manufakturhandlerforeningens bestående stiftelse og dens understøttelsesfond til gode. Fundatsen affattedes i overensstemmelse hermed og stadfæstedes af Handelsministeriet i 1948.⁶¹⁾

4. *Tendensen mod at opretholde bestemmelser i velgørende øjemed, når testator har ønsket, at formuen skal gå til velgørenhed.*

Afgørelsen om, hvorvidt en uopfyldelig bestemmelse om oprettelse af et legat eller en stiftelse falder bort eller kan opretholdes med tillempet indhold, beror således på, hvad testator ville have bestemt, om han havde været klar over uopfyldeligheden. Da denne er uforudset, idet testator, hvis han havde haft muligheden i tanker, ville have indsat en bestemmelse om, hvad der så skulle ske, kan der i reglen ikke findes en *positiv* løsning på spørgsmålet i testamentet, dets forarbejder, udtalelser af testator mv. Derimod kan man ofte med praktisk sikkerhed nå frem til den *negative* løsning, at testator ønskede, at beløbet ikke skulle tilfalde hans arvinger efter loven.

En løsning med, at testamentet i tvivlstilfælde ikke falder bort, men opretholdes med et lidt ændret indhold, harmonerer med de af teorien så ofte opstillede principper om, at testamenter skal fortolkes »velvilligt«, at bestræbelserne skal gå ud på at opretholde og ikke på at tilintetgøre testamentariske bestemmelser, at fortolkningen skal være »i testamentets favør« osv. Hvad der kan indlægges i sådanne almindelige udtalelser, beror imidlertid bl a på de krav, der stilles til bevis, og den måde, hvorpå der kan føres bevis for, hvad testator ville have bestemt. Fra dansk rets synspunkt er det af større interesse, at der i engelsk praksis tidligt har fæstnet sig principper, der er udtryk for en udtalt tilbøjelighed til at opretholde

bestemmelser i velgørende øjemed, charities, når arvinger forsøger at få dem omstødt på grund af uklarhed, tvetydighed eller uopfyldelighed. Der skal nævnes nogle eksempler herpå.

Efter engelsk ret er en testamentarisk bestemmelse, hvorved det overlades til executor eller en trustee at afgøre, hvilke formål der skal begunstiges, ugyldig på grund af *uncertainty*. Herfra gøres der undtagelse ved rent velgørende formål, hvad man kan se fx af en afgørelse fra 1815, Mills v Farmer. Farmer havde i sit testamente bestemt, at restformuen skulle fordeles mellem visse nærmere angivne formål »og andre velgørende formål, som jeg vil nævne senere«. Han oprettede senere en kodicil, hvori han bl a frabad sig, at hans slægtinge overværede begravelsen, men han glemte at nævne de supplerende formål.

Arvingerne gjorde nu gældende, at der ikke var disponeret over resten på gyldig måde, medens Attorney-General nedlagde påstand om, at der gyldigt var disponeret over resten til velgørende formål. Dommeren afviste arvingernes krav. Det havde været testators hensigt at testamentere restformuen til velgørende formål, og uklarheden kunne overvindes ved, at domstolene udførte bestemmelsen under særlig hensyntagen til de opregnede formål. Det var en forlængst fastslået regel, at den måde, hvorpå et legat skal gennemføres, ikke er væsentlig, når legatet har velgørende øjemed. Ved legater til enkeltpersoner må personen være angivet og beskrevet med tilstrækkelig bestemthed. Men det var efter praksis helt umuligt at hævde, at der gjaldt den samme regel ved legater i velgørende øjemed. Arvingernes krav blev afvist, og den testamentariske bestemmelse opretholdt og konkretiseret af domstolen. Beløbet blev, som det siges, anvendt cy-près.⁶²⁾

Sagen Moggridge v Thackwell fra 1802 illustrerer tendensen til at beskytte bestemmelser i velgørende øjemed i tilfælde af *initial impossibility*, uopfyldelighed fra første færd, der foreligger, når en dotation ikke kan få virkning »in the precise terms laid down by the donor«. En testator havde i et i slutningen af det 18 årh oprettet testamente bestemt, at der skulle udredes visse legater. Resten af formuen ca 50.000 £ skulle X fordele »in such charities as he shall think fit«, idet testator særlig fremhævede fattige præster med store familier og uplettet rygte. Efter testators død viste det sig, at X var død nogle år før testator. Arvingerne efter loven forsøgte nu at få bestemmelsen omstødt på grund af lapse 3: bortfald ud fra bestem-

melsens eget indhold. Deres synspunkt var, at bestemmelsen faldt bort, når den, der skulle forestå uddelingen, var død før testator.

Heri fik de ikke medhold. Deres krav afvistes under henvisning til en allerede da forlængst fastlagt grundsætning om, at det, når testator har en »*general intention*« om at give til velgørende formål, ikke tilintetgør den testamentariske bestemmelse, at den særlige måde, hvorpå bestemmelsen skal udføres, svigter. Loven sætter en anden måde i stedet. Ræsonnementet svarer i og for sig til ræsonnementet i sagen fra 1815, og det er da også den samme dommer, der har truffet de to afgørelser.⁶³⁾

Beskyttelsen gives også, når det under behandlingen af testators bo viser sig, at der er testamenteret for få midler til at oprette en velgørende institution, eller at oprettelsen ikke kan gennemføres af andre grunde, fx fordi der ikke kan erhverves en byggegrund med passende beliggenhed og til passende pris.⁶⁴⁾ Domstolene har også opretholdt dotationer til institutioner, der var ophørt med at eksistere ved testators død, og til institutioner, der aldrig har eksisteret. Der var fx i en sag fra 1902 testamenteret 500 £ til »the Home for the Homeless, 27, Red Lion Square, London«. Institutionen havde aldrig eksisteret, og der forelå antagelig en mystifikation. Restformuen skulle gå til velgørende formål. Dommeren gennemgår i dommen en række fortilfælde, hvoraf han udleder det almindelige princip, at »domstolene, som altid er tilbøjelige til at begunstige velgørende formål, ved gaver til velgørende institutioner, som aldrig har eksisteret, er mere tilbøjelige til at antage en »*general charitable intention*« end til at antage det modsatte«. Afgørelsen kom derfor til at gå ud på cy-près anvendelse.⁶⁵⁾

Praksis er så liberal, at der endog kan opnås tilladelse til at se bort fra opstillede betingelser. I en sag om midler testamenteret til Royal National Lifeboat Institution til anskaffelse af redningsbåde så man således bort fra en bestemmelse om, at en båd skulle stationeres i Deal. Deal var i forvejen så velforsynet med redningsbåde, at det ville være meningsløst at stationere endnu en båd der. Det tillodes, at den blev stationeret et andet sted. I en anden sag, der dog efterhånden kom til at dreje sig om bristende forudsætninger, var der testamenteret 1.500 £ til en påtænkt evangelisk kirke i Bournemouth på betingelse af, at præsten bar en sort præstekjole, når han var på prædikestolen. Da testator døde i 1899, var det almindeligt, at disse præster bar en sort præstekjole på prædikestolen, men

da kirken omsider var opført, var skik og brug blevet en anden, og man ønskede ikke at opfylde vilkåret. Pengene blev derfor depoteret. Først i 1923 blev der givet tilladelse til udbetaling uden opfyldelse af vilkåret. Begrundelsen bevæger sig i forudsætningslærens tankebaner. Ræsonnementet over, hvad testatrix ville have bestemt, hvis hun havde været klar over, at forholdene ville ændre sig, støttedes af en udtalelse af executor.⁶⁶⁾

Det er ikke helt klart, hvor tidligt engelsk ret har accepteret dette dualistiske system ved testamentsfortolkning og fortolkning af gavebestemmelser, men det er givet, at *grundsætningerne om den særlige beskyttelse af bestemmelser i velgørende øjemed er mange århundreder gamle*. Det kan man se af udtalelser i 1767 af en dommer Wilmot i en sag, hvor han fastslog, at grundsætningerne havde »fæstnet sig i en sådan grad, at de ikke kunne fraviges«. Da Wilmot i denne sag har forsøgt at klargøre, hvorledes reglerne egentlig er opstået, og da man ikke senere er kommet væsentlig videre med hensyn til opklaringen, skal jeg referere Wilmots forklaring.

Reglernes grundlag er efter Wilmot dels vulgærkatolske forestillinger om sjælegaver som betingelse for sjælefrelse, dels en udtalelse af den romerske jurist Modestin, der tages som udtryk for en almindelig romerrettsgrundsætning. Hans ræsonnement med hensyn til sjælegaveforbindelsen lyder således:

Gaven blev anset som udslag af testators fromhed. Fromme gaver var bod for synd. De belønnedes hinsides. Hvis derfor grunde i dette liv gjorde den specielle fromme gave uopfyldelig, indtog denne domstol det standpunkt, at den fromme gaves gode virkninger ikke burde gå tabt for testator eller for almenheden. . . . Den gik ud fra en formodning om, at det princip, som affødte een from gave, hvis testator havde fået at vide, at den specielle fromme gave, som han påtænkte, ikke kunne gennemføres, ville have været lige så virksom med hensyn til at fremkalde en anden. Domstolen antog, at en anden from gave ville bevare mindet om testator lige så godt. Og når den var lige så fortjenstfuld, ville den berettigte ham til den samme belønning.

Det er temaet »når pengene ud af kisten klinger, straks sjælen ind i skærsilden springer« og betragtninger, der bevæger sig i forudsætningslærens tankebaner. Og også den udtalelse af Modestin, som Wilmot citerer, handler om betydningen af bristende forudsætninger. Modestin omtaler, at der er tilfaldet en by et legat, hvis indtægter en gang om året skulle bruges til opførelse af en forestilling, så man kunne bevare mindet om testator. Det var imidler-

tid ikke tilladt at give en sådan forestilling. Hvad der var grunden hertil, oplyses ikke. Modestin spørger så, hvad der derefter skulle ske med legatet. Hans svar går ud på, at da testator ønskede, at der skulle gives en gratis forestilling i byen, og da det ikke var tilladt at give denne, ville det være ubilligt, om det til forestillingen bestemte beløb i stedet gik i arvingernes lommer. Efter at arvingerne og byens bedste borgere havde fået lejlighed til at udtale sig om spørgsmålet, burde det overvejes, hvilken ændring der burde foretages, så testator blev mindet på anden lovlig måde. Jfr Digesterne 33,2,16.

Disse udviklinger, som er gentaget og uddybet af andre bl a ved tilføjelse af flere kildesteder fra romerretten, har været af stor betydning for udformningen af engelsk rets »doctrine of cy-près« eller »doctrine of approximation«. Den omfatter såvel de tilfælde, hvor der er tale om permutation af testamentariske bestemmelser om velgørende formål, der er uopfyldelige fra første færd, som de tilfælde, hvor der er tale om efterfølgende permutation af sådanne bestemmelser og permutation af gavebestemmelser. Det ejendommelige for denne lære er *den tendens, der er til i testators bo at opretholde velgørende bestemmelser mod angreb fra arvingernes side*. At de også opretholdes, når der er forløbet en del år, er noget, man kender også i anden vesteuropæisk ret.

Den tilbøjelighed, der er i engelsk ret til at opretholde testamentariske bestemmelser om beløb til velgørende formål, der har vist sig uopfyldelige fra første færd, og tillade cy-près anvendelse, gør sig også gældende i dansk ret.⁶⁷⁾ Der er foran nævnt 7 eksempler fra dansk praksis på permutation af uopfyldelige bestemmelser i forbindelse med stadfæstelse af fundats, og der kan fremdrages en del flere eksempler. Da testators arvinger efter loven så vidt ses ikke i noget af disse 7 tilfælde har gjort indsigelse imod de testamentariske bestemmelsers opretholdelse med tillempet indhold, har man ikke som i de engelske retssager fået belyst, om den anden betingelse for permutation, at testator, hvis han havde været klar over uopfyldeligheden, ville have opretholdt bestemmelsen med tillempet indhold, var opfyldt. Det har administrationen, således som sagen forelå, uden videre kunnet gå ud fra. Betingelsen gengives i de engelske domme således, at testator må have haft en »general charitable intention«.

At denne betingelse, der jo kan omskrives således, at der ikke må være noget, der peger i retning af, at testator, hvis han havde været klar over uopfyldeligheden, ville have bestemt, at beløbet skulle tilfalde hans arvinger efter loven, er til stede i de tilfælde, hvor testator har optaget en *exheredationsbestemmelse* i testamentet 3: en udtrykkelig bestemmelse om, at arvingerne efter loven intet skal arve, er udenfor diskussion. Exheredationsbestemmelser er imidlertid sjældne. Der er en brutal oprigtighed over en exheredationsbestemmelse, og få ønsker at indsætte den i et testamente. I mange andre tilfælde når man imidlertid ved fortolkning af testamentet til det samme resultat, at det har været testators ønske, at hans arvinger efter loven intet skulle arve.

Denne fortolkning er således den nærmestliggende i alle de tilfælde, hvor testator har bestemt, at *hele hans formue* eller dog det, der bliver til rest efter udredelse af visse mindre sum- og genstandslegater til fremmede, *skal anvendes i velgørende øjemed*. Det er her forsåvidt uden betydning, om det skal ske under den form, at der skal oprettes særlige legater og stiftelser, eller om formuen skal tilfalde bestående velgørende institutioner eller bestående velgørende foreninger. Løsningen bliver den samme, arvingerne får intet, formuen går til velgørenhed. Når testator *overhovedet ikke har betænkt sine arvinger efter loven, men har ladet hele formuen gå til velgørende formål*, er der en forhåndsformodning for, at arvingerne efter loven ikke skal komme i betragtning, selvom bestemmelsen er helt eller delvis uopfyldelig. Det er svært for arvingerne at afkræfte denne formodning. Flere af de foran omtalte permutationstilfælde fra dansk og engelsk praksis hører til denne hovedgruppe, som er den praktisk vigtigste. Betingelserne for at permutere testamentets bestemmelser er tilstede.

Når hele formuen eller den allervæsentligste del af denne = resten skal gå til velgørenhed, gør det ikke nogen forskel, om den skal gå til eet eller til flere formål. Arvingernes stilling bliver ikke bedre, fordi arveladeren fx har bestemt, at $\frac{1}{3}$ skal tilfalde Landsforeningen mod Børnelammelse, $\frac{1}{3}$ Landsforeningen til Kræftens Bekæmpelse og $\frac{1}{3}$ Welanderhjemmene, når det så viser sig, at Welanderhjemmene er blevet ophævet i tiden mellem testamentets oprettelse og testators død. Det, der i så fald kan blive et fortolkningsproblem, er, om den $\frac{1}{3}$, der skulle tilfalde Welanderhjemmene, nu skal deles mellem de to landsforeninger, eller om den skal tilfalde Welander-

hjemmenes fond, der har overtaget en del af de opgaver, som Welanderhjemmene tidligere varetog.

Har testator ved testamentet vel betænkt visse slægtninge, men der dog kun er tale om mindre sumlegater og genstandslegater eller rentenydelsesrettigheder, medens resten skal gå til velgørende øjemed, må løsningen ofte blive den samme. Det er også her nærliggende at slutte, at testator ville have fastholdt bestemmelsen om velgørende øjemed, hvis han havde været klar over, at netop dette formål var uopfyldeligt. Jfr vel skifterettens forudsætning i sagen om jomfru Viertels stiftelse, hvor der var tillagt en søster rentenydelsesret.

Vanskelige tilfælde er fx dette: $\frac{1}{3}$ af formuen skal tilfalde slægtningen A, $\frac{1}{3}$ slægtningen B og $\frac{1}{3}$ det velgørende formål C. Her kan der, hvis det viser sig, at det velgørende formål ikke kan opfyldes, næppe siges andet, end at det kun kan afgøres ved konkret fortolkning, om A og B skal dele C's part, om den skal tilfalde testators arvinger efter loven, eller om den skal anvendes i et beslægtet velgørende øjemed. Testamentets indhold iøvrigt, sammenhængen, baggrunden osv bliver afgørende. Men da der efter dansk ret ikke er noget til hinder for, at der ved afgørelsen tages hensyn til forarbejderne til testamentet og til mundtlige udtalelser af testator til den advokat, der har konciperet testamentet, venner, bekendte, slægtninge osv, blot der foreligger bevis, som kan accepteres af domstolene, er der mulighed for en smidig praksis. Der er intet behov for de detailregler, som man har forsøgt at fastlægge i engelsk ret, om, hvornår der foreligger en »general« velgørende hensigt. Det bliver til syvende og sidst de konkrete omstændigheder, der bliver afgørende for, om domstolene kan fastslå, at det har været testators ønske, at hans arvinger efter loven intet skal arve.

At danske domstole ikke vil være så ængstelige i retning af at fastslå dette og give det velgørende formål beskyttelse, kan man slutte af Højesterets dom i UfR 1934 s 268 i en tilvækstsag.⁶⁸⁾ Efter testamentet skulle en niece arve indbo, gangklæder og lign vurderet til 65 kr, medens hendes børn skulle have provenuet ved salg af en fast ejendom anslået til ca 2.000 kr. Efter testamentets oprettelse arvede testatrix ca 7.000 kr, men hun ændrede ikke af den grund testamentet. Højesteret antog, at det havde været testatrix' hensigt at udelukke de andre arvinger efter loven fra arv og anerkendte tilvækstret for niecens børn. Efter redaktionsnoten har det ikke

været uden betydning 3: har det været afgørende, »at intestatarvingerne for størstedelen boede i USA og således måtte formodes at stå arveladeren fjernt i sammenligning med den niece, der boede hos hende, og dennes børn«. Det antoges, at testatrix var gået ud fra, at hun havde rådet over samtlige sine ejendele, og at det havde været hendes hensigt at udelukke de øvrige arvinger efter loven fra arv.

Herefter kan det ikke blot blive afgørende, at det er oplyst, at der var et *fjendtligt* eller dog *uvenligt* forhold mellem testator og hans slægt, og at dette var begrundelsen for, at testator reducerede deres arv til fordel for velgørende formål, men også, at det er oplyst, at forholdet var *præget af ligegyldighed eller af mangel på interesse*. De hørte aldrig noget til hinanden.

Helt anderledes ligger forholdet, når testator har *begrænset sig til at bestemme, at der skal udredes visse sumlegater i velgørende øjemed*, men ellers intet bestemt, eller bestemt, at resten skal tilfalde nærmere angivne slægtninge eller fremmede. Her er det ikke »velgørenhed«, der er gjort til arving. »Velgørenhed« er legatar, andre er arvinger, forudsat, at sumlegaterne ikke er så store, at de praktisk taget udtømmer boet. Der foreligger da ikke omstændigheder »so infusing the whole document with a charitable flavour«, at det uden videre tør antages, at et sumlegat, som ikke kan udredes, skal gå til et beslægtet formål. Alt afhænger dog af de nærmere omstændigheder, derunder fx om en betænkt institution eller forening er blevet helt opløst, eller om den er blevet erstattet af en anden med samme formål. Men nogen formodning for, at et sumlegat til »Hjemmet for hjemløse«, Vimmelskaftet 42 A, skal anvendes til fordel for et hjem for hjemløse i København, når det viser sig, at testator har været ude for en mystifikation, er der efter dansk ret ikke.

Sagen i UfR 1930 s 311 H om sumlegatet på 10.000 kr til »Prøven«, der faldt bort, hører vistnok til denne gruppe. Testatorerne havde i 1912 testamenteret 5.000 kr til Fængselshjælpens opdragelsesanstalt »Prøven« i Rødovre og i 1917 forhøjet beløbet til 10.000 kr. Der var ved testamentet truffet bestemmelse om udredelse af en del andre legater, men forholdet var næppe dette, at hele formuen skulle anvendes i velgørende og lignende øjemed. Sagens oplysninger på dette vigtige punkt er dog mangelfulde, og dommens værdi som præjudikat for bortfald derfor tvivlsom.

Efter testamentets oprettelse overtog staten »Prøven«. Højesteret fastslog, at den testamentariske bestemmelse ikke kunne opfyldes efter ordlyden, at bestemmelsen var faldet bort efter forudsætnings-synspunktet, og at der ikke var noget grundlag for at opretholde bestemmelsen med et lidt ændret indhold. Det havde Socialministeriet været inde på, idet det havde erklæret sig villigt til at permutere den testamentariske bestemmelse under den form, at der oprettedes et legat, hvis renter alene kom elever på statsungdomshjemmet »Prøven« til gode, ikke statskassen.

Bortset fra sagen om »Prøven« synes spørgsmålet om cy-près anvendelse af midler testamenteret til velgørende formål ikke at være blevet sat på spidsen fra arvingernes eller boernes side. Bille Brahe sagen i UfR 1938 s 741 H drejer sig om oprettelse af et familiefideikommis og er uden interesse i denne forbindelse. Når arvingerne ikke under boets behandling gør krav på beløb, der skal gå til et velgørende formål, som har vist sig uopfyldeligt, eller en arving endog, som arvingen i den ovenfor omtalte sag om et legat til fordel for en påtænkt højskole ved Grib skov, selv stiller forslag om cy-près anvendelse, vil administrationen ikke nære større betænkeligheder ved at gå med til permutation ved fundatsens oprettelse. I enkelte tilfælde har permutationsgrundlaget været et under boets behandling indgået forlig.⁶⁹⁾

5. *Beslægnet anvendelse.*

Hvis opretterens testamentariske bestemmelse om velgørende formål har vist sig uopfyldelig fra første færd, er det klart, at der er lagt en urigtig forudsætning til grund for testamentet. I en række tilfælde kan det også med praktisk sikkerhed sluttet, at opretteren ikke ønskede, at hans formue skulle tilfalde hans arvinger efter loven. Hans negative løsning står fast. Der kan derimod kun gisnes om, hvad hans positive ønske ville være gået ud på. Situationen er uforudset.

I praksis formoder man, at opretteren ville have fastholdt, at »velgørenhed« skulle være hans arving, og at han ville have valgt et beslægnet velgørende øjemed, og denne antagelse lægges til grund for ændringen. Ud fra forudsætningslærens tankebaner er dette den nærmestliggende løsning, og når man blot er klar over, at man ved denne del af afgørelsen såre sjældent har andet bidrag til afgørelsen

om testators positive ønske end det, der står i testamentet og ikke kan udføres, kan man forsåvidt blive ved med at tale om, at det, der skal tilstræbes, er at finde testators »virkelige« vilje. Man har gennemsnitligt i testamentet, dets forarbejder, udtalelser af testator osv et bedre grundlag for slutningen om, at testator ikke ville have bestemt, at beløbet skulle tilfalde hans arvinger efter loven, end man har for slutningen om, hvad der så skulle ske. Afgørelsen herom bygger på formodninger.

Der er nævnt eksempler på, hvilke løsninger man i praksis er nået frem til i en del tilfælde. En stiftelse for mindrebemidlede omdannes til et huslejelegat for mindrebemidlede, et legat til fordel for en manufakturhandlerforenings »nye« stiftelse, der ikke vil blive oprettet, omdannes til et legat til fordel for samme forenings bestående stiftelse og understøttelsesfond, et legat til fordel for en påtænkt højskole, der opgives, omsættes til et legat til fordel for en anden højskoles feriehjem osv. Det er dette, som i engelsk ret fra gammel tid kaldes »cy-près anvendelse« : anvendelse i et tæt-ved liggende eller beslægtet øjemed.

At der ved denne afgørelse i visse tilfælde kan blive tale om et ret stort spillerum, kan ikke benægtes. Det kommer dog mere for dagen, når permutationsgrundlaget er bristende forudsætninger, end når det er urigtige forudsætninger, idet der da typisk er forløbet et betragteligt tidsrum. Så kan det være sværere at finde frem til en beslægtet anvendelse.

Synspunktet beslægtet anvendelse er præciseret af det rets- og statsvidenskabelige fakultet i dets responsum til Undervisningsministeriet i Løvenholm sagen. Garantien for, at det følges, må søges i, at ministeriet ikke selv kan træffe afgørelsen, men skal have et forslag fra den, der behandler boet. Jeg har ikke ved gennemgangen af praksis fundet afgørelser om permutation på grund af motivvildfarelse, der lader sig kritisere med hensyn til bestemmelsen om, hvad midlerne herefter skal bruges til.

§ 6

ÆNDRING VED STADFÆSTELSE AF FUNDATS
AF TESTAMENTARISKE BESTEMMELSER,
DER VAR GENNEMFØRLIGE

1. *Grundlaget for ændring forudsætningssynspunktet. Uopfyldelighedslæren en retsteknisk forskydning af forudsætningslæren.*

Når testamentariske bestemmelser om oprettelse af legat eller stiftelse viser sig uopfyldelige, er testamentet oprettet ud fra urigtige forudsætninger, eller forudsætningerne for oprettelsen senere bristede. Uopfyldelighedstilfældet er et særligt klart forudsætnings-tilfælde, og uopfyldelighedslæren er derfor kun en retsteknisk forskudt forudsætningslære. Retsanvendelsen undgår diskussionen om, hvorvidt forudsætningerne har været urigtige eller senere har ændret sig. At testator må have forudsat, at det, han bestemte i testamentet, kunne opfyldes, er noget, enhver kan forstå. Man kommer derimod ikke udenom vanskelighederne med at finde ud af, hvad testator ville have bestemt, hvis han havde været klar over, at forudsætningerne var urigtige eller ville briste.

Erfaringen har vist, at uopfyldelighedslæren ikke lader sig fastholde, når der efter fundatsens stadfæstelse bliver tale om ændring. Den er her forlængst opgivet i dansk praksis, den er opgivet i schweizisk ret, og den er nu også opgivet i engelsk ret. Når det drejer sig om ændring af testamentariske bestemmelser i forbindelse med stadfæstelsen af fundats, ville der derimod ikke ske stor skade ved, at man fastholdt læren, og hensynet til retssikkerheden taler i og for sig for, at man her fastholder den. Sikkerheden mod vilkårlige ændringer ville blive større. I dansk administrativ praksis er man dog i enkelte tilfælde gået noget videre og har tiltrådt permutation af bestemmelser, der kunne opfyldes, ud fra betragtninger over, at testator var gået ud fra urigtige forudsætninger, eller at forholdene havde ændret sig væsentligt i tiden mellem testamentets oprettelse og fundatsens stadfæstelse. Det må vistnok også erkendes, at det ikke er så let at arbejde med forskellige synspunkter. Spørgsmålet om stadfæstelse af fundats kommer ofte først til at foreligge længe efter testators død, idet der har været indsat en rentenyder. Sondringen mellem motivvildfarelse og bristende forudsætninger har heller ikke den skarpheit, som ofte forudsættes.

Hvad der kan slås fast, bliver da dette, at der under behandlingen af testators bo sjældent bliver tale om permutation af bestemmelser, der kan opfyldes, og at der ikke er megen trang til at kunne permutere sådanne bestemmelser, men at administrativ praksis dog frembyder nogle eksempler på permutation af opfyldelige bestemmelser.

2. *Frk Valentins, Teschs, Frølund's, Hertz's og Ellen Olsens legater.*

I 1870 blev der for domstolene indbragt en sag, der drejede sig om gyldigheden af en af Indenrigsministeriet foretaget permutation af en bestemmelse i et af frk Marie Valentin oprettet testamente. Dommen er en af de få domme, der findes om emnet permutation. Frk Valentin havde i et testamente bestemt, at der for resten af hendes formue skulle oprettes et legat, der skulle bestyres af Københavns Magistrat. Legatportionernes uddeling skulle dog foretages af Magistraten i forbindelse med Borgerrepræsentationen. Desuden skulle der købes en seng i Vartov »på 100 år«, som også skulle bortgives af Magistrat + Borgerrepræsentation.

Indenrigsministeriet stadfæstede fundats for legatet, hvorved de testamentariske bestemmelser blev permuteret i to henseender. Da en seng i Vartov ikke kunne købes på 100 år, bestemtes det, at den skulle købes for så lang tid, som de for Vartov gældende bestemmelser tillod. Og da uddelingen ville blive alt for vidtløftig, om Magistrat og Borgerrepræsentation skulle samvirke herom, henlagdes uddelingen til Magistraten uden deltagelse fra Borgerrepræsentationens side. To af intestatarvingerne forsøgte nu at få dette omstødt og testamentets bestemmelser om legat og seng i Vartov kendt ugyldige. De anførte dels, at konfirmationen skulle have været meddelt af Justitsministeriet og ikke af Indenrigsministeriet, dels, at Indenrigsministeriet ikke kunne være berettiget til »at gøre forandringer i en afdøds viljesbestemmelse, men kun har myndighed til enten at stadfæste disse i deres helhed eller nægte stadfæstelse, idet under en modsat forudsætning en andens vilje trådte i stedet for den afdødes«.

Landsover- samt Hof- og Stadsrettens skiftekommission forkastede arvingernes påstande. Forsåvidt angår sengen i Vartov er afgørelsen på linje med den senere afgørelse fra 1878, jfr ovenfor s 55. Bestemmelserne var i begge tilfælde uopfyldelige. Men for-

såvidt angår permutationen af bestemmelsen om Borgerrepræsentationens medvirken ved uddelingen, går skiftekommissionskendelsen udover uopfyldelighedssynspunktet. Den uopfyldelighed, der her kunne statueres, var i hvert fald af en anden beskaffenhed. Hvis myndighederne ville, kunne man naturligvis godt have en ordning med, at uddelingen af et lille legat skulle foretages af Magistrat + Borgerrepræsentation. Man kan imidlertid af hensyn til konsekvenserne ikke sætte et så tungt apparat i sving til afgørelse af småting. Umuligheden er »praktisk« eller »villet af myndighederne«. Og da testator ikke var klar herover ved testamentets oprettelse, forelå der motivvildfarelse.

Skiftekommissionens kendelse er meget klar. »Hvad angår de ved konfirmationen skete forandringer i de testamentariske bestemmelser, bliver at bemærke, at hvor der, som in casu, viser sig hindringer for, at administrationen af et legat eller stiftelse, som en afdød har påbudt, lader sig effektuere aldeles overensstemmende med testamentets forskrifter, skønnes der ikke at være noget til hinder for, at sådanne administrationsbestemmelser *undergår en eller anden forandring, når den afdødes hensigt ligeså fuldt opnås*«. Hvad ville testatrix have bestemt, hvis hun var blevet stillet overfor problemet? Det kunne ikke antages, at hun ikke ville have samtykket. Kendelsen bevæger sig klart i forudsætningslærens tankebaner. Jfr UfR 1870 s 1037.

Indenrigsministeriets afgørelse i denne sag er udtryk for, at ministeriet var ved at arbejde sig bort fra den klassiske lære om umulighed eller uopfyldelighed som permutationsbetingelse. Det kan ses af bl a en få år senere truffet afgørelse, som angår bristende og ikke urigtige forudsætninger. Permutationen skete ved stadfæstelse af fundats.

Bagermester Tesch og hustru bestemte i et testamente fra 1841, at en kapital på 1.000 rd skulle indbetales til Overformynderiet til bestyrelse for en rentenyder. Når rentenyderen var død, skulle kapitalen udbetales til Københavns Magistrat til erhvervelse af belægelsesret for en seng i Vartov for en gammel, værdig og trængende bagersvend med indstillingsret for bagerlaugets øldermand og oldgeseller. Var der ikke penge nok, skulle renterne oplægges, indtil der var nok.

Da rentenyderen døde, var der ikke penge nok til at købe belægelsesretten, og pengene blev derfor foreløbig deponeret hos Magi-

straten. Bagermestrene havde imidlertid efter testamentets oprettelse købt en ejendom for deri selv at indrette en stiftelse for gamle, værdige og trængende bagersvende, og stiftelsens bestyrelse fik da den tanke, at det var en fornuftigere ordning, om kapitalen blev udbetalt til stiftelsen. Bagersvenden kunne så blive anbragt i sit vante milieu. Bestyrelsen indsendte et andragende til Justitsministeriet, der oversendte det til Indenrigsministeriet til afgørelse. Som begrundelse henviste bestyrelsen til, at testatorerne næppe kunne have lagt vægt på, at svenden fik ophold netop i Vartov, og til, at ejendommen var købt længe efter testamentets oprettelse. Testatorernes vilje skete alligevel fyldest, og svenden fik bedre kår end i Vartov.

I første omgang gav Indenrigsministeriet afslag under henvisning bl a til, at bestemmelsen ikke var uopfyldelig. Så mobiliserede bestyrelsen bagerlaugets bestyrelse, der attesterede, at der ifølge det kendskab, den havde til Tesch, var føje til at tro, at han ville være gået med til ændringen. Iøvrigt kunne en bagersvend ikke klare sig, blot han havde seng i Vartov, for priserne på fødemidler var steget stærkt i de senere år. Da yderligere Magistraten erklærede, at Vartov var så fuldstændig belagt, at en ny seng med privat belægelsesret ikke kunne oprettes, medmindre man inddrog en af sengene for de personer, for hvilke hospitalet oprindelig var bestemt, gik Indenrigsministeriet med til at permutere bestemmelsen. Der blev oprettet et legat, som stiftelsens bestyrelse skulle administrere.⁷⁰⁾ Bristende forudsætninger var grundlaget for permutation af en testamentarisk bestemmelse, der meget vel kunne opfyldes.

Afgørelsen er noteret i Indenrigsministeriets visdomsbog, og den har derfor sammen med andre afgørelser været grundlaget for svingningen i Indenrigsministeriets praksis bort fra uopfyldelighedslæren. At også de andre ministerier har opgivet denne selv i de tilfælde, hvor den er bedst begrundet, permutation kort tid efter, at testator er død, kan ses fx af afgørelserne om kontorchef Frølund og guldwarefabrikant Hertz's legater.

Frederikke Frølund bestemte ved et i 1903 oprettet testamente, at alt, hvad hun ejede, skulle tilfalde et legat, »Kontorchef Frølund's legat«. Fundatsen er stadfæstet af Kirke- og Undervisningsministeriet i 1911.⁷¹⁾ Under boets behandling ansøgte executor Justitsministeriet om tilladelse til salg af den halvpart i ejendommen

Lille Strandstræde 13, som skulle udlægges til legatet, uanset at det i testamentet var bestemt, at halvparten ikke måtte sælges før i 1985. Til begrundelse herfor henvistes der til, at ejendommen var meget gammel, slet indrettet og dårlig vedligeholdt. Man måtte derfor regne med, at hele overskuddet ville gå med til at dække driftsudgifter og udgifter ved reparationer. Ejendommen var dog så velbeliggende, at den kunne sælges til nedrivning og bebyggelse, og fra et økonomisk synspunkt ville dette være det eneste rimelige.

Ved skrivelse af 25 novb 1909 gav Justitsministeriet executor tilladelse til at sælge ejendommen for et antageligt bud. Ejendommen blev dog ikke solgt under boets behandling, og en bestemmelse om, at der også før 1985 kunne blive givet tilladelse til salg, blev optaget i fundatsen. At samtykket skulle gives af Justitsministeriet og ikke af Kirke- og Undervisningsministeriet som legatmyndighed, er en anomali. Afgørelsen er for så vidt på linje med Indenrigsministeriets permutation af bestemmelser i jomfru Viertels og husejer Davidsens testamenter, som det i alle tre tilfælde drejede sig om gamle, slet vedligeholdte ejendomme, der ikke ville give noget overskud på grund af reparationsudgifterne. Men her var der ikke tale om at omforme en stiftelse til et legat. Det er et salgsforbud, der permuteres. Sammenholder man sagen med sagerne om Brødrene Petersens jomfruklosters flytning fra Amagertorv, ser man, hvorledes der ved begyndelsen af dette århundrede var ved at komme skred i Justitsministeriets praksis i permutationssager. Jfr ovenfor s 41-44.

Den videstgående afgørelse, som jeg har fundet, er sagen om guldwarefabrikant Hertz's udlånslegat til fordel for elever i Teknologisk Institut. Det er måske tvivlsomt, om domstolene da ville have endosseret afgørelsen, om den var kommet frem til prøvelse, eller om Folketingets ombudsmand, om han havde fungeret i 1909 og havde fået sagen forelagt som klagesag, jfr Løvenholm-sagen, ville have sagt god for denne afgørelse af Justitsministeriet. Men sagen viser med al tydelighed, at Justitsministeriet her har opgivet kravet om uopfyldelighed som permutationsbetingelse. Den er noteret i både Indenrigs- og Justitsministeriets visdomsbøger og ses påberåbt i referaterne i talrige senere sager som bevis for, hvor langt ministerierne er gået.

Ved en kodicil af 1907 bestemte guldwarefabrikant Hertz, at der

skulle oprettes et legat på 200.000 kr til fordel for Teknologisk Institut, således at der af beløbet kunne ydes rentefri lån til elever i skolen. Kort tid efter oprettede Hertz ved gavebrev et stipendielegat på 50.000 kr. I hans dødsbo var der således tale om at anvende yderligere 150.000 kr til formålet.

Da Hertz kort tid efter døde, var Teknologisk Institut i vækst. Der meldte sig flere elever, end skolen kunne modtage. En udvidelse var påtrængende nødvendig, men det kneb med at skaffe pengene dertil. Man – og det vil sikkert sige professor Christoffer Nyrop – kom da på den tanke, at det kunne forsøges, om man kunne få lov til at bruge 50.000 kr af de 150.000 kr til dækning af udgifterne ved skolens udvidelse, og da såvel Hertz's enke som hans broder, der var executor, og hans sagfører, der var kurator i boet, støttede skolen, blev der indsendt et andragende om tilladelse til, at legatet blev reduceret med 50.000 kr. Det var klart, at executor måtte sikre sig mod udsættelse fra Justitsministeriets side, og at også Indenrigsministeriet, der skulle stadfæste fundatsen, måtte være enig i ændringen i de testamentariske bestemmelser.

Tankegangen i andragendet er følgende. Hertz har bestemt, at der skal oprettes et legat til fordel for skolens elever. Skolen får imidlertid ikke elever nok til, at legatet kan bruges fuldtud, medmindre den udvides. Ergo må en del af legatkapitalen bruges til dækning af udgifterne ved skolens udvidelse. Det lykkedes Nyrop at overbevise de to ministerier og at få lov til at bruge de 50.000 kr til noget helt andet, end de var bestemt til. Men betænkelighederne hos embedsmændene var store. »Det er vel et stort spørgsmål, om der kan gøres noget ved denne sag«, står der i en påtegning i referatet og senere »Det er formentlig meget betænkeligt at anerkende autoriteternes kompetence til at foretage sådanne ændringer i testamentariske bestemmelser ...«.

Når Nyrop fik sin vilje, skyldes det dels den behændige form, han gav andragendet, dels den omstændighed, at det støttedes af enken, executor og kurator. De attesterede, at således ville Hertz have bestemt, hvis han havde læst Nyrops fremstilling. Jeg har reduceret tankegangen til nogle linjer, men andragendet er et blændende advokatorisk indlæg på mange sider. Nyrop havde en naturlig begavelse for jura. Resultatet blev, at legatet blev reduceret til 100.000 kr, og at de 50.000 kr blev udbetalt til instituttet.⁷²⁾

Det er vist tvivlsomt, om denne afgørelse er rigtig, omend det må indrømmes, at Højesterets dom i Graae-sagen omtrent går lige så vidt. Jfr ovenfor s 55–56.

Fra nyere praksis skal kun nævnes en enkelt afgørelse, den af Indenrigsministeriet i 1942 ved stadfæstelsen af fundats for »Ellen Olsens mindelegat« foretagne permutation af formålsbestemmelsen i et i 1936 oprettet testamente. Efter testamentet skulle legatet være til fordel for ubemidlede tuberkuløses sanatorieophold. Udgifter her- til dækkes imidlertid af staten og sygekasserne, jfr statsstøtteloven af 29 marts 1924, så der er praktisk taget ikke brug for legatstøtte til dette formål. Efter forhandling mellem executor og Indenrigs- ministeriet blev formålet udvidet, så støtte ikke netop skal ydes til selve opholdsudgifterne.⁷³⁾ Lignende ændring er foretaget i opret- telsesgrundlaget for andre tuberkuloselegater. Når de testamentariske bestemmelser er ældre end 1924, er permutationsgrundlaget bri- stende forudsætninger, men når testamentet som i denne sag er oprettet efter 1924, er grundlaget motivvildfarelse hos testator.

3. Testamentariske bestemmelser kan ikke vilkårligt ændres ved stadfæstelse af fundats.

Det er tidligere fremhævet, at grundlaget for at permutere testa- mentariske bestemmelser ved stadfæstelse af fundats alene kan søges i testamentsrettens regler om motivvildfarelse, erklæringsvildfarelse og i særlige tilfælde bristende forudsætninger. Den, der behandler boet, kan hverken på egen hånd eller med samtykke fra vedkom- mende ministerium vilkårligt ændre testamentets bestemmelser. Har testator fx bestemt, at hans efterladte formue skal anvendes til op- rettelse af et legat til fordel for blinde, kan executor ikke i samråd med Socialministeriet og ud fra betragtninger om, at der er oprettet tilstrækkelig mange legater til fordel for blinde, bestemme, at legatet skal være til fordel fx for døvstumme.

Synspunktet er ligetil og vil uden tvivl blive lagt til grund for domstolenes afgørelser og for afgørelser af Folketingets ombuds- mand i klagesager. Hvad er testationsretten værd, hvis der umiddel- bart efter testators død vilkårligt kan laves om på hans bestemmel- ser i testamentet? At det også er lagt til grund for administrative afgørelser, behøver jeg kun at belyse med et par eksempler.

Partikulier Alberti bestemte i et i 1887 oprettet testamente, at der i hans bo skulle oprettes et legat på 10.000 kr, hvis renter skulle deles i 10 lige store portioner. Portionerne skulle uddeles til værdige, trængende ugifte kvinder over 45 år, og personer, der nedstammede fra hans forældre, skulle have fortrinsret. Legatet skulle bestyres af Københavns Magistrat, men Magistraten ønskede ikke at overtage administrationen, medmindre slægtningenes fortrinsret blev begrænset til tredje led fra en af forældrene. Executor var villig til at gå med til denne ændring. Men det var Justitsministeriet ikke. Det fastslog i skrivelse af 30 aug 1898, at der savnedes hjemmel til at foretage denne ændring.

I en sag fra Indenrigsministeriet fra 1905 var der spørgsmål om affattelsen af bestemmelserne om bestyrelsesmåden for »Anders Frederik Hansens og hustrus legat«. Ifølge det indsendte udkast til fundats skulle bestyrelsen, hvis en sygekasse blev ophævet, overgå til sognepræsten, men i testamentet stod der, at den skulle overgå til sognefogden. Indenrigsministeriet forlangte fundatsen affattet i overensstemmelse med testamentet.

Af almindelige udtalelser om dette problem citerer jeg en resolution fra 1914 af departementschefen i Justitsministeriet om, at der ikke er hjemmel til at tilsidesætte en bestemmelse i et testamente, medmindre den *under forandrede forhold eller lignende* ikke længere kan anses for rigtig, formålstjenlig eller gennemførlig.⁷⁴⁾

Testamenter indeholder undertiden en bemyndigelse for executor (skifteretten, de privat skiftende arvinger) til at foretage de ændringer i testamentets bestemmelser om legater og stiftelser, som er nødvendige for at få fundatsen stadfæstet. I så fald er der selvsagt hjemmel til at gå videre end anført. Der er et særligt grundlag for at ændre testamentets bestemmelse. For at undgå uklarheder i permutationslæren vil jeg foretrække at karakterisere dette som en »uægte« permutation.

§ 7

FEJLSKRIFT OG ANDEN FEJLTAGELSE VED
TESTAMENTETS OPRETTELSE

1. *Højesteretsdommen om forhøjelsen af legatet til brodersønnen Rasmus. Frk Davids legat til Foreningen for Lærerinder.*

Når en testamentarisk bestemmelse om oprettelse af et legat eller en stiftelse på grund af *fejlskrift eller anden fejltagelse* har fået et *andet indhold end tilsigtet*, kan der som ved motivvildfarelse dels blive tale om, at bestemmelsen kan anfægtes af arvingerne, dels blive tale om at rette fejlen ved korrigerende fortolkning ved fundatsens stadfæstelse.

Ugyldighed – anfægtelighed – indtræder, når bestemmelsen på grund af erklæringsvildfarelse er blevet uforståelig. Jfr herved Højesterets dom om et sumlegat (forbrugslegat) til brodersønnen Rasmus, der skulle »forhøjes« fra 20.000 kr til 6.000 kr i UfR 1903 B s 21 med kommentar af Borum i Arveretten, 1950, s 104–05, og Ernst Andersen i Arv og Legat, 1961, s 105. Princippet må også finde anvendelse ved oprettelse af stiftelser og vedvarende legater, men tilfældet er ikke særlig praktisk. Fra Indenrigsministeriets praksis kan dog nævnes en sag om et af frk Dorothea David den 19 april 1877 oprettet testamente. Efter testamentets post 14 skulle der tilfalde Foreningen for Lærerinder et legat på 5.000 kr. Der fandtes ingen forening af dette navn. Men der fandtes to andre foreninger, som testatrix kunne have haft i tankerne. Nogen mulighed for at finde ud af, hvilken af disse to der sigtedes til, var der ikke. Executor indgik forlig med bestyrelserne for de to foreninger om, at beløbet blev delt lige over, og Indenrigsministeriet stadfæstede derefter fundats for to legater. Det er muligt, at domstolene i et sådant tilfælde ville være nået til samme resultat, men det er også muligt, at de ville have erklæret bestemmelsen ugyldig på grund af uforståelighed. Tilfældet er et grænsetilfælde, som hidtil ikke har fundet sin afgørelse ved en dom af en ankeinstans.⁷⁵⁾

2. *Justitsrådinde Udbyes legat til de fattige i Bjergby sogn.*

Kan det med sikkerhed afgøres, hvad der skulle have stået i testamentet, kan fejlen rettes ved stadfæstelsen af fundatsen. Testamentet kan korrigeres ved fortolkning. Dette antages allerede efter gæl-

dende ret, jfr Borum l c s 103–04 og Ernst Andersen l c s 104–05 og 121–22, og når Arvelovsudvalget har optaget reglen i § 53, stk 2, i forslag til ny arvelov, er der kun tale om forslag om lovfæstelse af en allerede eksisterende retsregel. Jfr Betænkning om Arvelovgivningen, 1961, s 16 og 107. Der findes en ældre dom af Højesteret, der kan tages til indtægt for grundsætningen, og den handler netop om en testamentarisk bestemmelse om oprettelse af et legat.

Dommen, der findes i UfR 1886 s 126, drejer sig om forståelsen af en bestemmelse i justitsrådinde Hanne Udbyes testamente om oprettelse af et legat til fordel for de fattige i Bjergby sogn. I et i 1820 oprettet testamente havde justitsrådinden bestemt, at den hende tilhørende Bjergby sogns konge- og kirketiende »af taknemmelighed mod forsynet for dets velsignelser og til evigt minde om de lykkelige dage, jeg og min afdøde mand har levet *i dette sogn*« skulle anvendes til oprettelse af et legat. $\frac{1}{3}$ af indtægterne skulle hvert år uddeles til gamle fattige mænd i Bjergby sogn, $\frac{1}{3}$ til gamle fattige koner i samme sogn, og $\frac{1}{3}$ skulle anvendes til brudeudstyr for piger fra sognet, der blev gift.

Der var foreløbig indsat en rentenyder, og spørgsmålet om stadfæstelse af fundats blev derfor først aktuelt i 1869 efter rentenyderens død. Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet stadfæstede en fundats, der gentog testamentets bestemmelse om Bjergby sogn. Samtidig udbrød der en bitter og langvarig strid mellem beboerne i Bjergby og Mygdal sogne, der sammenlagt udgjorde et pastorat. Testatrix havde nemlig boet på en hovedgård, der lå i Mygdal sogn, og det var efter den i testamentet anførte motivering en given sag, at man da måtte læse testamentet således, at legatet også blev til fordel for beboerne af Mygdal sogn. Der var enten en fejl, som måtte rettes ved fortolkning, eller også måtte udtrykket Bjergby sogn i testamentet være brugt i en ganske særlig betydning, der ikke stemte med den ellers sædvanlige. Rigsdagen måtte til slut vedtage og Regeringen stadfæste en *lex specialis*, så spørgsmålet kunne blive forelagt for domstolene, jfr lov nr 147 af 15 decb 1882 angående bemyndigelse for Justitsministeren til at beskikke et forsvar for det til Bjergby pastorat under Aalborg stift hørende annexsogn Mygdal i anledning af en retssags anlæg. Det kunne man have undgået, såfremt man ved fundatsens stadfæstelse havde permuteret bestemmelsen i testamentet.

Sagen blev ført helt op til Højesteret, som fastslog, at også

beboerne i Mygdal sogn skulle have andel i renterne af legatet. Den er et skoleeksempel til den fra klassisk romersk ret kendte strid om principperne for testamentsfortolkning. Er det ordene, verba, eller testators hensigt, mens, der er afgørende? Højesteret gik vel ikke mod ordene, idet man begrundede afgørelsen med, at udtrykket sogn efter datidens juridiske sprogbrug kunne have betydningen pastorat, og at testatrix måtte antages at have brugt udtrykket i denne betydning. Nu ville man måske have foretrukket at statuere, at der forelå en erklæringsvildfarelse, der kunne rettes ved fortolkning, idet det kunne ses, hvad der var den rette mening. Sagen viser, at det kan være en smagssag, om man henfører et tilfælde under korrigerende fortolkning eller forklarende fortolkning. Der er en jævn overgang mellem disse to former for fortolkning.

Højesteretsdommen resulterede i et tillæg til fundatsen, hvorved denne blev bragt i overensstemmelse med dommen.

§ 8

FORTSAT UNDERSØGELSE AF PRAKSIS OM EFTERFØLGENDE ÆNDRING

1. *Løvenholm sagen.*

Grundlaget for efterfølgende ændring af bestemmelser i en stadfæstet fundats er næsten altid de ændringer i de økonomiske, retlige, sociale eller politiske forhold, som har fundet sted efter stadfæstelsen, og som har gjort bestemmelserne uigennemførlige eller åbenbart uhensigtsmæssige. Efterfølgende ændring på grund af en uopfyldelighed, der forelå allerede ved stadfæstelsen, kommer man sjældent ud for. Administrationen vil naturligvis ikke medvirke til bygning af luftkasteller, og når det kan ses, at formålet ikke kan gennemføres, nægter den at stadfæste fundatsen.

Der er således nu fast praksis for, at der ikke stadfæstes fundats for et legat eller en stiftelse, *når kapitalen er så lille, at formålet kun lader sig realisere ved, at renterne lægges til kapitalen i et meget langt tidsrum*, jfr J H Olivarius Stiftelser, 1910, s 38–40. Ministerne bliver undertiden præsenteret for fantasifulde projekter, som kun kan gennemføres, efter at kapitalen er blevet betydeligt forøget gennem oplægning af renterne, men nægter at stadfæste fundats. Jeg skal illustrere dette gennem et eksempel.

I 1880 indsendte nogle borgere i Ribe et andragende til Indenrigsministeriet om stadfæstelse af fundats for »Fremtidens legat«. Kapitalen androg 220 kr. Renterne skulle lægges til kapitalen, indtil den årlige rente udgjorde 80.000 kr, og den skulle da udbetales og anvendes til fordel for fattige i Ribe. Indenrigsministeriet gav naturligvis blankt afslag.

Kancelliets praksis var ikke så streng, og der er derfor tidligere blevet stadfæstet fundats for legater, som først er trådt i virksomhed efter en meget lang årrække, ligesom der er stadfæstet fundats for legater, hvis formålsbestemmelse fra første færd var uigennemførlig. »Jacob og Niels Kjellerups legat til en arbejdsanstalt under Aalborg bys fattigvæsen«, hvis fundats stadfæstedes i 1837, er eksempel på et legat, hvis fundats aldrig burde have været stadfæstet. Legatets formål var tilvejebringelse af en arbejdsanstalt i Aalborg, og til opnåelse af dette blev der henlagt 2.000 rd, hvis renter skulle lægges til kapitalen, indtil beløbet var blevet så stort, at anstalten kunne bestå i sig selv. Det anføres dog i fundatsen, at de 2.000 rd kun er begyndelsen til en fond, og legatstifterne var således klar over, at planerne kun kunne realiseres med støtte fra anden side.

Da legatet havde bestået i 70 år, var beløbet ved renteoplæg vokset til ca 55.000 kr. Så opgav man planerne. Aalborg byråd erklærede overfor Indenrigsministeriet, at de måtte anses for uigennemførlige. Det havde de været fra første færd. Efter indstilling fra byrådet permuterede Indenrigsministeriet bestemmelserne om formålet og stadfæstede fundats for »Jacob og Niels Kjellerups legat til fordel for et drenge hjem i eller ved Aalborg«. ⁷⁶⁾

Men selvom den kapital, der henlægges til gennemførelsen, er meget betydelig, kan planerne være så vidtgående, at de er urealistiske og uigennemførlige fra første færd, og også i sådanne tilfælde bør et ministerium nægte at gå med til at stadfæste fundats. Det risikerer ellers at komme i en pinlig situation, når det kort tid efter stadfæstelsen må erkende, at planerne fra første færd har været uopfyldelige, og det kan være vanskeligt senere at bedømme, om opretteren overhovedet ville have ladet sin formue eller størstedelen deraf gå til velgørenhed, hvis ministeriet med det samme havde meddelt ham, at hans planer måtte anses for uigennemførlige.

Det var denne ubehagelige situation, der forelå i Løvenholm sagen. Undervisningsministeriet måtte i 1960 gå med til at permutere bestemmelser i en i 1947 oprettet og stadfæstet fundats,

jfr ovenfor s 7-9. Permutationen i Løvenholm sagen kunne nemlig ikke ske med den sædvanlige begrundelse, at forholdene efter stadfæstelsen havde ændret sig så væsentligt, at planerne var blevet uigennemførlige. Forholdene havde vel ændret sig væsentligt siden oprettelsen i 1947-51, men det var til det bedre. Hvis planerne havde været gennemførlige fra første færd, var mulighederne for at realisere dem blevet bedre siden testators død på grund af direktionens kloge og heldige forvaltning af den efterladte formue. Den var vokset med adskillige millioner i løbet af få år.

Permutationsgrundlaget kunne derfor kun være, at Uttentals planer om en kostskole i smag med Herlufsholm på Løvenholm havde været *uigennemførlige fra første færd*. Slottet var og er uegnet som hovedbygning for en kostskole, og fonden vil ikke i en overskuelig årrække have midler til både at afholde de overordentlig store udgifter ved at opføre nye og tidssvarende bygninger og udgifterne ved driften af en kostskole. Der var slået for stort brød op. Hele fondens formue ville gå med til dækning af udgifterne ved opførelse af nye, tidssvarende bygninger, og hvorfra skulle direktionen så skaffe midlerne til driften?

Det var derfor velbegrundet, at Undervisningsministeriet permuterede fundatsen, og både det rets- og statsvidenskabelige fakultet og Folketingets ombudsmand sagde god for retsgyldigheden heraf. Af det udviklede kan det ses, at der tidligere har foreligget noget lignende sager til afgørelse, dog ingen, der drejede sig om så meget. Men derfor var det alligevel pinligt, at fundatsen måtte permuteres så kort tid efter stadfæstelsen, og i betragtning af fondens størrelse kan det ikke undre, at sagen blev genstand for omtale, og at ministeriets fremgangsmåde blev kritiseret. Undervisningsministeriet begik en fejl, men det begik den i 1947. Fundatsen burde aldrig have været stadfæstet i den foreliggende skikkelse. En nøgtern vurdering ville allerede i 1947 have ført til erkendelse af, at der til oprettelse og drift af en jydsk kostskole i smag med Herlufsholm kræves så store midler, at selv Uttentals betydelige formue langtfra ville slå til. Det viser erfaringerne fra Herlufsholm. Herlufsholms formue er mange gange større, og dog har stiftelsen gennem tiderne ofte haft store vanskeligheder med at skaffe dækning for udgifterne.

Desuden ville en besigtigelse af slottet inden stadfæstelsen have gjort det klart, at bygningerne var uegnede til formålet, og at der skulle bruges meget betydelige beløb til at opføre nye og velindret-

tede bygninger. Bygningskonstruktionen var den samme i 1947 som i 1960, og bygningen lå i 1947 i det samme fugtige terræn som i 1960. Ministeriet burde have bragt alt dette på det rene i 1947 og ikke kritikløst lagt opretterens sangvinske vurdering til grund for sagens behandling. I så fald kunne Uttental have overvejet, om han ikke ville gå den vej, som andre er gået, at testamentere sin formue til staten til oprettelse af en kostskole på Løvenholm således, at staten påtog sig at skyde det til, der manglede. Så kunne Uttental selv have fået lejlighed til i testamentet at bestemme, hvad der skulle ske med formuen, hvis staten ikke ville opfylde vilkåret. Det er nok tvivlsomt, om han så ville have bestemt, at formuen subsidiært skulle bruges til oprettelse af et alumnat ved et jydsk gymnasium.

På den anden side er det efter testamentets indhold vistnok utvivlsomt, at formuen var bestemt til velgørende formål, og at den anden betingelse for permutation ved oprettelsen således var opfyldt. Det var Uttentals ønske, at »velgørenhed« skulle være hans arving. Han havde forbigået sine arvinger efter loven og testamenteret praktisk taget hele sin formue til en fond med velgørende formål. At han gennem længere tid havde beskæftiget sig med planer om, at hans formue skulle gå til velgørende formål, så at det ikke var tilfældigt og udslag af et lune, at han i 1947–51 oprettede fonden, kan man se af fundatsen for den af ham allerede i 1930 oprettede fond Gammel Estrup. Der står nemlig her i fundatsen, at dersom institutionen ikke kan klare sig, og staten ikke vil træde hjælpende til, falder slot og park tilbage til Uttentals arvinger, *det vil sige til den Uttentalske fond.*⁷⁷⁾

Spørgsmålet, om Uttentals arvinger efter loven kunne rejse noget krav i anledning af, at Uttental ved oprettelsen havde lagt urigtige forudsætninger til grund, var iøvrigt ikke rejst under sagen. Afgørelsen herom er jo også et decideret domstolsanliggende. Endelig bemærkes det, at fundatsen indeholdt en af Undervisningsministeriet stadfæstet bestemmelse om, at der ikke kunne foretages ændringer i formålet, men at det i overensstemmelse med, hvad det er antaget i praksis i mange andre tilfælde, antoges, at dette ikke udelukkede ændring. Jfr nedenfor s 108–09.

2. *Mosaisk Trossamfunds brudeudstyslegater. Maren Grotums familielegat. Philipsens fattiglegat.*

Mosaisk Trossamfund bestyrer fra gammel tid nogle brudeudstyslegater, hvor det er bestemt, at uddelingen skal ske ved lodtrækning. Der er ikke stadfæstet fundats for disse legater. Det ældste er oprettet i henhold til Raphael Ascher Unnas testamentariske disposition af 1798. Legatet var ved oprettelsen på 5.000 rd. På testators dødsdag skal der trækkes lod om, hvilke to »jomfruer af det jødiske folk« der skal dele legatrenterne som hjælp til brudeudstyr.

Da Unna ikke havde bestemt, at der skulle trækkes lod mellem forlovede eller giftefærdige jomfruer, idet han kun havde udelukket piger under 12 år, og da legatet skulle bruges til brudeudstyr, resulterede lodtrækning hurtigt i, at legatet blev tildelt en del kvinder, som aldrig fik brug for det. De døde ugift, og de havde til deres død stående et beløb, som de kun kunne få udbetalt, dersom de giftede sig. Ordningen var uhensigtsmæssig. Allerede i 1829 indgav repræsentanterne for trossamfundet derfor et andragende til Kancelliet om at få tilladelse til at uddele et beløb, der var blevet ledigt ved, at en kvinde var død ugift, til en anden, der skulle giftes og ikke havde været så heldig at få sit navn trukket ud. Kancelliets svar var blankt afslag. Testator havde tilkendegivet, at det var lykkens gudinde og ikke trossamfundets repræsentanter, der traf afgørelsen. Selv om portioner, der blev ledige ved død, skulle der trækkes lod. Forskrifterne kunne opfyldes, og så skulle de opfyldes, om de var nok så uhensigtsmæssige.

Sagen blev rejst påny efter Justitsministeriets oprettelse, og efter langstrakte forhandlinger gik Justitsministeriet i 1868 med til nogen modifikation af de testamentariske bestemmelser for dette og 3 andre brudeudstyslegater. En tilstået portion kan betragtes som ledigbleven, når den pågældende kvinde er blevet 50 år og ikke er blevet gift. De ledige portioner skal påny uddeles ved lodtrækning, men disse sekundære lodtrækninger kan *begrænses til de forlovede piger*. Den endelige afslutning på sagen fandt sted ved en indenrigsministeriel resolution fra 1913, efter at sagens behandling var gået over til Indenrigsministeriet. Mosaisk Trossamfunds almindelige anliggender har hørt under Indenrigsministeriet siden dettes oprettelse. Indenrigsministeriet tiltrådte, at ledigblevne legatportioner til samlet beløb ca 58.000 kr, som efter repræsentanternes opfattelse ikke

kunne finde anvendelse til brudeudstyslegater, blev henlagt som en fond. Fondens renter skal anvendes til brudeudstyr, hvis der er behov derfor, og ellers til *understøttelse af ældre trængende ugifte kvinder*, der hører til trossamfundet.⁷⁸⁾

Justitsministeriet permuterede i 1872 en bestemmelse i et af stiftamtmand Pents enke Maren Grotum i 1734 oprettet testamente om, at 3.000 rd skulle anvendes til oprettelse af et familielegat, hvis renter skulle uddeles til fattige slægtninge. Legatet skulle bestyres af slægtninge, og når lejlighed tilbød sig, skulle der for kapitalen købes gode kongetiender. Hvis indtægterne beløb sig til mere end 150 rd årlig, skulle det komme bestyreren af legatet tilgode.

Der blev købt så gode kongetiender, at den årlige indtægt kom langt over 150 rd. Vederlaget til bestyreren blev betydeligt større end de uddelte legatportioner, og i 1868–69 oppebar bestyreren endog 976 rd. Der blev da på Justitsministeriets foranledning gennemført en ny fundats, hvori det bestemtes, at bestyrerhonoraret var $\frac{1}{3}$ af nettoindtægten, dog mindst et vist beløb og med ikrafttræden ved ledighed i bestyrerhvervet. Det kunne ikke antages, at testatrix havde tænkt sig, at der skulle fremkomme et sådant misforhold mellem det, der gik til administration, og det, der uddeltes. Grundlaget for afgørelsen er forudsætningssynspunktet og ikke uopfyldelighedssynspunktet.⁷⁹⁾

Medens det i nyere praksis som omtalt s 45–48 er meget almindeligt, at der gennemføres permutation af bestemmelser om legatportioners størrelse for at tilpasse dem til ændringer i indtægts- og prisniveau, er der få eksempler på, at sådanne bestemmelser permuteres i modsat retning $\bowtie$: legatportionerne nedsættes, fordi de er blevet for store. Jeg har dog fundet et klart eksempel herpå fra 1905, og der er andre afgørelser, som måske ved nærmere undersøgelse vil vise sig at gå ud på det samme.

Rugbrødsbager Philipsen i Kolding oprettede i 1824 et fattiglegat, hvis kapital var en eng. Den skulle udlejes, og indtægten herved skulle tilfalde en trængende borger eller enken efter en trængende borger. Nogen tid senere blev engen solgt på fordelagtige vilkår, og da der yderligere var bestemmelser om renteoplæg, blev indtægten så stor, at Kolding byråd anså det for rimeligt, at renterne blev delt mellem flere. I 1870 var man inde på, at det ville være rimeligt at dele indtægterne i 7 portioner, men det ville Indenrigsministeriet ikke gå med til. Men i 1905 gik ministeriet omsider med til, at der

blev to portioner. Tilladelsen er givet ved en skrivelse uden egentlig ændring af fundatsen.⁸⁰⁾ Herved permuteredes bestemmelser, der var opfyldelige.

Afgørelsen harmonerer ikke med den klassiske lære. At såvel denne afgørelse som Justitsministeriets lige nævnte afgørelse dog er velbegrundede, ses af en engelsk dom fra 1859 i sagen *In re Ashton's Charity*.⁸¹⁾ En kvinde traf i begyndelsen af det 18 årh en testamentarisk bestemmelse i velgørende øjemed dels til fordel for 6 fattige kvinder, dels til fordel for andre. I slutningen af testamentet indsatte hun en klausul om, at det, der blev til rest af indtægten, også skulle tilfalde de 6 fattige kvinder, idet det klart forudsattes, at der kun blev tale om et mindre beløb. Formuen var imidlertid anbragt i jord, der lå nær byen Luton, og da Luton senere voksede stærkt, blev jorden så værdifuld, at den kunne sælges for 6.000 £. Renterne af dette beløb skulle efter testamentet tilfalde de 6 fattige kvinder, men en domstol korrigerede den testamentariske bestemmelse ved fortolkning og bestemte, at den overskydende rente i stedet skulle anvendes til skoleformål. Der måtte være en grænse for, hvor meget de 6 fattige kvinder skulle have af restrenten, idet de jo ellers ville høre op med at være fattige! Dette ræsonnement er rimeligt, og der kan ikke indvendes noget mod resultatet, men man må blot gøre sig klart, at man herved har forladt den traditionelle uopfyldelighedslære. Grundlaget for afgørelsen er en videregående forudsætningslære. Bestemmelserne blev ændret, fordi de var blevet åbenbart uhensigtsmæssige.

3. *Mosaik Trossamfunds stiftelser slås sammen. Stiftelser optages i Vartov. Frihedsfondens kollegium bygges på Hassagers kollegiums grund. Wadsteds kollegium bliver til Wadsteds værelser. Stiftelsen Anders Degns Minde bliver til en del af et alderdomshjem. Svanestiftelsen, Flensborgs stiftelse og Kraghs stiftelse lægges sammen.*

Fra slutningen af det 19 årh har der i praksis været en klar tendens i retning af at nedlægge små forældede og forarmede stiftelser på landet, de såkaldte godshospitaler, men sideløbende hermed kan man spore bestræbelser for at bevare andre stiftelser, især de, der ligger i købstæder, fra nedlæggelse og udslettelse. Man forsøger at undgå, at det ender med omdannelse til et huslejelegat,

ved at rette økonomien op i tide og lader ikke længere stiftelsen »køre ned«. Når det kan ses, at økonomien er ved at blive anstrengt, bliver ydelser som gratis varme, gratis læge, gratis pasning og pleje i sygdomstilfælde afskaffet,⁸²⁾ og der er også en tendens i retning af at stipulere et mindre vederlag for opholdet, når udgifterne ikke kan klares på anden måde.⁸³⁾ Det er jo dog at foretrække, at der bevares en stiftelse med billige boliger.

En anden måde, hvorpå der ofte kan opnås store besparelser, er sammenlægning af stiftelser, og i nyere praksis er der en udtalt tendens i retning af at lægge små stiftelser sammen i besparelserøjemed og at undgå alt for små stiftelser. Erfaringen har vist, at små stiftelser kan være meget kostbare i drift. Baggrunden for hele denne udvikling er de stigende krav til boligens indretning. Fyringsanlæg mv kan kun være fælles, når der er et vist antal lejligheder. Ellers bliver de for uøkonomiske. Det er en udvikling, som de, der oprettede stiftelser i det 19 årh, ikke kunne forudse. Jeg skal belyse dette med nogle eksempler, der viser tendensen.

Mosaik Trossamfund administrerede ved begyndelsen af det 19 årh 3 stiftelser for uformuende og en fond, der var bestemt til oprettelse af en stiftelse. 1) Eibeschutz stiftelse oprettet i henhold til testamente af 1853. 2) Melchiors stiftelse med fundats stadfæstet i 1858. 3) Stiftelsen Godgørenhed, der var oprettet for indsamlede midler. 4) Jacobsens fond, der var bestemt til oprettelse af et alderdomshjem, i henhold til testamente af 1868. Da de 3 bygninger var gammeldags indrettede og desuden brandfarlige, og da de ikke kunne bygges om uden urimelige økonomiske opofrelser, som der ikke var midler til, besluttede repræsentanterne for trossamfundet at bygge en ny bygning Ny Kongensgade 6-10 og at flytte stiftelserne hertil. De gamle bygninger blev solgt. Ordningen godkendtes af Indenrigsministeriet i 1901. Formelt opretholdt man 3 afdelinger i den nye bygning, men det er en formssag, og det er noget, man ikke længere altid iagttager, idet det kan gøre en bygning uhensigtsmæssig, om den skal bygges i afdelinger. To år senere fik Mosaik Trossamfund Indenrigsministeriets tilladelse til at anvende Jacobsens fond, der var på ca 23.000 kr, til dækning af omkostningerne ved den nye bygning, mod at der indrettedes 2 friboliger i stiftelsen.⁸⁴⁾

Stiftelsen Vartov i København, der nu hedder Gammel Kloster, har i tidens løb optaget en del andre stiftelser i sig. Der skal kun

nævnes to tilfælde fra nyere tid. I 1936 blev den af student Morten Nielsen Budolphi i 1725 oprettede stiftelse i Sct Pederstræde 12 nedlagt, og bygningen solgt til Københavns kommune, idet der i stedet blev indrettet 6 friboliger i Gammel Kloster, »Budolphi friboliger«. Stiftelsen bestyredes iøvrigt i de første ca 100 år uden stadfæstet fundats. Og i 1941 overdroges den »Grosserer M E Grøns og hustrus legatboliger« tilhørende kapital til Gammel Kloster, mod at der oprettedes 8 friboliger. Også her var stiftelsesbygningen solgt.⁸⁵⁾

Den afgørelse, der går videst i retning af at tillade sammenlægning i tilfælde, hvor de testamentariske bestemmelser lader sig opfylde, men er blevet åbenbart uhensigtsmæssige, er afgørelsen fra 1953 om Hassagers kollegium og Frihedsfondens kollegium. Hassagers kollegium er oprettet i henhold til et af enkepastorinde Hassager i 1888 oprettet testamente med senere kodiciiller, og det består af en i Frederiksberg Bredegade beliggende ejendom. Testatrix regnede efter testamentet med, at der i forhuset kunne indrettes bolig for en professor, og at der derudover kunne indrettes bolig for 10 unge studerende, og der blev testamenteret 20.000 kr til udgifterne ved indretningen og 100.000 kr til en kapitalfond. Der er ikke i testamentet optaget et forbud mod salg, men testatrix har udtrykt et ønske om, at ejendommen *så vidt muligt* bevares uforandret, og at der ikke sælges noget fra *til private*. Fundatsen er konfirmeret i 1898, og i 1900 blev der opført en mindre kollegiebygning i haven.

Da Frihedsfondens kollegieudvalg i slutningen af 1940'erne planlagde at opføre et kollegium i København for ca 55 studerende og søgte efter passende grund, faldt udvalgets øjne på Hassagers kollegiums grund. Den er yderst velbeliggende med god forbindelse til centrum, og der er udsigt til Frederiksberg have. Der blev indledet forhandlinger mellem udvalget og universitetet, og de sluttede med en overenskomst. Kollegiebygningen i haven blev revet ned og erstattet af den nuværende til 55 alumner bestemte bygning. I denne er der stillet 10 værelser til rådighed for studerende ved Københavns Universitet på de vilkår, der gælder for Hassagers kollegiums alumner og efter de i kollegiets fundats fastsatte regler. Universitetet har indrømmet Frihedsfonden en uopsigelig og vederlagsfri brugsret til den grund, der er anvendt til kollegiets bygning og til have. Eforboligens ydre skulle bevares uforandret, men

boligens indre blev hovedstandsatsat på Frihedsfondens bekostning, og Frihedsfonden bekostede også indlæggelse af centralvarme.

Der blev endvidere truffet aftale om driftsudgifterne og om, at kollegiet, når Frihedsfondens forsorgsvirksomhed er ophørt, skal være en selvejende institution, som kun optager alumner, der studerer ved en af de højere læreanstalter i København. Til sikring af udgifterne ved driften efter dette tidspunkt blev der henlagt et beløb af 200.000 kr af Frihedsfondens midler. Kollegiet bestyres foreløbig af en bestyrelse på 7 medlemmer, hvoraf 5 vælges af Frihedsfonden og 1 af Konsistorium. Det syvende medlem er kollegiets efor, der er een af universitetets professorer, valgt af Konsistorium efter Frihedsfondens indstilling. Når kollegiet er blevet en selvejende institution, skal bestyrelsen bestå af 5 medlemmer, 3 valgt af Konsistorium og 2 valgt af de øvrige højere læreanstalter i København. Ordningen konfirmeredes ved et gennem Undervisningsministeriet i 1953 udvirket tillæg til Hassagers fundats og en fundats for »Fjerde maj-kollegiet i København«. Navnet Hassagers kollegium skal bevares, dog kun således, at det markeres udvendigt på en af fløjene og i kollegiets forsamlingsal. Endelig indeholder fundatsen for Frihedskollegiet, som det hedder i daglig tale, en bestemmelse om, at kollegiets indtægter bl a består af de til Hassagers kollegium på statens finanslov bevilgede tilskud.

Fra Københavns Universitets og de højere læreanstalters synspunkt er der god mening i denne ændring. En professor og 10 studerende på en grund på ca $1\frac{1}{3}$ tønde land, der er kommet til at ligge i Storkøbenhavns centrum, er en ødslen med plads, som ikke er så let at forstå. Nu får læreanstalterne om 10–12 år rådighed over yderligere 45 kollegiepladser. Det må erkendes, at forudsætningerne for enkepastorinde Hassagers testamentariske disposition er ændret på afgørende måde. København er siden 1888 vokset mod vest i en udstrækning, som ingen kunne forudse i 1888, og ejendommen er kommet til at ligge lige op til Frederiksberg rådhus og det nye forretningskvarter på Frederiksberg. Når det antages, at der er et grundlag for at permutere, når forholdene siden oprettelsen har ændret sig på en sådan måde, at bestemmelserne i oprettelsesgrundlaget er blevet åbenbart uhensigtsmæssige, var det forsvareligt at permutere testamentet. Sagen minder om sagen om Brødrene Petersens jomfrukloster, hvor jomfruerne var kommet til at bo på Københavns bedste strøg, og når der i Hassager-sagen

kun kom til at forløbe 65 år, før testamentet blev permuteret, medens der i Petersen-sagen forløb ca 150 år, er dette udtryk for, at nutiden har mere fart på og er mere utålmodig.

Det bør dog nævnes, at der under sagens behandling i Konsistorium fra juridisk side blev fremført store betænkeligheder ved ordningen, og at disse betænkeligheder også kom frem under sagens behandling i Undervisningsministeriet. Grundlaget herfor var dog, at der savnedes oplysninger om administrationens permutationspraksis. Efter det, der nu er oplyst, er det lettere at affinde sig med afgørelsen. Læren om uopfyldelighed og nødvendighed som betingelse for efterfølgende permutation er forlængst opgivet af administrationen. Det kunne man ikke vide, da sagen om permutation af enkepastorinde Hassagers testamente blev forhandlet.

Når der i Undervisningsministeriets skrivelse af 24 juni 1949 til støtte for permutation bl.a. henvises til, at Hassagers kollegium i væsentlig grad opretholdes ved tilskud fra staten, er der dog lagt vægt på et forhold, som i denne sag ikke kunne have stor betydning. Det var jo for det første slet ikke meningen at inddrage dette tilskud, der blev overført til det »sammenlagte« kollegium. Dernæst kunne Hassagers kollegium have været opretholdt som et betalingskollegium, selv om tilskuddet var blevet inddraget, og en sådan ordning måtte gå forud for en ordning, hvorefter kollegiet blev nedlagt. Betragtningen er udslag af det sædvanlige synspunkt, at staten, når den støtter noget med penge, får adkomst til at blande sig i alt muligt.⁸⁶⁾

En anden kollegiesag, der er blevet afgjort ved sammenlægning, er sagen om Wadsteds kollegium. Generalkonsul Wadsted testamenterede nogle midler til Studenterrådet ved Københavns Universitet til oprettelse af et kollegium, men midlerne var ikke tilstrækkelige dertil. De blev derfor for en dels vedkommende anvendt til indretning af nogle Wadsted-værelser på kollegiet Solbakken, hvis kapital er tilvejebragt ved en indsamling. Da uopfyldelighedsbetingelsen var tilstede, nævnes sagen kun for at illustrere tendensen i nyere praksis til at slå stiftelser sammen for at få den mest hensigtsmæssige ordning af boligspørgsmålene.

Sammenlægning blev endvidere løsningen i en sag, der i 1954 var genstand for forhandling mellem Socialministeriet og Justitsministeriet. Fru Marie Heintzelmann på Læsø testamenterede i 1937 en del af sin formue til et legat »Anders Degns minde«, hvis formål

skulle være oprettelse af et alderdomshjem og plejehjem på Læsø til fordel for ældre og svagelige. Legatnyderne skal være hæderlige og stræbsomme mennesker og nyde almindelig agtelse. Ubemidlet-hed er ingen betingelse, og det udtales i kodicillen, at det ikke har været hensigten at aflaste sognekommunen for dens forsørgelses-forpligtelse overfor dårligt udrustede og subsistensløse.

Det var legatstifterens tanke, at der for legatets midler skulle bygges en stiftelse, hvis indretning og udstyrelse det iøvrigt var overladt til legatets bestyrelse = et udvidet sogneråd at træffe nær-mere bestemmelse om. Midlerne var imidlertid utilstrækkelige til at realisere formålet, idet de i 1954 kun beløb sig til ca 280.000 kr. Sagen er forsåvidt på linje med Løvenholmsagen, som der i begge tilfælde tænktes realiseret store planer på grundlag af en betydelig kapital. Kapitalen var blot ikke stor nok. Der var slået for stort brød op. Fejlen var derfor også i sagen om denne stiftelse på Læsø, at fundatsen var blevet konfirmeret i den foreliggende form. Løs-ningen blev permutation. Stiftelsen opføres i forbindelse med et alderdomshjem, som sognekommunen skal opføre. Justitsministeriet havde intet at indvende mod dette forslag og lagde ikke afgørende vægt på, om legatet blev anvendt til opførelse af en særlig fløj.⁸⁷⁾

Fra 1958 kan endelig nævnes en sag om sammenlægning af 3 stiftelser i Horsens med beslægtet formål, Svanestiftelsen fra 1631, Flensborgs stiftelse fra 1802 og Kraghs stiftelse fra 1912. Svane-stiftelsens og Flensborgs stiftelses bygninger var meget gamle og brøstfældige, men begge stiftelser ejede nogen kapital udover byg-ningen, så dersom man skulle vurdere ud fra uopfyldelighedsstand-punktet, måtte afgørelsen vel komme til at gå ud på, at bygningerne skulle sættes i stand, og stiftelserne opretholdes som særlige stiftel-ser. Det besluttedes at slå de 3 stiftelser sammen. Kraghs stiftelses bygning sættes i stand, og de to andre stiftelsers bygning afhændes. Der er oprettet en fælles fundats for en stiftelse, der hedder »Kraghs med fleres stiftelse i Horsens«, med fælles bestyrelse, fælles bygning og fælles formue, der er på ca ½ million kr. Oprettet af Svane-stiftelsen og Flensborgs stiftelse mindes man ved opsætning af sær-lige mindeplader.⁸⁸⁾

4. *Sammenlægning af latinskolelegater i begyndelsen af det 19 årh.
Sammenlægning af andre legater.*

I den første tid efter Reformationen blev der testamenteret og givet mange pengelegater til latinskolerne. Renterne skulle anvendes som stipendier til ubemidlede disciple. Betydningen af disse legater formindskedes, efterhånden som pengenes værdi formindskedes. Da inflationen efter den franske revolution og revolutionskrigene blev stærkere, kom man ind på at sammenlægge en række af disse legater. De var efterhånden blevet så små, at det var hensigtsmæssigt at slå dem sammen. Tanken realiseredes ved bestemmelsen om oprettelsen af stipendiefond i § 75 i forordningen af 7 novb 1809 om de lærde skoler.

Begyndelsen til denne sammenlægning er sikkert gjort på en måde, der også praktiseres idag. Når den, der administrerer en række legater med beslægtet formål, erkender, at portionerne efterhånden er blevet så små, at de ikke slår til til formålet, kan han tildele en ansøger to, tre, fire legater på een gang. Legaterne administreres i og for sig særskilt med særlig bestyrelse, særligt regnskab, særligt opslag, men der praktiseres et *uddelingsfællesskab*, så de faktisk kommer til at virke som eet legat. En sognepræst bestyrer 5 legater, hvis renter skal bruges som konfirmationshjælp til ubemidlede. De er oprettet i begyndelsen af det 19 århundrede, og hans forgænger kunne da give legater til 5 konfirmander. Nu giver præsten een konfirmand alle 5 legater, og så strækker pengene lige til.

At begyndelsen til den sammenlægning af de gamle latinskolelegater, der gennemførtes ved stipendiefondenes oprettelse i 1809, er gjort på samme måde, er sandsynligt og bestyrkes fx af et kancellipromemoria af 3 novb 1798. Det bestemmes her for Metropolitan-skolens vedkommende, at indtægterne af de gamle legater, der beløb sig til 1.050 rd om året, skal uddeles som 10 stipendier à 50 rd, 10 à 35 og 10 à 20 rd. Det er den samme klassifikation, man finder i forordningens § 74, og af forarbejderne til forordningen kan man se, at der er foretaget forskellige beregninger over, hvorledes bestående legater kunne uddeles og suppleres, så man ramte de stipulerede beløb 50, 35 og 20 rd. Men ved forordningens § 75 gik man videre i retning af sammenlægning, idet det bestemtes, at der *ved enhver latinskole* skulle oprettes en *stipendiefond*. I denne indgik

samtlige privatlegater, der var givet til duelige, flittige og trængende disciples understøttelse og opmuntring.

Når de ældre smålegater ved latinskolerne således gik ind i stipendiefondene, og indtægterne blev uddelt med bestemte i forordningen af 1809 fikserede stipendier, forsvandt legatstifternes navne i den forstand, at der nu ikke længere var en fundats, der angav, hvem der havde bidraget til stipendiefondens oprettelse. Når der blev uddelt et stipendium, blev det heller ikke angivet, at 9 af de 50 rd hidrørte fra det af N i 1579 oprettede legat, 18 fra det af O i 1637 oprettede legat og 23 fra det af P i 1762 oprettede legat. Sammenlægningen var en *en bloc permutation* af bestemmelserne i oprettelsesdokumenterne om stipendiernes størrelse, om terminerne for uddelingen, om, at uddelingen skulle finde sted i form af tøj og træsko osv. Og idag er det praktisk udelukket at give sådanne oplysninger. Anonymiteten er ført til bunds, idet skolernes stipendiefonde på et eller andet tidspunkt er slået sammen til en *fælles fond for alle skolerne*, hvis aktiver er gået ind i statskassen. »Stipendiefonden« er blevet omformet til en bevilling på finansloven, og de beløb, som indtægterne af de gamle legaters aktiver udgør, er kun en mindre del af, hvad der ydes som stipendier. Vil man have oplysning om navnene på legatstifterne, de oprindelige kapitalers størrelse osv, må man slå op i Hofmans Foundationer, Repertoriet over legater og stiftelser, skolernes festskrifter osv.

Spørgsmålet om sammenlægning af ældre legater er nu igen aktuelt. Der findes i tusindvis af gamle legater til fordel for værdige trængende, konfirmander osv, hvis værdi er reduceret på en måde, som legatstifterne ikke har forestillet sig, og bestemmelserne i disse om særlig bestyrelse, formue, uddeling mv er blevet åbenbart uhensigtsmæssige på samme måde, som bestemmelserne var blevet det for de gamle latinskolelegaters vedkommende i 1809. Grunden hertil er først og fremmest to verdenskriges udmarvning af pengevæsenet, men det spiller også en rolle, at finanspolitikken nu bygger på betragtninger om det samfundsgavnlige i en fortsat »mild« stigning i lønninger og priser og en hertil svarende »mild« reduktion i pengenes købekraft. Under disse omstændigheder er det hensigtsmæssigt at understrege, at der i § 75 i forordningen af 1809 om de lærde skoler findes et *fortilfælde for, at der kan gennemføres sammenlægning af ældre legater, når pengenes værdi siden deres oprettelse*

er faldet så stærkt, at det ikke lønner sig at fortsætte med særskilt administration. Den er for kostbar og for besværlig.

I det små gennemføres der undertiden en sammenlægning af legater. I 1914 stadfæstede Indenrigsministeriet en fundats for Vedbygårds legat, der opstod ved sammenlægning af to ældre legater, i 1931 stadfæstede Justitsministeriet en fundats for Vellerup hospitals legat, der opstod ved sammenlægning af 6 gamle til stamhuset Egholm knyttede legater, i 1942–43 stadfæstede Kirkeministeriet fundatser for nogle sønderjydske legater, der var opstået ved sammenlægning af mindre legater, og i 1948 stadfæstede Undervisningsministeriet fundats for det ved sammenlægning opståede Musikhistorisk Museum. Det sker også, at man forenkler forvaltningen af en gruppe legater med beslægtet formål ved sammenlægning af aktiver, ændring af visse regler om uddelingsmyndigheden osv. Der blev fx ved kongelig anordning af 19 marts 1920 givet nye almindelige bestemmelser for Københavns Universitets legater, der er udtryk for en vis rationaliseringsproces, og i 1936 blev der oprettet en separat understøttelsesfond ved Det kongelige Blindeinstitut i København. Hertil kan henlægges legater og gaver, for hvilke der ikke af vedkommende testator eller giver er truffet særlige bestemmelser, der nødvendiggør oprettelse af særlig fundats.⁸⁹⁾

En tilbundsgående sammenlægning af smålegater af bestemt type i lighed med den, der blev gennemført i 1809 med hensyn til de gamle latinskolelegater, har man derimod ikke oplevet senere. Det nærmeste, administrationen har været problemet, er vistnok en sag, som 3 Hovedrevisorat for nogle år siden rejste overfor Socialministeriet. Den drejede sig om forvaltningen af 49 smålegater til fordel for fattigvæsenet i Aalborg amt, som revisoratet ønskede forenklet. Legaternes kapital var sammenlagt ca 23.000 kr eller i snit ca 450 kr. Uddelingen foregik i 15 af tilfældene gennem sognepræster og i resten gennem sognerådene.

Aalborg amt var sympatisk indstillet overfor denne sammenlægningsplan, som naturligvis kun kan gennemføres med tilslutning fra de bestyrelser, der administrerer de pågældende legater, men centraladministrationen tog valent på planen, og der blev fremført sådanne betænkeligheder, at fordelene ved en sammenlægning ville gå tabt. Det er ganske åbenbart, at man i Den røde Bygning har glemt, hvad der skete med latinskolelegaterne i 1809. Når man i

1809 kunne slå de små latinskolelegater sammen i stipendiefonde for hver enkelt latinskole, lade legatstifternes navne forsvinde og en bloc permutere mindre væsentlige bestemmelser om formålet, kan man så meget mere gøre det nu, hvor man forlængst har opgivet uopfyldelighedslæren.

1809 er vistnok det første eksempel på, at centraladministrationen har gennemført en storstilet sammenlægning af pengelegater, hvis værdi fortsat inflation har reduceret på en måde, opretterne ikke har kunnet forudse. Når spørgsmålet næppe tidligere har været aktuelt, skyldes det ikke, at man ikke har været ude for tilsvarende reduktioner i møntens værdi, men vel det forhold, at der i den katolske tid næppe er blevet oprettet særlig mange selvstændige pengelegater. Midlerne blev skænket til den katolske kirke til fromme formål, og når der blev oprettet selvstændige stiftelser, kom de i reglen under kirkens tilsyn. Det kan man vistnok slutte sig til af kanonisk rets doktrin om stiftelser og legater. Historikerne har ikke klarhed over, i hvilket omfang der i den katolske tid fandtes velgørende stiftelser udenfor kirkens organisation.

Det spørgsmål om sammenlægning af stiftelser og nedlæggelse af stiftelser, som dansk administration idag har inde på livet, forelå for den katolske kirke i middelalderen. Hvorledes løste den det? Det må jeg overlade til historikerne at gøre rede for, men jeg vil dog henlede opmærksomheden på, at den katolske lære om adgangen til at foretage ændringer i den gejstlige organisation, som har nær forbindelse med læren om adgangen til at foretage ændringer i oprettelsesgrundlaget for stiftelser og legater, er smidigere og mere livsnær end den uopfyldelighedslære, som beherskede dansk ret indtil slutningen af det 19 årh. Der kan foretages ændringer ikke blot i de tilfælde, hvor der foreligger en *necessitas*, men også, når *utilitas evidens* taler derfor.⁹⁰⁾

Afstanden mellem denne lære og læren om, at der kan gennemføres ændringer i oprettelsesgrundlaget for stiftelser og legater, når forholdene har ændret sig således, at bestemmelserne er blevet åbenbart uhensigtsmæssige, er ikke stor. Det bliver afgørende, hvorledes man konkretiserer begrebet *utilitas evidens*.

I England har man nu brudt med den af domstolene skabte og stedse fastholdte lære om umulighed eller »praktisk umulighed« som betingelse for efterfølgende permutation. Det er sket ved Charities Act, 1960, som har en forløber i en i 1869 gennemført

særlig lov, Endowed Schools Act. Charities Act, 1960, hviler på en dybtgående undersøgelse af legaternes og stiftelsernes betydning for det engelske samfund foretaget af en i 1950 nedsat kommission, der efter formanden i reglen citeres som Nathan Committee. Den afgav betænkning i 1952 »Report of the Committee on the Law and Practice relating to Charitable Trusts«. De for en charitable trust gældende bestemmelser kan nu bl a permuteres, når »the property available by virtue of the gift and other property applicable for similar purposes *can be more effectively used in conjunction*, and to that end can suitably, regard being had to the spirit of the gift, be made applicable to common purposes«.

Der skulle således efter engelsk ret være gode muligheder for den sammenlægning af små charities, som er blevet en praktisk nødvendighed. Det er uøkonomisk, besværligt og upraktisk at opretholde dem som selvstændige, og der kan opnås mere fra et samfundssynspunkt, når de lægges sammen. Betydningen heraf fremgår af en oplysning i betænkningen om, at der antagelig fandtes ca 110.000 charitable trusts.

I dansk ret er det næppe af hensyn til sammenlægningsproblemet nødvendigt at gennemføre en særlig lovgivning. Når der fra bestyrelser for ældre legater med beslægtet formål, som inflation har reduceret i betydning, fremkommer forslag om sammenlægning, kan sagen ordnes ved benyttelse af permutationsretten. Det eneste fornødne er en smidigere indstilling fra centraladministrationens side. Hvis det anses for ønskeligt, at der fastlægges visse almindelige retningslinjer for centraladministrationens praksis, kan de fastlægges ved forhandling mellem de særligt interesserede ministerier eller eventuelt ved beslutning af regeringen.

5. Formålsændring på grund af virkefeltets indsnævring.

Den gradvise udvidelse af det offentliges virksomhed gør formålet for visse ældre legater uopfyldeligt. Loven af 29 marts 1924 om statsstøtte til tuberkuloseramtes sygebehandling gjorde det praktisk taget umuligt at anvende indtægterne af legater, der udelukkende skulle bruges til at dække udgifter ved tuberkuloseramtes sanatoriumophold. Det offentliges overtagelse af udgifterne til undervisningsmidler i skolerne gør det praktisk umuligt at uddele renter af legater, der skal bruges til dækning af gymnasieelevers udgifter til lærebøger, statens overtagelse af udgifterne ved universitetsmanuduktionen i

jura gør det praktisk umuligt at uddele renterne af et legat, som skal anvendes til dækning af manuduktionsudgifter. I så fald er betingelserne for permutation til stede.

Formålet ville ikke være uopfyldeligt, hvis man antog, at renterne af de omhandlede legater herefter skulle tilfalde den offentlige kasse, som havde overtaget udgifterne, og der ville være en vis logik i dette standpunkt. Legatopretteren har ønsket at betænke et vist formål, at fremme en vis sag. Nu påtager det offentlige sig at klare opgaven og at afholde udgifterne, og det må derfor blive det offentlige, der skal have legatrenterne udbetalt.

I ældre praksis har man været inde på sådanne betragtninger i et vist omfang. Da fattigforsørgelsen i 1803 blev en tvungen kommunal opgave, og da folkeskolevæsenet i 1814 blev en tvungen kommunal opgave, ændredes forudsætningerne for en del ældre legater. De var oprettet for at bistå ved løsningen af en opgave, som det offentlige ikke havde kunnet klare på en efter opretterens skøn tilfredsstillende måde, men nu blev det pålagt kommunerne at overtage disse opgavers løsning. Kunne renterne af visse ældre legater til fordel for de fattige og for skolerne herefter komme kommunernes almindelige fattigvæsen og skolevæsen tilgode med den virkning, at skatterne blev sat tilsvarende ned?

Spørgsmålet gav i første halvdel af det 19 årh anledning til nogen drøftelse, og der gjorde sig modstridende synspunkter gældende. Kancelliet tog først endelig stilling til det i 1847. Afgørelsen kom til at gå ud på, at renterne af ældre fattiglegater og skolelegater kunne indbetales til kommunekasserne. Herfra måtte der dog gøres undtagelser, når testator eller giver havde bestemt, 1) at renterne skulle tillægges andre end de til sædvanlig fattighjælp (skolehjælp) berettigede, 2) at hjælpen skulle gives udenfor de anordningsmæssige grænser, eller 3) uddelingen var overladt til andre end den sædvanlige fattigbestyrelse (skolebestyrelse). Jfr R Th Oppermann *Den danske Rets Bestemmelser om Stiftelser*, 1860, s 104–10.

På dette grundlag bliver renterne af en hel del ældre fattig- og skolelegater indbetalt i kommunale kasser, hvilket praktisk taget betyder, at legatet har endt sin virksomhed. Formelt er legatet opretholdt, men i realiteten er det forsvunden. Ved et gennemsyn af Repertoriet over legater og stiftelser kan man se, at det drejer sig om ikke så få legater.

I nyere praksis er man så vidt vides forsigtigere. Administra-

tionen er klar over, at det kan svække lysten til at oprette legater og stiftelser, hvis det bliver et princip, at det offentlige tilegner sig formuen eller indtægterne, efterhånden som det offentlige udvider sin virksomhed. Gennemsnitstestatoren og gennemsnitsgiveren nærer intet ønske om, at hans efterladte formue eller indtægterne deraf skal forsvinde i de umættelige offentlige kasser. Det er forudsat i Højesterets dom i UfR 1930 s 311, hvor Socialministeriet søgte at opretholde et legat til Fængselshjælpens opdragelsesanstalt »Prøven«, efter at det var overtaget af staten, jfr foran s 68–69. Han kan sikre sig herimod ved ikke at henlægge legatet direkte under den offentlige forvaltning og ved at træffe bestemmelse om alternativ anvendelse og adgang til at ændre fundatsen, hvis formålet indsnævres. Men selvom han ikke har gjort dette, vil administrationen idag være noget betænkelig ved at gå den vej, som Kancelliet anviste i 1847. Det kan belyses gennem to eksempler fra dette århundrede.

I 1924 overtog Københavns kommune Poliklinikkerne i København, der indtil da havde været drevet privat under en særlig privat bestyrelse. Det økonomiske grundlag var tilskud fra private, tilskud fra offentlige kasser, indtægter af legater, delvis gratis lægeassistance, men i 1924 var de økonomiske vanskeligheder blevet så store, at klinikkerne måtte overtages af kommunen. De legater, der i tidens løb var oprettet til fordel for Poliklinikkerne, blev imidlertid ikke samtidig overtaget af Københavns kommune. Der var enighed mellem Poliklinikernes bestyrelse og Magistraten om, at legaterne i stedet skulle anvendes i beslægtet øjemed, og der blev med tilslutning fra vedkommende ministerium truffet en ordning, hvorefter 3 legater overgik til Dronning Louises Børnehospitals Poliklinik, 8 til de københavnske Tuberkulosestationer, 3 til Sct Lukasstiftelsens Poliklinik for Kvindesygdomme og 1 til Marthahjemmets Poliklinik. Det drejede sig om legater uden stadfæstet fundats, og oplysningerne om oprindelsen var for visses vedkommende noget ufuldstændige.

Det samme synspunkt blev lagt til grund, da Københavns kommune i 1938 overtog de københavnske asyler for friskolebørn. Renterne af 5 legater, der var oprettet til fordel for asylerne, tilfaldt ikke kommunen. De skulle fremtidig anvendes som tilskud til oprettelse og drift af private fritidshjem for børn fra ubemidlede hjem i København.⁹¹⁾

Bestræbelserne går således såvel fra legatbestyrelsernes som fra myndighedernes side ud på at finde anvendelse for legatet i et beslægtet øjemed, når formålet bliver uopfyldeligt, og det volder i praksis vistnok sjældent vanskeligheder at finde et beslægtet øjemed, der trænger til penge. Hvis formålet er meget specielt, vil det altid være lovligt at vælge et bredt offentligt formål, som skole- og forsørgelsesvæsen. Vanskelighederne formindskes også som følge af, at der som regel er forløbet en del år, før spørgsmålet overhovedet melder sig. I mellemtiden er pengenes værdi sunket så meget, at de midler, der bliver fri ved, at eet formål falder bort, let kan anvendes i et andet i fundatsen omhandlet øjemed.

Betingelserne for permutationen må også her udformes således, at der ikke kan kræves uopfyldelighed. Det er tilstrækkeligt, at forholdene siden oprettelsen har ændret sig så meget, at bestemmelserne er blevet åbenbart uhensigtsmæssige. Men da det kan siges, at formålet er uopfyldeligt, når der ikke melder sig tilstrækkeligt mange kvalificerede ansøgere, er forskellen mellem de to standpunkter næppe stor. Afgørelsen kommer til at bero på den måde, hvorpå synspunkterne bliver administreret. Når udvidet statsstøtte til Samfundet og Hjemmet for vanføre,⁹²⁾ Musikkonservatoriet mv medfører, at der ikke fremkommer et tilstrækkeligt antal ansøgninger fra kvalificerede ansøgere til stipendier om frit ophold, fri undervisning mv, er betingelserne for at permutere til stede. Hvis man skulle vente, indtil der overhovedet ikke var flere ansøgere, ville resultatet jo blive, at legatets indtægter i stedet for som påtænkt at komme de bedst kvalificerede kom de ringest kvalificerede til gode.

Såfremt oprettelsen af Ungdommens Uddannelsesfond og dens senere udvidelse derfor skulle bevirke, at der bliver mangel på kvalificerede ansøgere til de uddannelsesstipendier, der skal uddeles af visse legater, er betingelserne for at permutere og tillade anvendelse til et andet i fundatsen omhandlet eller et beslægtet øjemed til stede.

Charities Act, 1960, indeholder en bestemmelse, der også på dette punkt tilsigter at gøre engelsk praksis smidigere. Bestemmelserne i oprettelsesdokumenterne for charitable trusts kan permuteres og midlerne anvendes cy-près, når de oprindelige formål senere helt eller delvis er blevet »adequately provided for by other means«. I dansk ret er der ikke brug for en sådan lovbestemmelse. Spørgs-

målet kan klares og er hidtil blevet klaret ved benyttelse af den beføjelse, som administrationen har til at gå med til ændring.

6. *Ændringer i den administrative inddeling og i landområdet.*

Legater og stiftelser er ofte oprettet for beboerne af bestemte sogne eller bestemte kommuner. Når der senere gennemføres en deling af sognet eller kommunen, berører dette ikke uden videre legatets eller stiftelsens virksomhed. Beboerne af det gamle sogn eller den gamle kommune bevarer den adgang, de har haft, til at komme i betragtning ved uddelinger. Men delingen kan foranledige, at legatet eller stiftelsen deles i to legater eller stiftelser med hver sin bestyrelse.⁹³⁾ Indlemmelser kan give beboerne i den kommune, der indlemmes i en anden, ret til at komme i betragtning ved de legater og stiftelser, som virker i den kommune, hvori indlemmelsen har fundet sted, og kan også foranledige, at der gennemføres tillæg til fundatser for at bevare status quo.⁹⁴⁾

Også en afståelse af en del af landområdet til en fremmed stat vil kunne begrunde en deling af et legat eller en stiftelse. Da de 8 sogne syd for Kolding i 1864 udgik af forbindelsen med Haderslev amtskommune, modtog de som godtgørelse herfor og for deres andel i Christine Frederikke stiftelsen i Haderslev et beløb af 32.747 kr, der anvendtes til oprettelse af et sygelegat for disse sogne.⁹⁵⁾ Ophevelsen af unionen mellem Danmark og Island har bevirket, at der er blevet rejst spørgsmål om en deling af Den Arna Magnæanske stiftelse, der var fælles for de to lande, men da stiftelsens bestyrelse ikke har kunnet gå med til en deling, er dette spørgsmål blevet henvist til afgørelse af lovgivningsmagten.

§ 9

GRUNDLAGET FOR EFTERFØLGENDE PERMUTATION UFORANDERLIGHEDSBESTEMMELSER RETTIGHEDER KAN IKKE OPHÆVES VED PERMUTATION

1. *Grundlaget for efterfølgende permutation.*

Den retsregel, som nu lægges til grund for administrationens afgørelser om efterfølgende permutation, kan formuleres således, at *forholdene må have forandret sig*, således at bestemmelser i oprettelsesgrundlaget enten er blevet uopfyldelige eller *åbenbart uhen-*

sigtsmæssige. Reglen svarer til schweizisk rets regel om adgangen til at ændre stiftelsers formål. Efter § 86 i civillovbogen kan formålet ændres ved bestemmelse af vedkommende kantonale myndighed, når stiftelsens »ursprünglicher Zweck eine ganz andere Bedeutung oder Wirkung erhalten hat, so dass die Stiftung dem Willen des Stifters offenbar entfremdet worden ist«. I teori og praksis udtrykkes dette således, at formålet kan ændres, *når ændrede forhold i væsentlig grad har forandret forudsætningerne for den oprindelige formålsbestemmelse*. Den fremtræder som forældet, uøkonomisk eller på anden måde ufornuftig.

Man har på andre retsområder paralleler til en sådan almindelig forudsætningsregel. Uopfyldelighedsreglen er også en forudsætningsregel, men den er retsteknisk forskudt, jfr s 71. Testator eller giver må jo have forudsat, at det, han bestemmer, kan opfyldes. Så længe det kun drejer sig om permutation ved stadfæstelsen af fundats, er der som tidligere berørt ikke megen trang til at have en bestemmelse, der tillader permutation i andre tilfælde end uopfyldelighedstilfælde, og der ville ikke ske større skade, om man havde en lovbestemmelse, der begrænsede oprindelig permutation til tilfælde af uopfyldelighed. Når spørgsmålet opstår nogen tid efter stadfæstelsen af fundats, er det umuligt at fastholde, at der kun kan ændres, såfremt en bestemmelse er blevet uopfyldelig. Gennemgangen af dansk administrativ praksis har godtgjort, at administrationen forlængst har forladt uopfyldelighedslæren.

At dette har været reelt velbegrundet, kan man se af erfaringerne fra England. Efter engelsk ret er det i princippet domstolenes sag at permutere, og selvom kompetencen i stor udstrækning er blevet henlagt til administrative myndigheder, kan permutation kun finde sted, når de i domstolenes praksis fastslåede betingelser er tilstede. Spørgsmålet om en permutation har været berettiget kan efterprøves af domstolene. Gennem århundreder har domstolene holdt fast ved uopfyldelighedslæren, og en anden doktrin, stare decisis doktrinen om retsafgørelsers præjudikatbetydning, har afskåret domstolene fra at opgive den. Utilfredsheden med uopfyldelighedslæren har imidlertid været så almindelig, klagerne så talrige og det politiske pres så stort, at det blev nødvendigt at moderere standpunktet. Det skete ved Charities Act, 1960.

Den danske administration har undgået at komme ind i denne blindgade. Skønt Ørsted lærte, at der kun under ganske særlige

betingelser, som nogenlunde svarede til uopfyldelighedslæren, kunne blive tale om permutation, har administrationen lidt efter lidt opgivet læren. Det har her utvivlsomt været af betydning, at permutations-afgørelserne i princippet har været administrative afgørelser, hvis gyldighed såre sjældent er blevet efterprøvet af domstole, og at politikere, når de ikke er jurister, ikke kan fatte, at eftertiden skal vise en sådan respekt for gamle bestemmelser i testamenter og gavebreve, at de kun kan ændres, hvis de slet ikke kan opfyldes. Det er betegnende, at det er Indenrigsministeriet, der først har opgivet den klassiske lære.

Hovedbetingelsen for efterfølgende permutation går ud på, *at forholdene efter oprettelsen har forandret sig*. Det er ikke nok, at bestyrelsen synes, at en bestemmelse i oprettelsesgrundlaget er åbenbart uhensigtsmæssig, og at den derfor ønsker den lavet om. Er bestemmelsen et klart udtryk for opretterens ønsker, og er der efter oprettelsen ikke sket væsentlige forandringer i de økonomiske, retlige, sociale eller politiske forhold, der kan begrunde en ændring, kan bestemmelsen ikke ændres.

Det overses undertiden. Nogle tror, at der er fri bane for ændringer efter en vis tids forløb. Det er der ikke. Forholdene skal have forandret sig, og det er dette, der skal have medført, at opretterens bestemmelser er blevet åbenbart uhensigtsmæssige. Det kan belyses gennem nogle eksempler.

I 1919 indstillede bestyrelsen for Veterinær Tschernings familielegat til Justitsministeriet, at der blev foretaget en ændring i den i 1894 konfirmerede fundats, så legatportioner kunne uddeles til en slægtnings ægtefælle. Legatet er et almindeligt familielegat, og der taltes i testamentet kun om slægten og slægtninge som berettiget til at komme i betragtning. Der var ingen holdepunker for, at testator skulle have brugt udtrykket i en anden betydning end den sædvanlige, så man ved fortolkning kunne ekstendere »slægtninge« til »slægtninge og deres ægtefæller«. Justitsministeriets afgørelse i skrivelse af 20 april 1920 kom til at gå ud på afslag. Der manglede »hjemmel til at konfirmere en ændring af fundatsen, hvorefter legatbestyrelsen skulle kunne lade en afdød legatnyders ægtefælle beholde den afdødes legatportion, når den efterlevende ægtefælle opfyldte de for nydelsen af legatet nødvendige betingelser med undtagelse af fordringen om at høre til slægten Schröder«.

Justitsministeriet er også tilbøjeligt til at fortolke testamentariske

bestemmelser og bestemmelser i gavebreve om, at et legat skal være til fordel for enker og ugifte kvinder således, at kvinder, der har været gift og er blevet skilt, ikke kan komme i betragtning, og det afslår at gå med til ændring, der går ud på, at også fraskilte kan få legatet. Ministeriets standpunkt med hensyn til forståelsen af ugift er måske i nogle tilfælde lidt for rigoristisk. Det er ikke udelukket at betegne en fraskilt kvinde som ugift. Det er i denne sammenhæng underordnet. Hvad der har interesse, er, at Justitsministeriet ikke går med til, at bestemmelsen ændres ved permutation.

Fra Indenrigsministeriets praksis skal kun nævnes en enkelt afgørelse, der er udtryk for den samme indstilling, at der ikke vilkårligt kan ændres i bestemmelser i oprettelsesgrundlaget. Bestyrelsen for Mariane Christensens legat til fordel for en værdig og trængende familie i Torup sogn havde indstillet, at fundatsen blev ændret, så at renterne kunne uddeles også til enlige personer. Indenrigsministeriet gav afslag ud fra den opfattelse, at dette ville være en *vilkårlig og derfor ubegrundet* ændring i den testamentariske disposition.⁹⁶⁾

Bestemmelser, der har været væsentlige for opretteren, vil derfor ofte være praktisk taget uforanderlige, fordi det ikke er muligt at påvise, hvorfor de skal forandres. Der er ikke sket noget, der kan begrunde en ændring. Forudsætningsreglen er for så vidt subjektiv, som man *ud fra bestemmelserne i oprettelsesdokumentet altid vil forsøge at vurdere, hvad der har været væsentligt for opretteren* og forlange en begrundelse for, hvorfor der skal ændres. Og kan der ikke gives en begrundelse ud fra ændrede forhold, som har gjort bestemmelserne åbenbart uhensigtsmæssige, kan bestemmelserne ikke ændres.

I praksis har man været ude for, at det i et testamente, hvorefter en del af formuen skulle bruges til oprettelse af et kollegium, blev bestemt, at der i dette kollegium ikke måtte bo teologiske studerende. Hvad der end har været baggrunden for denne bestemmelse, er det givet, at den har været væsentlig for testator. Det er vanskeligt at se, at bestemmelsen nogensinde kan laves om, og Københavns Universitet respekterer beslægtede bestemmelser i meget gamle fundatser. Fra nyere praksis kender man også et eksempel med en stiftelse, som en kvinde oprettede ved testamente til fordel for den til enhver tid værende sognepræst i et sogn i nærheden af København. Stiftelsen skulle være en slags embedsbolig. Der står i

testamentet og fundatsen, at der ikke må opholde sig katolikker i ejendommen.

Noget, der ofte er væsentligt for en testator eller giver, er *sammensætningen af den bestyrelse, der skal administrere legatet eller stiftelsen*. Drejer det sig fx om et familielegat, gives der ofte detaljerede bestemmelser om, hvorledes bestyrelsen skal være sammensat, idet der optages repræsentanter for de enkelte slægter eller grene af slægter. Meningen hermed er naturligvis at skabe en vis balance, så at ikke en enkelt gren af en slægt skummer hele fløden. Heri kan der ikke ændres, fordi der senere tilvejebringes enighed mellem bestyrelsens medlemmer om en anden sammensætning. Der må være foregået forandringer, der kan begrunde ændring.⁹⁷⁾ Der kan også være lagt vægt på bestyrelsens sammensætning på en ganske bestemt måde, når det drejer sig om *uddeling af priser til kunstnere, journalister, videnskabsmænd* osv, og også i sådanne tilfælde er det udelukket at gennemføre ændringer, blot fordi man nu synes, at det er hensigtsmæssigt at ændre. Opretterens velovervejede ønsker kan ikke vilkårligt tilsidesættes.

Det kan imod den i administrationens praksis udviklede regel indvendes, at den åbner større mulighed for vilkårlige ændringer end den klassiske lære. »Uopfyldelig« er et skarpere kriterium end »åbenbart uhensigtsmæssig«, og det er derfor bedre egnet til at danne grundlaget for retlige afgørelser. Det må indrømmes. På mange andre områder arbejder juraen imidlertid med lignende retlige standarder. Og på netop dette område er risikoen for vilkårlighed meget lille, fordi *administrationen ikke kan diktere ændring af bestemmelser, som efter dens skøn er blevet åbenbart uhensigtsmæssige, men kun acceptere forslag fra bestyrelsen om ændring*. Der skal to instansers medvirken til ændring. Det er kun i uopfyldelighedstilfældet, at administrationen har en stærk stilling overfor bestyrelsen, fordi den kan gøre gældende, at legatets eller stiftelsens formue som herreløs er tilfaldet statskassen, jfr R Th Oppermann Den danske Rets Bestemmelser om Stiftelser, 1860, s 182–83.

I dette *system med gensidig kontrol* ligger der også en garanti for, at der, når der bliver tale om at gøre en anden anvendelse af legatet eller stiftelsen, fordi formålet er blevet uopfyldeligt, tages hensyn til opretterens ønsker, således som disse har fundet udtryk i oprettelsesgrundlaget. Det volder sjældent store vanskeligheder at opnå enighed om, hvad midlerne fremtidig skal anvendes til. Er

det et af flere formål, der er blevet uopfyldeligt, vil det ofte være nærliggende at forhøje de beløb, der er bestemt til de andre formål. Har et legat kun eet formål, der er faldet bort, kan det altid bestemmes, at renterne fremtidig skal bruges til fordel for anerkendte »brede« formål som undervisning og uddannelse, forsørgelse af værdige trængende, bygning af kirker.⁹⁸⁾ I sagen om brygger Halds indkvarteringslegat blev den endelige løsning, at renterne blev udbetalt til dækning af udgifter ved fattige børns bespisning, jfr foran side 25.

Det siger sig selv, at der på et område, hvor der træffes så mange afgørelser, af og til bliver truffet en urigtig afgørelse eller dog en afgørelse, som der kan sættes et spørgsmålstegn ved. Jeg har dog kun fundet få afgørelser, hvor det kunne hævdes, at den nye anvendelse ikke var cy-près. En enkelt skal nævnes. Høkerforeningen i København bestyrer et legat, der hedder »Høker Lars Hansens rejslegat til fordel for velbegavede *unge* mennesker, der vil rejse til udlandet for at sætte sig ind i en gros fedevarehandelen«. Fundatsen er stadfæstet i 1919, og legatkapitalen er på 20.000 kr. Da der kræves et års ophold i udlandet, er det vanskeligt at uddele legatet, og i 1932 blev fundatsen derfor permuteret ved en resolution af Handelsministeriet. Renterne kan nu, når de ikke kan finde anvendelse efter den oprindelige bestemmelse, anvendes til fripladser på høkerforeningens fagskole »eller til aktive, værdige, trængende høkere«.

Herved er der åbnet muligheder for at omforme et uddannelseslegat til et legat til understøttelse af ældre trængende høkere, og det kan ikke antages, at dette har ligget indenfor legatstifterens tanker. Han ville betænke dem, der var ved begyndelsen af deres uddannelse og ikke dem, der var uddannede, men af en eller anden grund ikke kan klare sig. Handelsministeriet burde ikke være gået med til de citerede ord, der mere er udtryk for legatbestyrelsens syn på, hvad legatopretteren burde have bestemt, end for legatopretterens »hypotetiske vilje«.⁹⁹⁾

Nyere dansk teori har ved efterfølgende permutation opgivet kravet om uopfyldelighed som permutationsbetingelse, og teorien er nu på linje med praksis, som gennem et lille århundrede roligt og støt har bevæget sig bort fra kravet. Borum skriver s 191 i Arveretten, 1950, at »nutiden kan ikke, uden begrænsning, være bundet af, hvad testatorer i en fjern fortid har bestemt om hvorledes der

i en fremtid, hvis økonomiske, sociale og politiske forhold de ikke har kunnet forudse, skal forholdes med den formue som engang var deres«. Herved har Borum lagt så mange favne vand mellem ældre og nyere teori, at der ikke er grund til at gå i enkeltheder med hensyn til ældre teori og påvise lighed og forskel i fremstillingen hos Philomusus i bogen fra 1771, jfr foran s 21, hos Ørsted i afhandlingen fra 1801 og i Oppermanns lige citerede bog fra 1860. Hovedsynspunktet hos disse tre forfattere er det samme, uopfyldelighedssynspunktet.

Når Borum skelner mellem ændringer i *formålet*, der kun kan finde sted under ganske særlige betingelser, og ændringer i fundatsbestemmelser om »*midlerne* til opnåelse af formålet«, der lettere kan ændres, gør han brug af en sontring, der genfindes hos mange andre forfattere fx Vinding Kruse og Oppermann. Sondringen genfindes i fremmed ret, hvor den undertiden er lagt til grund for lovbestemmelser. Svagheden ved sondringen er, at den *drages forskelligt hos de forskellige forfattere*, hvad man kan se ved at sammenligne fx Oppermanns udviklinger s 171 ff med Borums s 192–93. Oppermann henregner således til formålet alle fundatsbestemmelser om betingelserne for at kunne stedes til nydelse af legatet og antallet og størrelsen af legatportionerne, medens Borum henregner dette til midlerne til opnåelse af formålet. En sontring, hvis indhold ikke ligger nogenlunde fast, er uden større interesse for praksis, der har brug for at vide, under hvilke betingelser bestemmelser i oprettelsesgrundlaget om betingelserne for at kunne tilstedes til nydelse af legatet og antallet og størrelsen af legatportionerne kan permuteres. Så kan det være lige meget, om de med Oppermann henregnes til formålet eller med Borum til midlerne til opnåelse af formålet.

Den tanke, der har ført til denne sontring mellem formål og midler, må være tanken om, hvad der har været væsentligt, og hvad der har været uvæsentligt for testator eller donator. Det er ud fra almindelige forudsætningssynspunkter rigtigt, at der lettere kan ændres i det uvæsentlige end i det væsentlige, men afgørelsen herom må først og fremmest bygge på en undersøgelse af den testamentariske disposition og gavebrevet. Når en testator har optaget visse bestemmelser i testamentet og iøvrigt overladt enkelthederne til sin executor, er der en *formodning for, at han har optaget det, der var væsentligt for ham, i testamentet*, og overladt fastsættelsen af de uvæsentlige til executor. Den sontring, der herefter bliver vigtigere,

er den ovenfor s 14–15 omtalte sondring mellem bestemmelser, der hidrører fra opretteren, og bestemmelser, der er udformet af executor eller andre »mellemmænd«. At der ikke gør sig så store betænkkeligheder gældende, når det drejer sig om den sidste gruppe fundatsbestemmelser, er givet, men uden interesse ved undersøgelsen af betingelserne for »ægte« permutation.

Af udenlandske fremstillinger, der går ind på spørgsmålet om grundlaget for efterfølgende permutation, er der kun grund til at henvise til Henrik Hesslers afhandling fra 1952 Om Stiftelser, hvor permutationsproblemet behandles s 366 ff. Hessler behandler »efterfølgende« permutation før »oprindelig« og bliver derfor ikke tvunget ind på en undersøgelse af sammenhængen med de i testamentsretten udviklede almindelige synspunkter om ugyldighed og fortolkning af testamenter. Fra dansk rets og navnlig fra dansk administrativ praksis's synspunkt har Hesslers fremstilling ikke den betydning, som man på forhånd ville være tilbøjelig til at tro.

2. *Uforanderlighedsbestemmelser. Hagernes legat. Grevinde Daners stiftelse.*

Bestemmelser om, at der ikke kan ændres i oprettelsesgrundlaget, eller om, at der dog ikke kan ændres i visse bestemmelser fx om legatets eller stiftelsens formål eller navn eller om, at en ejendom aldrig må sælges, afskærer ikke administrationen fra at tillade permutation, når de almindelige betingelser herfor er opfyldt.

Når grunden til, at der rejses sag om permutation, er, at legatet eller stiftelsen ikke længere kan fortsætte sin virksomhed, fordi bestemmelser er blevet uopfyldelige, siger dette sig selv. Hvis administrationen her ikke fortolker en uforanderlighedsbestemmelse således, at den viger, bliver resultatet ellers i reglen, at legatets eller stiftelsens formue går i statskassen som herreløss formue. Det er en elskværdighed fra administrationens side, hvis den i uopfyldelighedssituationen forstår bestemmelsen således, at den ikke er til hinder for permutation. Således opfattes den i praksis.

Man har en parallel hertil i engelsk ret. I det ovenfor s 33 omtalte af Thomas Betton i 1723 oprettede testamente om, at renterne af halvdelen af hans formue skulle anvendes til at løskøbe britiske slaver i »Tyrkiet og Barbariet«, stod der, at renterne ikke måtte anvendes på anden måde end bestemt i testamentet. I den i 1844

afsagte dom gik man ud fra, at det ikke udelukkede permutation, og synspunktet var så ligetil, at man under retssagen ikke interesserede sig for problemet. I en anden engelsk sag fra 1856 med et testamente fra 1687 om et legat til oprettelse af et pesthus og en begravelsesplads for pestdøde »and to and for no other use, intent or purpose whatsoever« anså en domstol sig ikke for afskåret fra at tillade cy-près anvendelse. Der havde ikke senere været pest i England.

Fra dansk administrativ praksis kan nævnes Justitsministeriets permutation i 1889 af en bestemmelse i oprettelsesgrundlaget for Stangerup hospital om, at ejendommen ikke måtte sælges, og Undervisningsministeriets permutation i 1960 af en bestemmelse i Løvenholmfondens fundats om, at der ikke måtte ændres i formålet. Jfr ovenfor s 29 og 84.

I praksis yder uforanderlighedsbestemmelser heller ikke beskyttelse imod, at administrationen går med til permutation af bestemmelser, som på grund af forholdenes udvikling er blevet åbenbart uhensigtsmæssige. Indenrigsministeriet er mange gange gået med til at permutere forbud mod salg af *ubebyggede* grunde, der kunne overholdes, men var blevet åbenbart uhensigtsmæssige, og der findes også eksempler på, at Indenrigsministeriet er gået med til permutation af forbud mod salg af *bebyggede* ejendomme i andet end uopfyldelighedstilfælde, jfr foran s 36 ff. At Justitsministeriet nu står på det samme standpunkt, kan man se af afgørelsen fra begyndelsen af dette århundrede om jomfruerne på Amagertorv. Der stod i Albrecht Petersens testamente fra 1755, at jomfruerne skulle bo i gården på Amagertorv, og at gården ikke måtte sælges. Justitsministeriet gik med til at permutere bestemmelsen, skønt det erkendtes og var ubestrideligt, at bestemmelsen kunne opfyldes. Den var blot blevet meningsløs. Jfr foran s 41–44.

Fra et juridisk synspunkt har uforanderlighedsbestemmelser derfor ikke stor interesse. Når opretteren optager en bestemmelse om, at der ikke må ændres i formålet, eller om, at en fast ejendom ikke må sælges, viser han vel, at han har lagt vægt på bestemmelsen, men det ville man antage, selv om han ikke havde gjort den uforanderlig. Uforanderlighedsbestemmelseres betydning skal søges i det psykologiske plan. De vil ofte afholde en bestyrelse, der jo som regel ikke har noget kendskab til administrationens praksis i permutationssager, fra at rejse en sag om permutation, og når en sag

omsider er rejst, kan de forsinke dens behandling. Praksis har en del eksempler herpå.

Er opretterne af legater og stiftelser interesseret heri? Jeg vil sætte et stort spørgsmålstegn herved. Når en bestyrelse efter mange og lange overvejelser når til den opfattelse, at det er i et legats eller en stiftelses interesse, at der gennemføres visse ændringer i fundatsen, og vedkommende ministerium er af samme opfattelse, har opretteren alle de garantier for, at der tages hensyn til ham, som han med rimelighed kan forlange. Han udsætter kun sin plan for risiko ved at forbyde, at der ændres i formålet, eller forbyde, at en ejendom sælges osv. Mange stiftelser er i tidens løb blevet nedlagt, fordi der alt for sent blev rejst en sag om en sanering af stiftelsens økonomi.

Skønt administrationen vanskeligt kan undgå at være klar over, at bestemmelser om uforanderlighed ikke afskærer fra permutation, går den stadig med til at stadfæste bestemmelser om uforanderlighed. Mundus vult decipi, decipiatur. Når der som i Løvenholmsagen kun forløber 13 år mellem stadfæstelsen af en fundats med en bestemmelse om formålets uforanderlighed og bestemmelsens ophævelse ved permutation, er situationen pinlig. Efter min opfattelse burde administrationen ændre praksis og nægte at gå med til at stadfæste bestemmelser om uforanderlighed.

En mere effektiv beskyttelse opnår opretterne, dersom de bestemmer, at midlerne skal anvendes til et nærmere angivet formål, dersom det primære formål bliver uopfyldeligt. Man støder også på bestemmelser om, at midlerne skal overgå til anden anvendelse, dersom fundatsen ikke nøje efterleves. Jesper Brochman bestemte således i et gavebrev fra 1641 om et universitetslegat, at biskoppen i København og fattigforstanderne i København er bemyndiget til at rejse sag og kræve renterne anvendt til fordel for de »allerældendigste i byen«, hvis fundatsen ikke nøje overholdes. Tre århundreder senere finder man i en fundats for Nancy og Hother Hages legat til fordel for staden Københavns almindelige bedste en bestemmelse om, at kapitalen tilfalder Hedeselskabet, hvis Magistraten bruger renterne til fordel for »strikekasser«.

Enkelte fundatser har bestemmelser om en *actio popularis* i tilfælde af, at fundatsen overtrædes. Der findes en sådan bestemmelse i den af grevinde Danner underskrevne fundats for Jægersprisstiftelsen. Stiftelsens navn og formål må ikke ændres, og der må

heller ikke ændres i visse bestemmelser om mindstuer for Frederik VII. Sker det, er »enhver dansk mand« bemyndiget til at håndhæve bestemmelsen ved domstolene. Man har ikke erfaring for, om domstole her vil anerkende en *actio popularis*, men det ses ikke, hvorfor de ikke skulle gøre det, såfremt der vilkårligt ændres i de omhandlede bestemmelser.

I nyere fundatser finder man endelig forbud mod, at legatet eller stiftelsen inddrages under statens, en kommunes, Folketingets eller nogen anden autoritets umiddelbare bestyrelse, og påbud om, at legatet eller stiftelsen stedse skal være under selvstændig administration.¹⁰⁰⁾

Når bestemmelser af dette indhold indsættes af en executor, hvilket så vidt ses undertiden er tilfældet, kan de senere ændres eller ophæves efter forslag af bestyrelsen, jfr ovenfor s 14–17. Bestemmelsen er et slag i luften, en politisk demonstration. Men selvom de hidrører fra opretteren, må de kunne permuteres efter de almindelige regler : efter forslag fra bestyrelsen, når bestemmelserne er blevet uopfyldelige eller åbenbart uhensigtsmæssige. De kan ikke afskære en fremtidig administration fx fra en sammenlægning af legater, som bliver nødvendig, fordi midlerne er blevet så små, at det ikke kan betale sig at opretholde en selvstændig administration.

3. *Rettigheder kan ikke ophæves ved permutation.*

Når et legat er oprettet til fordel for indehaveren af en bestemt stilling, og forholdene senere fx på grund af indgribende ændringer i lovgivningen har forandret sig således, at det vil være åbenbart urimeligt og uhensigtsmæssigt fortsat at udbetale beløbet til den pågældende, er betingelserne for at lade ydelsen falde bort og at permutere bestemmelserne i oprettelsesgrundlaget til stede. *Permutationen kan dog vistnok kun gennemføres på den måde, at ændringen finder sted ved skifte i stillingen.* »Rettigheder« kan, som det undertiden siges, ikke ophæves ved permutation : administrationen er betænkelig ved at lade bortfaldet ud fra forudsætnings synspunktet få virkning for den, der allerede oppebærer ydelsen. Nogle afgørelser kan tydes i denne retning, men spørgsmålet er næppe helt afklaret i administrativ praksis.

Den til enhver tid værende indehaver af stillingen har på den anden side ikke ved testamentet eller gavebrevet fået tillagt en ret,

som kan hævdes, uanset om forholdene senere kommer ud for afgørende ændringer. Retten kan falde bort ud fra forudsætnings-synspunktet. Dette er fastslået i dommen om degnen i Hellevad, UfR 1935 s 254 H. Ved en testamentarisk bestemmelse fra ca 1720 var der tillagt bl a degnen i Hellevad et årligt beløb af Strucks legat for at undervise 24 fattige børn. Formålet med den testamentariske disposition havde været at skaffe fattige børn en undervisning, som de ellers ikke ville få, og beløbet var vederlag til degnen for at give denne undervisning.

Testamentets forudsætninger blev afgørende ændret, da folkeskoleundervisningen blev en obligatorisk kommunal opgave, og allerede på dette tidspunkt burde man vel have inddraget ydelsen til degnen i Hellevad med virkning fra embedsskifte. Af grunde, som vi ikke behøver at fordybe os i, undlod man at gøre det, indtil den førstelærer, som rejste sagen i 1930'erne, tiltrådte sit embede. Sagen blev endvidere først formelt bragt i orden i 1924, da der blev stadfæstet en ny fundats for Strucks legat. Legatets indtægter skulle herefter udbetales til Vajsenhuset i Tønder.

Da førstelæreren var blevet klar over, at hans forgænger havde fået legatydelser udbetalt, prøvede han også på at få ydelsen udbetalt som en slags personligt løntillæg, og da det nægtedes ham, anlagde han sag. Men Højesteret gav ham ikke medhold. Kravet var faldet bort ud fra forudsætningssynspunktet.¹⁰¹⁾

Når bestyrelsen for et legat eller en fond med hjemmel i fundatsen har tildelt enkelte personer ret til visse *pengeydelse*r, kan denne ret ikke ophæves eller forringes ved en permutation af bestemmelser i fundatsen. Permutationen sker med respekt af sådanne rettigheder.

Den *ubestemte* kreds, der skal nyde godt af et legat 3: de enligt stillede mødre, de tuberkuloseramte, de polioramte, de flittige ubemidlede skoleelever, kan derimod ikke modsætte sig de ændringer, som anses for påkrævede, fordi bestemmelserne er blevet åbenbart uhensigtsmæssige på grund af udvidet offentlig forsorg for enligt stillede mødre, tuberkuloseramte, polioramte, udvidet støtte til unges uddannelse. Der findes i hvert fald ikke eksempler på, at domstolene har accepteret den interesse, de kan have i, at der ikke sker ændringer, som en »ret«. Således som praksis har udviklet sig, har spørgsmålet ikke stor praktisk betydning. De overgreb, som skulle kunne sætte retsmaskineriet i gang, bliver ikke begået. Drejer det sig

derimod om permutation af *bestemmelser i et familielegat* til skade for visse grene af en slægt, ligger forholdet anderledes. Betingelserne for at permutere sådanne bestemmelser vil dog såre sjældent være til stede.

Ved stiftelsers flytning og ved sammenlægning af stiftelser er det et spørgsmål, om de, der bor i stiftelsen, kan modsætte sig flytning til et andet sted, selvom der tilbydes dem anden passende bolig. Hvis dette antages, vil det efter omstændighederne kunne vare længe, før der kan gennemføres påkrævede forandringer. Har bestyrelsen ved en yngre kvindes indflytning glemt at tage et forbehold om, at hun må finde sig i, at stiftelsen bliver flyttet til et andet sted, vil hendes protest kunne gøre reformer umulige. Under Justitsministeriets overvejelser i sagen om flytning af Brødrene Petersens jomfrukloster fra gården på Amagertorv blev det gjort gældende, at de jomfruer, der skulle flytte, selv måtte samtykke. Rigtigheden heraf er tvivlsom, og synspunktet må i hvert fald være uanvendeligt, såsnart det drejer sig om stiftelser, der ikke de jure eller de facto er familiestiftelser.

Spørgsmålet har været fremme i en norsk sag fra 1905 om Sct Jørgens hospital i Bergen, der fra gammel tid havde været indrettet som hospital for spedalske. Da der ved slutningen af det 19 årh kun fandtes nogle få spedalske, og hospitalet derfor blev dårligt udnyttet, blev hospitalet på Stortingets foranledning omdannet til hospital for tuberkuloseramte, og det blev besluttet at flytte de i de senere år indlagte spedalske til et andet hospital. De, der skulle flyttes, anlagde sag for at få beslutningen om omdannelse tilsidesat som ugyldig, men de tabte sagen, jfr norsk højesteretsdom i Norsk Rettstidende 1905 s 689. Da der ved indflytningen var taget forbehold overfor de pågældende om, at de måtte finde sig i, at de blev flyttet til et andet hospital, er det ikke let at forstå, at de pågældende overhovedet anlagde sag. Hvad der kan sluttes fra dommen, er dog begrænset, idet afgørelsen bl a blev begrundet med, at hospitalet var en slags statsinstitution, jfr bemærkningerne ovenfor s 18–19 om de danske stiftshospitaler. Dommens præjudikatværdi forringes endvidere, fordi den er afsagt på en tid, hvor man endnu ikke havde opgivet den klassiske uopfyldelighedslære.

§ 10

INDSAMLINGSLEGATER

1. *Indsamling med det formål at oprette en stiftelse mislykkes. Tilbagebetaling eller omdannelse til legat?*

Legater, stiftelser og fonde er ofte skabt på grundlag af en indsamling. Begivenheder i kongehuset som bryllup, sølvbryllup, regeringsjubilæum, rund fødselsdag, en konges død har ofte været anledning til en indsamling med det formål at oprette et legat eller en fond. Det økonomiske grundlag for opførelsen af Studentergården, Kvinderegensen og kollegiet Solbakken er i det væsentlige fremkommet ved indsamling, og det samme gælder nogle mindre kollegier, et hjem for præsteenker og et hjem for advokatenker, et forskningsinstitut under Københavns Universitet osv. En skuespillers jubilæum, en rektors afgang, en rund fødselsdag for en forretningsmand, bankdirektør eller advokat har motiveret indsamling med det formål at oprette et på den pågældendes navn lydende legat. Nogle foretrækker at blive mindet på denne måde i stedet for at få blomster og gaver eller at blive malet. En del universitetslegater er oprettet ved indsamling blandt jubilerende studenterårgange.

Komitéen er legitimeret til at udarbejde fundats og søge den stadfæstet, men overlader ofte dette til den, der skal hyldes. Hvis der samles ind til oprettelse af en stiftelse, og indsamlingen mislykkes, melder der sig det spørgsmål, om komitéen med det samme skal sørge for, at beløbene tilbagebetales, eller om der for midlerne i stedet kan oprettes et legat med lignende formål. Problemet er beslægtet med det, der kan opstå under behandlingen af et dødsbo, når testator har bestemt, at en ham tilhørende bygning skal være en stiftelse, og det så viser sig, at bygningen er uegnet dertil, eller at der ikke bliver midler til at sikre driften. I det ene tilfælde er det testamentariske bestemmelser om oprettelse af en stiftelse, der permuteres, i det andet bestemmelser i indsamlingsgrundlaget. Jfr ovenfor s 57-60.

Afgørelsen må træffes ud fra reglerne om urigtige og bristende forudsætninger, og om udgangspunktet kan der ikke være tvivl. Det selskab, der yder et klækkeligt bidrag til tilvejebringelse af et forskningsinstitut, et kollegium, et hjem for advokatenker, tillægger det betydning, at netop det opgivne formål realiseres, og man tør ikke

gå ud fra, at det, hvis planerne må opgives, er indforstået med, at beløbet i stedet anvendes til oprettelse af et pengelegat til fordel for videnskab, studerende eller advokatenker. Ud fra forudsætnings-synspunktet kan det kræve pengene tilbage, hvis der foretages væsentlige ændringer i indsamlingsgrundlaget. Komitéen må derfor tilbagebetale pengene eller søge tilslutning til, at planerne ændres. Da Londons Universitet i begyndelsen af dette århundrede foranstaltede en indsamling med det formål at oprette og drive et videnskabeligt medicinsk forskningsinstitut og senere måtte opgive planerne, blev de indsamlede beløb tilbagebetalt. Det drejede sig om et meget betydeligt beløb, der var tilvejebragt i runde summer.

Når de indsamlede beløb er tilvejebragt i en større kreds, og det gennemgående drejer sig om mindre beløb fra den enkelte bidragyder, ligger sagen noget anderledes, især når der er forløbet nogen tid, før det må konstateres, at der ikke kommer midler nok ind til dækning af udgifterne ved opførelsen af stiftelsesbygningen. Ved små beløb lægger bidragyderne vel vægt på formålet i den forstand, at bidraget skal komme forskning, studerende, forældreløse, polioramte, enker osv til gode. Men de hæfter sig i almindelighed ikke ved enkelthederne i indsamlingsgrundlaget, og de fleste sætter sig næppe ind i det. Brochuren går hurtigt i papirkurven. De motiver, der fører folk til at yde sådanne bidrag, er sikkert meget forskellige. Nogle giver af et glad hjerte, fordi de har sympati for forskningen, studerende, forældreløse, polioramte, enker af en bestemt kategori. Andre giver i det håb, at de ved at give et lille beløb slipper for at blive afkrævet et større. Man forventer, at de giver, men de er indsamlingstrætte og vil helst slippe.

I sådanne tilfælde, hvor det gennemgående drejer sig om små beløb fra den enkelte giver, ville det ikke være en god løsning, om man stod fast på standpunktet med, at komitéen må sørge for beløbenes tilbagebetaling, når det viser sig, at indsamlingen mislykkes, og at det tilkendegivne formål opførelse af en stiftelsesbygning ikke lader sig realisere. Omkostningerne ved at finde ud af, hvem der har ydet bidrag, og hvem der nu har krav på tilbagebetaling, fordi giveren er død, eller ved at finde frem til giverens nuværende opholdssted, vil ofte stå i misforhold til det indsamlede beløb og reducere det beløb, der tilbagebetales, meget betydeligt. Og hvad skal komitéen gøre med anonyme bidrag, bidrag, der er fremkom-

met ved overskud fra et bal, en koncert, en bazar eller ved indbetaling af en »slagtet« l'hombregriis?

Ud fra sådanne overvejelser har man i engelsk domspraksis skabt begrebet »out-and-out-gift«, en gave, som giveren på grund af den relativt beskedne størrelse og hele »atmosfæren« bag indsamlingen ikke forventer at få tilbage. Begrebet er skabt ud fra rent praktiske overvejelser for at undgå resultater, som man ville komme til ved en deduktion fra almindelige juridiske synspunkter. Læren om »out-and-out-gifts« er en hjælpedoktrin, der har en nyttig funktion. At synspunkterne ikke er fremmede for den danske administration, kan man se af en del afgørelser. Jeg nævner nogle af dem.

I første halvdel af det 19 årh blev der i anledning af prinsebryllup foranstaltet en del indsamlinger, der næppe indbragte større beløb. At to af dem blev fiaskoer, fremgår af afgørelser i Reskriptsamlingen. I det ene tilfælde drejede det sig om en indsamling i Odense med det formål at opføre en stiftelse. Der indkom ialt 520 rd i små beløb. Komitéen gik da ikke den vej, at den tilbagebetalte beløbene, men den indsendte i stedet et forslag til Kancelliet om, at beløbet blev anvendt til oprettelse af et legat til Odense bys forskønnelse. Kancelliet stadfæstede fundatsen og permuterede således indsamlingsgrundlaget. At legatformålet blev byens forskønnelse, har sin forklaring i, at indsamlingen var en afløsning af planer om at illuminere byen i anledning af prinsebrylluppet. Komitéen kunne få borgerne til at betale et lille beløb svarende til, hvad de sparede ved, at illuminationsplanen blev opgivet, men videre ville de ikke strække sig.

Over den anden indsamling i anledning af prinsebryllup, der gik for sig i København, er der et let komisk skær, og jeg nævner den, fordi den er et udmærket eksempel på, hvad man ikke skal samle ind til. Anledningen var arveprins Ferdinands bryllup i 1829 med prinsesse Caroline. Der blev nedsat en komité med overceremoniemester Holstein som drivende kraft med det formål at indsamle midler til oprettelse af et kloster, »Carolineklostret«. Skønt der utvivlsomt både på den ene og den anden måde blev udfoldet store anstrengelser for at få indsamlet de tilstrækkelige midler til klostrets oprettelse, og skønt indsamlingen løb gennem mange år, var og blev indsamlingen en førsteklases fiasko. Der var ikke ret mange, der havde lyst til at yde bidrag, og der var heller ikke mange, der havde lyst til at gå i kloster.

Gennem en række år blev renterne lagt til kapitalen, og i 1848 opgav man planerne om at bygge kloster og ændrede navnet til »Carolinestiftelsen«. Der kom imidlertid ikke af den grund flere penge ind, og i 1859 blev indsamlingsgrundlaget påny permutteret, idet stiftelsen blev omdannet til et pengelegat med det fordringsløse navn »Det til minde om 1ste aug 1829 stiftede legat for enker og ugifte personer af kvindekønnet i den borgerlige stand«. I 1873 blev den store bestyrelse reduceret til den sædvanlige tre mandsbestyrelse. At de små bidrag ikke blev tilbagebetalt, er utvivlsomt, men det er uklart, i hvilket omfang større bidrag blev tilbagebetalt. Hoffets eklatante fiasko i denne indsamlingssag blev tilsløret, og man har ikke helt sikre oplysninger om, hvad der egentlig skete.

Et nyt eksempel på en mislykket indsamling, der endte med oprettelse af et legat og permutation af indsamlingsgrundlaget, er den for nogle år siden påbegyndte indsamling til dækning af udgifterne ved opførelse af et monument for H C Lumbye. Indsamlingen synes at være et eksempel på en af de så hyppige impulsive indsamlinger, der påbegyndes uden overblik over, hvor mange penge der skal samles ind, hvis planerne skal realiseres, og uden nærmere kendskab til, hvor svært det kan være at få folk interesseret i at yde bidrag til et formål, der interesserer indsamlerne. Det viste sig hurtigt, at indsamlingen aldrig burde have været påbegyndt. Omkostningerne ved et passende monument ville være alt for store. Indsamlingen blev standset, og den afsluttedes på samme måde som en del andre indsamlinger med oprettelse af et legat. Det bærer H C Lumbyes navn og er bestemt for musikere. Når Undervisningsministeriet i et sådant tilfælde tør gå med til at stadfæste fundats for et pengelegat, skønt der er samlet ind til oprettelse af et monument, må det være ud fra noget lignende betragtninger, som har ført til »out-and-out-gift« doktrinen. Midlerne er kommet ind i småbeløb, og giverne har ikke forventet nogensinde at få noget tilbage.

At man i praksis ikke behandler store og små bidrag på samme måde, kan ses fx af den i 1906 stadfæstede fundats for »Middelfart borgerlegat«. Der blev i Middelfart sat en indsamling i gang med det formål at opføre en stiftelse med friboliger. En forening gav 8.000 kr og et selskab 5.000 kr, og det var en god begyndelse. Resten skulle fremskaffes af en komité, men det mislykkedes. Der indgik kun småbeløb fra borgerne. Så opgav man planerne om op-

rettelse af en stiftelse og oprettede i stedet legatet, men man indhentedes tilslutning hertil fra de store bidragydere. Grunden til, at man gjorde dette, har vel bl.a. været en antagelse om, at de havde et juridisk krav på at få pengene tilbage, når formålet blev ændret, og den oprindelige plan opgivet.

»Out-and-out-gift« doktrinen er taget i brug i en række ældre og nyere engelske retssager især om indsamlinger i anledning af oprettelse af hospitaler.¹⁰²⁾ Nyere lovgivning har ændret forudsætningerne for visse indsamlinger, og når beløbene er indkommet som både store beløb og småbeløb fra de mest forskellige kilder, kan subsumtionen under reglerne være vanskelig. Det kan ses af nogle for nylig truffne afgørelser. De danske domstole har hidtil været forskånet for sådanne sager, hvad man kun kan være glad for. Problemerne egner sig ikke til domstolsafgørelse. Administrationen er bedre egnet til at træffe afgørelse i sådanne delikate sager. Skulle det så senere vise sig, at en eller flere af de større bidragydere kræver tilbagebetaling, kan dette spørgsmål klares ved forhandling og uden sagsanlæg.

2. *Indsamlinger, der giver overskud. Tilbagebetaling eller oprettelse af legat?*

Der kan også blive tale om permutation af et indsamlingsgrundlag i den omvendte situation, hvor der indgår *for store* beløb ved en indsamling, men tilfældet er vistnok kun praktisk, hvis indsamlingen *ikke* sker med oprettelse af et legat eller en stiftelse for øje. Her kan der som regel bruges forholdsvis ubegrænsede beløb.

Man har fx været ude for, at nogle venner af en afdød kunstner påbegyndte en indsamling blandt vennerne og beundrerne af hans kunst med det formål at sætte en sten på hans grav, eller at tidligere elever på en skole efter en rektors død har påbegyndt en indsamling blandt gamle og nuværende elever med det samme formål. Offerviljen viser sig at være så stor, at der i løbet af ganske kort tid indkommer langt mere, end der kan bruges til formålet. Hvad skal indsamlerne gøre med det beløb, de ikke får brug for? Drejer det sig om store beløb, går man ofte den vej at oprette et mindelegat for kunstneren eller rektoren.

Spørgsmålet om lovligheden af denne praksis har vistnok aldrig været genstand for domstolsafgørelse. Justitsministeriet har sagt god for den i 1866 i en skrivelse til Indenrigsministeriet. I 1862 for-

ulykkede en redningsbåd fra Skagen under forsøg på at undsætte et strandet skib, »Daphne«, og 8 mand af besætningen omkom. Under ledelse af en komité i Skagen blev der iværksat en indsamling, og der indkom ca 24.000 rd. Det var efter datidens forhold et meget betydeligt beløb, og det antoges langt at overstige, hvad der var nødvendigt for at yde støtte til de efterladte. Komitéen mente derfor, at der burde oprettes en fond for beløbet, hvoraf der blev ydet den fornødne hjælp til de efterladte. Renterne af det beløb, der blev til rest, skulle bl a bruges til understøttelse af enker efter og børn af andre personer, der omkom under forsøg på at redde andre menneskers liv. Den udarbejdede fundats for en sådan fond og anmodede Indenrigsministeriet om stadfæstelse. Indenrigsministeriet bad Justitsministeriet om en udtalelse over andragendet.

Justitsministeriet fremhæver i begyndelsen af sin skrivelse, at det kunne være noget tvivlsomt, om komitéen uden givernes samtykke var berettiget til at anvende de indkomne bidrag i et andet øjemed end det, i hvilket de var givet, men tilføjede derefter, at det ikke ville tillægge de indvendinger, der kunne fremføres, afgørende vægt. Det måtte antages, at givne ved at yde bidrag til de forulykkedes efterladtes underhold og opdragelse var gået ud fra, at der i det højeste ville indkomme et så stort beløb, at der derved tilsikredes enkerne og børnene en efter deres forhold nødtørftig underholdning og opdragelse, og det havde ikke været tilsigtet at skaffe dem en langt heldigere stilling, end de kunne have gjort regning på, om deres forsørgere var blevet ilive. Det ville imidlertid blive tilfældet, hvis det indsamlede beløb blev fordelt mellem de 8 familier, og ved en sådan fordeling ville man derfor næppe anvende beløbet i det øjemed, i hvilket det var skænket, eller handle i overensstemmelse med givernes ønsker. Det lod sig selvfølgelig ikke gøre at indhente erklæringer fra de mangfoldige tildels anonyme givere om, hvorledes det overskydende skulle anvendes. Komitéen havde endvidere i sin opfordring til at yde bidrag forbeholdt sig at anvende disse efter bedste skøn, og de, der gav bidrag uden at knytte vilkår til gaven, havde derfor overdraget komitéen en sådan dispositionsret over bidragene, at den også syntes berettiget til at gøre en beslægtet anvendelse af det, der blev til rest.

Justitsministeriet havde derfor intet at indvende imod stadfæstelse af fundatsen, hvorved det overskydende kom »aldeles beslægtede og ligeså smukke som gavnlige formål til gode«, og fremhævede, at

konfirmationen ikke afskar bidragyderne fra at indbringe spørgsmålet om tilbagebetaling for domstolene. Herefter stadfæstede Indenrigsministeriet fundats for »Daphnefondet af 1862«. Fundatsen er senere ændret.

Problemet har været fremme i en del senere sager. Indsamlinger i anledning af katastrofer appellerer til offerviljen i en sådan grad, at der ofte indkommer mere end nødvendigt. Et vulkanudbrud på Island resulterede i stadfæstelse i 1878 af fundats for en »Understøttelsesfond for vulkanlidte på Island«. I 1893 omkom 49 vesterskotsk fiskere under en enkelt storm. Der iværksattes en storstilet indsamling. Thisted amts andel i de indsamlede midler blev hensat i en fond ad modum Daphnefonden. Desuden oprettedes der en kunstnerfond. Kunstnerne gav kunstværker, som blev bortloddet, men der blev ikke brug for pengene til understøttelse af de efterladte.

Endelig kan nævnes, at det overskud, der måtte fremkomme ved den i 1945 iværksatte indsamling til fordel for de bomberamte i Rønne og Neksø, efter den i 1954 stadfæstede fundats for »Bornholm-fonden« skal komme Rønne og Neksø til gode på forskellig måde, og at de midler, der indkom ved indsamlingen i anledning af M/S Hans Hedtofts forlis, er indgået i »Grønlandsfonden af 1959«. Heraf udredes hjælp til de efterladte. Hvad der til sin tid måtte blive til rest, skal på forskellig måde anvendes til grønlandske formål.

Beslægtede spørgsmål opstår, når fx en social institution nedlægges, og midlerne til oprettelse og drift er tilvejebragt ved indsamling, gaver, legater osv, jfr det ovenfor s 26 anførte om Welanderhjemmenes nedlæggelse. Der oprettes som regel et legat eller en fond for det, der bliver til rest efter afviklingen. Der kan også blive tale om oprettelse af legat eller fond, når der på anden måde fremkommer et overskud, som det er vanskeligt at finde anvendelse for, fx ved likvidationen af en sparekasse eller et gensidigt forsikrings-selskab.¹⁰³⁾

3. *Tilbagekaldelse af gavelegater?*

Ved indsamlingslegater kommer der således særlige problemer frem. Bortset herfra gør det i almindelighed ingen forskel, om et legat eller en stiftelse er oprettet på grundlag af en testamentarisk bestemmelse eller på grundlag af et gavebrev. Spørgsmålet om per-

mutation af bestemmelser i enkeltmands gavebrev ved stadfæstelsen af fundats er dog som anført s 51 et så upraktisk tilfælde, at der er set bort derfra. Og så længe giveren lever, kan der vistnok kun ændres i fundatsen med hans samtykke. Samtykket befrier på den anden side vedkommende ministerium for at overveje, om den bestemmelse, der påtænkes ændret, nu også kan siges at være blevet *åbenbart* uhensigtsmæssig.

Det er en følge af de almindelige regler om gaver, at giveren, selvom hans økonomiske forhold efter legatets oprettelse undergår væsentlige ændringer, er afskåret fra at tilbagekalde gaven eller forringe den fra det tidspunkt, da der er givet underretning til vedkommende forening eller institution eller indsat en særlig bestyrelse. Dette problem har intet at gøre med det, der i denne bog er karakteriseret som permutation, men er et tilbagekaldelsesproblem.

Problemet har været fremme i en sag fra Justitsministeriets praksis fra begyndelsen af 1920'erne. En velstillet forretningsmand oprettede under den første verdenskrig ved gavebrev et legat til fordel for en forening med socialt formål, idet han dog bestemte, at nogle slægtninge skulle have livsvarig rentenydelsesret. Foreningens bestyrelse var underrettet om legatets oprettelse. Da den økonomiske krise satte ind i begyndelsen af 1920'erne, blev giveren ængstelig for sin økonomi, og da han havde en ukonfirmeret datter, hvis forsørgelse var ham magtpåliggende, fik han den tanke, at han kunne hjælpe hende ved at få hende indsat som rentenyder i stedet for en slægtning. Den pågældende slægtning var villig til at give afkald på sin ret til fordel for giverens datter.

Giveren bad derefter bestyrelsen for legatet om at meddele samtykke til, at datteren blev indsat som rentenyder i stedet for den pågældende slægtning, men det mente bestyrelsen ikke, at den kunne forsvare at gå med til. Ændringen ville, da datteren var meget yngre, betyde en væsentlig ændring med hensyn til tidspunktet for legatets virksomhed. Det mente bestyrelsen ikke, at den kunne forsvare af hensyn til den ubestemte kreds, som skulle nyde godt af legatet, og som vi kan angive som enligt stillede mødre. De trængte efter bestyrelsens opfattelse i så høj grad til støtte, at den ikke ville gå med til forringelsen.

Herefter indsendte giveren et andragende til Justitsministeriet om stadfæstelse på et fundatstillæg om, at datteren trådte i stedet for den pågældende slægtning som rentenyder, men Justitsministeriet

gav afslag.¹⁰⁴⁾ Der var givet foreningens bestyrelse underretning om legatets oprettelse, og giveren kunne ikke mod bestyrelsens protest tilbagekalde eller forringe gaven.

§ 11

LEGATER OG STIFTELSE, SOM SKAL TILFALDE EN VELGØRENDE FORENING ELLER INSTITUTION, EN KOMMUNE ELLER STATEN

1. *Legater bestemt til forbrug. Polioforeningens legater.*

Når der i et testamente er tillagt en velgørende forening eller institution »et legat på 100.000 kr«, kan det have været testators tanke, at beløbet skal henlægges under en særlig bestyrelse, og at kun den årlige rente må anvendes til dækning af udgifterne ved foreningens eller institutionens virksomhed. Der skal oprettes en »selvejende institution«. Men det kan også have været meningen, at foreningen eller institutionen skal have udbetalt 100.000 kr som et sumlegat, der kan bruges i virksomheden.

Som regel fremgår det af ordvalg og sammenhæng, om meningen har været den ene eller den anden. Står der ikke noget, hvoraf det kan sluttes, at det har været meningen, at kun den årlige rente må bruges, må det formodes, at beløbet skal udbetales til fri anvendelse.

Det er uhensigtsmæssigt, at den juridiske terminologi er så grov, at man bruger det samme udtryk, legat, til at angive, at der skal oprettes et særligt formueretssubjekt, et formålssubjekt, og til at angive, at der skal tilfalde en forening eller institution en sum penge, som den kan lade gå ind i sin almindelige virksomhed, en fast ejendom, som den kan sælge, eller en anden begrænset formuefordel. Da den skifteretlige modsætning mellem arv og legat er indarbejdet i lovgivningen, er der ikke nogen praktisk mulighed for at få udtrykket lavet om, men man kan gøre det tydeligere ved at betegne legater til bestående foreninger og institutioner som *forbrugslegater*, når det har været meningen, at selve beløbet kan bruges, ikke blot renterne.

Bedst ville det være, om man kunne komme bort fra at bruge udtrykket legat om de selvejende institutioner, der uddeler legatportioner. Under påvirkning sydfra har man tidligere forsøgt at få

udtrykket stiftelse taget i brug som overbegreb til de selvejende stiftelser, legater og fonde, men forsøget er ikke lykkedes. Stiftelse er og bliver efter almindelig sprogbrug en »bygning med friboliger«, jfr s 17. Jeg ville foretrække, om man brugte det angelsachsisk-franske foundation som overbegreb til de stiftelser, legater og fonde, der er særlige formålssubjekter, og at man i de systematiske fremstillinger karakteriserede de legater, der har vedvarende formål, som *evighedslegater*. At hverken dette udtryk eller udtrykket foundation vil få indpas i testamenter og gavebreve, er jeg klar over, men det er mindre væsentligt. Det, man har brug for, er systemudtryk, der kan klargøre, at der er forskel mellem legat = foundation og legat = forbrugslegat.

Jeg har i denne fremstilling bibeholdt udtrykket legat, fordi jeg hidtil som regel kun har haft for øje de legater, der er særlige formålssubjekter. Det er jo ved disse, ikke ved forbrugslegaterne, at der kan blive tale om efterfølgende permutation, og efterfølgende permutation er hovedproblemet. Væsentligt er det imidlertid, at man er klar over det tvetydige i begrebet legat. Snart bruges det om beløb bestemt til forbrug, snart om beløb, der netop ikke må forbruges.

Udtrykkene forbrugslegat og evighedslegat er nye, men tanken er gammel. I ældre fremstillinger præciseres det ofte, at det karakteristiske for legat (i denne sidste forstand) er det perpetuelle, og i ældre dokumenter ser man ofte anført, at indtægten skal »perpetueres«.

Legater til bestående velgørende foreninger og institutioner er ofte forbrugslegater. Ser man fx på regnskaberne for Landsforeningen mod Børnelammelse (Polioforeningen), havde den ved udgangen af 1961 24 legater til samlet beløb ca 4.6 mill kr, inclusive Dronning Ingrid's fond på ca 4 mill kr. Heraf var 15 til samlet beløb ca 4.4 mill kr forbrugslegater, som bestyrelsen kan bruge fx til dækning af udgifterne ved indretning af institutioner bestemt til optræning af de polioramte. Kun 9 legater til samlet beløb ca 0.2 mill kr var evighedslegater.

Når det drejer sig om dotationer til bestående, velansete velgørende foreninger og institutioner, er det mest hensigtsmæssigt at give beløbet således, at det kan forbruges. Bestyrelsen vil da ofte anvende beløbet til dækning af byggeudgifter, og legatet omformes så til en realværdi. Noget tyder på at donatorerne er ved at ændre

indstilling, og at det ikke er så magtpåliggende, som det tidligere har været, at der oprettes et selvejende legat, hvis kapital ikke må røres. Der lægges mere vægt på, at der bliver ydet en effektiv hjælp til et formål, som har giverens interesse, end på, at giverens navn bliver bevaret »til evig tid« som overskrift til et eller andet legat. At det er den nationaløkonomiske doktrin om den »milde« inflation, der motiverer juristerne, der jo optræder som rådgivere for dem, der vil give deres penge bort til velgørende formål, til i stigende omfang at tilråde forbrugslegat for evighedslegat, anser jeg for utvivlsomt.

Ved forbrugslegater er det upåkrævet at oprette fundats, og det lader sig som regel heller ikke gøre at få stadfæstet fundats. Herfra gælder der dog en undtagelse, hvis der er gjort begrænsninger i adgangen til forbrug, så der hvert år kun må bruges et mindre beløb af kapitalen. Ministerierne er da ikke uvillige til at stadfæste fundats, så legatet kommer under tilsyn, indtil kapitalen er brugt op.¹⁰⁵⁾

2. *Sondringen indenfor evighedslegaterne mellem de selvejende legater (foundationer) og de legater, der tilhører en forening, en institution, kommune eller stat på visse vilkår for anvendelsen. »Uselvstændige« og »selvstændige« stiftelser, legater og fonde.*

Evighedslegaterne falder således i to grupper, der burde holdes adskilte, men i praksis ofte blandes sammen, 1) de, der er *særlige formueretssubjekter*, formålssubjekter (foundationer), og 2) de, der *tilfalder et allerede eksisterende retssubjekt*, typisk en velgørende forening eller institution, en kommune eller staten med pålæg om, at midlerne skal anvendes på bestemt måde.

Gruppe 1 er den største, men gruppe 2 er ikke uvigtig, og det er værd at mærke, at man her ved oprettelsen *bruger den i klassisk romersk ret kendte form* for oprettelse af stiftelser, legater og fonde med vedvarende formål. Når en romersk borger i republikkens tid og under de hedenske kejsere ville give sine midler bort i velgørende øjemed og ønskede, at midlerne skulle finde varig anvendelse til oprettelse af en badeanstalt, et bibliotek, en børneinstitution, kunne han ikke ved testamente eller gavebrev bestemme, at der skulle oprettes en selvejende institution. Han måtte gå den vej, at

han testamenterede eller bortgav midlerne *til et bestående rets-subjekt på visse vilkår* med hensyn til anvendelsen.

Det forudsattes ofte, at oprettelse af stiftelser, legater og fonde først kommer i brug under de kristne kejsere under påvirkning fra kristendommen, men dette er ikke rigtigt. Jesu lære om ejendom og ejendomsret, som har fundet et så tydeligt udtryk i fortællingen om den rige yngling, har vel været den drivende kraft bag den oprettelse af stiftelser for syge, fattige, forældreløse, fremmede, gamle osv., som tog fart under de kristne kejsere, og hvorom man har så mange vidnesbyrd bl a i Justinians Corpus juris fra begyndelsen af det 6 årh e K. Men man kendte allerede i den klassiske romerske rets tid oprettelse af stiftelser og legater i almennyttigt øjemed, og man ved, hvorledes man gik frem ved oprettelsen. Det, der sker under de kristne kejsere, er, at der bliver oprettet en mængde institutioner for de fattige, syge, forældreløse, fremmede, gamle, hvilket ikke i større udstrækning havde interesseret de romerske borgere i republikkens tid og under de hedenske kejsere. De interesserede sig for oprettelse af offentlige badeanstalter, biblioteker, teatre og lignende og i et vist omfang institutioner for børn. Endvidere ændres de retlige former, så det også bliver muligt at gøre institutionen til et særligt formueretssubjekt, en selvejende institution. Man bevarer den klassiske form, men anerkender ved siden heraf efterhånden en ny, den selvejende institution.

Man ved fx, at den yngre Plinius oprettede en badeanstalt, et bibliotek og en børneinstitution. Plinius testamenterede mere end to millioner sestetier til byen Comum til anvendelse til oprettelse, indretning og vedligeholdelse af en badeanstalt. Formen var romerrettens legatum eller donatio sub modo, *legat eller gave på visse vilkår*. Modus er en tilkendegivelse til den indsatte mellemmand om, at han skulle overholde visse vilkår for anvendelsen og ikke bruge pengene i egen interesse. Modtagelsen gjorde disse vilkår bindende for modtageren.

Under de kristne kejsere udvikler der sig en anden retlig form, oprettelse af en selvejende institution, der kan bruges ved siden af den klassiske, men den fortrænger ikke den klassiske, og der er grund til at tro, at den klassiske form, *overdragelse på vilkår*, har spillet en stor rolle i Danmark i den katolske tid. Den katolske kirke har været interesseret i, at den selv blev anerkendt som formuerets-

subjekt eller en flerhed af formueretssubjekter, så der kunne gives milde gaver til kirken og til kirkelige institutioner, men den har i og for sig ikke haft en særlig forkærlighed for, at milde stiftelser blev gjort selvejende eller kom udenfor kirkens indflydelse.

Forklaringen på den uklarhed, der er over læren om *pia corpora* i Justiniansk ret og i middelalderlig ret,¹⁰⁶⁾ skal vist bl a søges i, at *den katolske kirke foretrak, at testatorer og donatorer anvendte den klassiske form* og gav deres midler til kirken til nærmere angiven anvendelse. Hvis denne antagelse er rigtig, forstår man også bedre, hvorfor det er så vanskeligt at finde ud af, hvad middelalderens permutationslære gik ud på. Det store problem har ikke været ændringer i oprettelsesgrundlaget for de selvejende institutioner udenfor kirkens herredømme, men kirkens adgang til at træffe ændrede bestemmelser for de midler, som var tilfaldet den til bestemt anvendelse. Det kunne ske, når der forelå *necessitas* eller *utilitas evidens*, jfr ovenfor 96.

I dansk ret har det længe stået fast, at der ved testamente eller gavebrev kan oprettes en selvejende institution med særlig bestyrelse, særlige rettigheder og særlige forpligtelser, og at der til skabelsen af et sådant formålssubjekt ikke kræves en tilladelse eller anerkendelse fra det offentlige. Udtrykket *pia corpora*, som man støder på i ældre teori og i ældre dokumenter og indlæg, antyder, at retssætningen er trængt ind i dansk ret under påvirkning fra den yngre romerret, og denne antagelse har også formodningen for sig. Meget ved retssætningens tilblivelse er dog uklart og ikke undersøgt af retshistorikerne.

I dansk praksis er den selvejende velgørende institution efterhånden blevet den foretrukne form. Der findes en mængde små selvstændige legater med særlig bestyrelse, særlig regnskab, særlig revision. Ingen har overblik over, hvor mange tusinder der findes af denne type, men antallet er næppe mindre end ca 10.000. I virkeligheden er den selvejende institution i mange tilfælde en højst uhensigtsmæssig og for eftertiden besværlig form, og testatorer og donatorer bør derfor i alle de tilfælde, hvor der findes en velgørende forening eller institution, der kan bruges som formidler, klargøre sig, om det ikke vil være at foretrække, at midlerne testamenteres til eller gives til denne enten som forbrugslegat eller som »uselvstændig« stiftelse eller legat med visse forskrifter med hensyn til renternes anvendelse.

At der findes et ikke helt ubetydeligt antal »uselvstændige« stiftelser og legater, kan man se af regnskaber og beretninger for bestående velgørende foreninger og institutioner. Polioforeningen har som foran bemærket 9 evighedslegater til samlet beløb ca 0.2 mill kr. Heraf er de 7 »uselvstændige« legater. Det er midler testamenteret eller givet til foreningen med det vilkår, at den ikke må bruge selve kapitalen, men kun den årlige rente. Hvilken rolle den klassiske form har spillet i ældre tid, er det umuligt at afgøre. De meddelelser, der gives i Rescriptsamlingen og Ministerialtidende om legater og stiftelser, vedrører jo i almindelighed kun de selvstændige legater og stiftelser. Nogle oplysninger kan man finde ved hjælp af Hofmans Foundationer og Repertoriet over legater og stiftelser, men da forfatterne af disse skrifter ikke synes at have gjort sig helt klart, at der kan anvendes og faktisk bliver anvendt forskellige retlige former, er det håbløst at komme til bunds i sagen.

Som eksempel på, at man i ældre praksis har anvendt den klassiske form med overdragelse til et allerede eksisterende formueretssubjekt, kan nævnes Jens Bangs stiftelse i Aalborg, der er oprettet i 1637 af købmand Jens Bang »uden videre fundats«. Stiftelsen skulle tjene som bolig for 26 fattige, og forholdet er blevet opfattet således, at bygningen blev skænket til kommunen til bunden anvendelse. Ved slutningen af det 19 årh blev bygningen, der da var meget umoderne, solgt og afløst af en anden.

Fra nyere praksis kan nævnes den Hirschsprungske malerisamling på Østervold. Samlingen er skænket til den danske stat på visse vilkår, der bl a går ud på, at staten skal betale driftsudgifterne, og at samlingen skal blive i den særligt indrettede bygning. C A Claudius's musikhistoriske samling er også overdraget til staten på visse vilkår.¹⁰⁷⁾

Når en bygning er overdraget til en velgørende forening eller institution til anvendelse til friboliger, eller et legat er givet på visse vilkår med hensyn til anvendelsen derunder, at kun renterne bruges, kan der opstå et permutationsproblem, dersom foreningen opløses eller institutionen nedlægges. Midlerne må i så fald anvendes på beslægtet måde. Drejer det sig derimod om overdragelse til en kommune eller til staten, skulle der i og for sig ikke kunne opstå permutationsproblemer. Kommunen eller staten vil som regel have forpligtet sig til at opretholde stiftelsen eller legatet, og denne forpligtelse kan kommunen eller staten ikke smygge af sig. Afgørel-

sen beror dog helt igennem på, hvilke forpligtelser der er påtaget, og har kommunen eller staten kun påtaget sig vedligeholdelsen, vil der også her ved en bygning komme det tidspunkt, hvor den ikke kan bruges længere. Det kan ikke betale sig at blive ved med at reparere på den, og den bliver så umoderne, at ingen vil bo i den, i hvert fald ingen af dem, som den var beregnet til. I så fald må bygningen sælges og salgssummen anvendes til køb af en ny bygning til anvendelse på den betingede måde eller om nødvendigt til oprettelse af et pengelegat.

Det kan endelig nævnes, at man i Ministerialtidende og til dels også i Rescriptsamlingen støder på en række fundatser, hvori det hedder, at en vis formue skal »tilhøre« en kirke, et politisk parti, en kommune, en bestående velgørende forening eller institution. Alligevel er der blevet oprettet fundats for en selvstændig stiftelse eller et selvstændigt legat. Herved når man til den mærkelige konstruktion »selvejende stiftelse eller legat, der tilhører et bestående formueretssubjekt«. Dette er en begrebsforvirring, som vanskeligt lader sig forklare på anden måde, end at den klassiske form og dennes konsekvenser er gået i glemmebogen i legatpraksis i ministerierne. En sådan uklarhed bør undgås. Når der foreligger en uselvstændig stiftelse, fond eller legat, er det upåkrævet, at der oprettes fundats, og udarbejdelse og stadfæstelse af en *sædvanlig* fundats er direkte vildledende og kan føre til, at den forpligtelse, som modtageren har påtaget sig, senere ophæves ved permutation, idet ingen er opmærksom på det særlige grundlag for forpligtelsen.¹⁰⁸⁾

§ 12

PERMUTATIONSPROBLEMET VED SELVEJENDE LEGATER OG STIFTELSE, HVIS FUNDATS IKKE ER KONFIRMERET

Konfirmation af fundats har efter dansk ret ikke den betydning, at der først ved konfirmationen foreligger et særligt formålssubjekt, men medfører kun, at legatet, stiftelsen eller fonden kommer under offentligt tilsyn, og at virksomheden skal finde sted i overensstemmelse med visse i praksis fastlagte regler + hvad vedkommende ministerium iøvrigt kan finde på at stille som vilkår for stadfæstelsen. Der er intet til hinder for, at der oprettes et selvejende legat eller en selvejende stiftelse eller fond uden konfirmeret fundats.

Der findes ikke så helt få legater, stiftelser og fonde af denne kategori. Nogle oprettere er tilfredse med, at administrationen sker ved en af dem udpeget bestyrelse, der senere supplerer sig selv, og nærer intet ønske om, at det offentlige skal kunne blande sig i legatets, stiftelsens eller fondens forhold. Grunden til, at der ikke er blevet stadfæstet en fundats, kan dog også være, at vedkommende ministerium ikke har ønsket at stadfæste en fundats med det af opretteren eller hans executor ønskede indhold. Ministeriet finder, at der ikke er knyttet en offentlig interesse til legatets eller stiftelsens virksomhed, eller at der er indrømmet det offentlige så lille indflydelse, at det er bedre at undlade at stadfæste fundatsen og derved tage en slags medansvar for virksomheden. Mange familieleger og legater for de i en bestemt virksomhed ansatte har »ustadfæstet fundats«.

Det er i disse tilfælde tilrådeligt at sørge for, at der bliver optaget en regel om, hvorledes der kan foretages ændringer i oprettelsesgrundlaget. Ellers kan der opstå vanskeligheder, såfremt det senere viser sig nødvendigt eller dog særdeles ønskeligt, at der ændres i visse bestemmelser, som tiden er løbet fra. Vanskelighederne kan overvindes, hvis det besluttet at søge fundatsen stadfæstet, idet vedkommende fagministerium da ved stadfæstelsen kan gå med til permutation af bestemmelser i oprettelsesgrundlaget i overensstemmelse med de foran udviklede synspunkter. Praxis udviser en del eksempler herpå.

Da de regler, der har udviklet sig i den administrative praksis om permutation af bestemmelser i oprettelsesgrundlaget for legater, stiftelser og fonde med stadfæstet fundats, kun er en anvendelse af almindelige regler om betydningen af erklæringsvildfarelse, motivvildfarelse og bristende forudsætninger, må beslægtede synspunkter kunne finde anvendelse, når det drejer sig om selvejende legater, stiftelser og fonde uden stadfæstet fundats. De materielretlige regler er de samme. Vanskelighederne fremkommer ved, at bestyrelsen i den sidste gruppe ikke kan skyde ansvaret for at konstatere, at en bestemmelse kan ændres, fordi den ikke længere lader sig opfylde eller er blevet åbenbart uhensigtsmæssig, over på en offentlig myndighed. Det er muligt, at den kan få Justitsministeriet eller et andet ministerium til at tilkendegive, hvorledes det ville se på sagen, hvis det havde drejet sig om et tilfælde, hvor det havde kompetencen

til at permutere, men det betyder ikke, at bestyrelsen er blevet fritaget for ansvaret.

I de tilfælde, hvor der ikke er nogen, der er kompetent til at indbringe spørgsmålet om ændringens gyldighed for domstolene, kan bestyrelsen naturligvis tage sig dette let, men er der en kompetent sagsøger, hvilket der ofte vil være netop ved disse legater og stiftelser på grund af deres karakter af familie- og virksomhedslegater eller familie- og virksomhedsstiftelser, kan den risikere, at ændringens gyldighed underkendes fx ud fra det synspunkt, at det drejer sig om et vilkårligt indgreb, der ikke er begrundet i, at forholdene siden oprettelsen har udviklet sig således, at ændring er nødvendig eller stærkt påkrævet. Og den omstændighed, at Justitsministeriet eller et andet ministerium måtte have afgivet en udtalelse om, at betingelserne for ændring ville have været til stede, dersom det havde drejet sig om en selvejende institution under offentligt tilsyn og med stadfæstet fundats, kan ikke afskære domstolene fra at efterprøve spørgsmålet, når sag indbringes af en kompetent sagsøger. Ministeriets udtalelse er kun vejledende, og den har i og for sig ikke større betydning end et responsum fra en højesteretssagfører. At domstolene faktisk vil lægge større vægt på, hvad Justitsministeriet mener, fordi det har større indsigt i behandlingen af disse sager, er en anden sag.

NOTER TIL TEKSTEN

1. Min Tid 1918 C s 179–84 og 1958 B s 2, jfr herved også 1945 B s 85–86. Min Tid 1960 B s 48 og s 6.
2. Min Tid 1911 A s 395 og 1955 B s 7.
3. Min Tid 1947 B s 77, jfr 1949 B s 81.
4. Min Tid 1880 A s 45–48, 1900 A s 157–58, 1911 A s 119–20. Min Tid 1924 B s 11 er et andet eksempel på ændring efter givers ønske i et tilfælde, hvor permutationsbetingelserne var opfyldt (mangel på kvalificerede ansøgere).
5. Min Tid 1960 B s 12.
6. Se fx Min Tid 1918 C s 133–35, 1946 B s 17–19, 1946 B s 26–28, 1949 B s 4–5, 48–49, 1955 B s 13–14, 1956 B s 27–28, 1960 s 7–8, 25–29.
7. Rescriptsamlingen 1863 s 259. Min Tid 1907 A s 252–53, 1923 C s 215–17.
8. Problemet berørt i Justitsministeriets 2 kt 1149/1924, Det Frisch-Hjelteske familielegat.
9. Min Tid 1902 A s 289.
10. Se fx Min Tid 1899 A s 264–65, 1900 A s 325, 1931 B s 29–30, måske også 1916 C s 124–28.
11. Kane 4 dep forestilling nr 102 i 1821.
12. R Th Oppermann Den danske Rets Bestemmelser om Stiftelser, 1860, s 121–22.
13. Oppermann 1c s 116–21.
14. Kirke- og Undervisningsministeriet 2 deps forestillinger fra 1850. Den af Madvig underskrevne forestilling fylder 131 sider. Jfr frd 17 april 1739 og and 9 okt 1739. Om overførelse til Aarhus af 6 legater fra Mariager, Grenå og Hobro, der i 1739 var blevet henlagt til Horsens, se Rescriptsamlingen for 1836 s 30–32.
15. Indenrigsministeriets forestillinger for 1886, jfr KK 676/1885. Resolutionen af 1853 se KK 1120 og 1969 fra 1853. Oppermann kender afgørelsen fra Rescriptsamlingen, Oppermann 1c s 178, men han kender ikke begyndelsen og ikke fortsættelsen. Kanc 2 dep registranten fra 1819 med indlæg til nr 1020. Testamentet se Hofmans Fundationer X s 362.
16. Kanc 4 deps forestillinger fra 1807. Rescriptsamlingen 1815 s 60–72.
17. Rescriptsamlingen 1859 s 5.
18. Min Tid 1959 B s 2–3.
19. Min Tid 1871 A s 291–92, 1904 A s 290.
20. Se fx Min Tid 1960 B s 2.

21. Justitsministeriets utrykte skrivelse 6 jan 1953, 2 kt 96 130/1950.
22. Min Tid 1912 A s 390–92 permutteret 1957 B s 76, 1888 A s 5–6 permutteret 1960 B s 58.
23. Rescriptsamlingen 1860 s 189–92. Min Tid 1873 A s 221, 1906 A s 162. I kancelliets brevbøger findes der en del eksempler på tilladelser til salg af huse, der var henlagt under hospitalerne. Se fx 1640–41 s 456 om salg af 15 små forfaldne boliger ved hospitalet i Horsens »nogle så øde, at de skal opbygges af ny, hvortil hospitalet kun dårligt har midler«. Det herved indvundne skulle anbringes på rente. Der har måske også i enkelte af disse tilfælde været tale om permutation af salgsforbud.
24. Min Tid 1904 A s 218–20, 1898 A s 204–05, 1899 A s 40–42.
25. Min Tid 1886 A s 44, Indenrigsministeriet KK 1279/1885. Se også Rescriptsamlingen 1868 s 21, kgl resolution gennem Justitsministeriet om salg af et hus i Vallensbæk.
26. Min Tid 1907 A s 153.
27. Se fx Min Tid 1958 B s 16 »Udsigtshøjen. Johanne og Vald Kleins rekonvalescent- og feriehjem for husmoderhjælpen« og 1958 B s 30 »Fynbos Hus«.
28. Se fx Min Tid 1932 B s 71–73 om Sct Jørgens hospital ved Svendborg, der endnu i 1932 var forholdsvis velstillet.
29. Indenrigsministeriet KK 2247/1915, jfr Hofmans Foundationer III s 438.
30. Kgl resolution 14 juli 1850, jfr Kirke- og Undervisningsministeriets forestillinger.
31. A-G v The Ironmongers Co fra 1844. Revised Reports bd 54 s 264 ff.
32. Kollegialtidende 1808 s 740, jfr Hofman XI s 507. Der er senere permutationer af denne fundats.
33. Indlæg til nr 87 c i Kanc 1 deps registrant fra 1846. Der er også ved dette legat senere permutationer af fundatsen.
34. Kirke- og Undervisningsministeriets 2 deps forestillinger for 1862, jfr F 679/1862.
35. Finansministeriets forestillinger for 1870 og 1864. Kgl resolutioner af 19 okt 1870 og 10 maj 1864.
36. Justitsministeriets 2 kt 737/1910.
37. Min Tid 1916 C s 1.
38. Rescriptsamlingen 1852 s 120 med noten, jfr D 1361 i Indenrigsministeriets 1 dep.
39. Indenrigsministeriet KK 1567/1883, 1615/1888, 1811/1918. Min Tid 1884 A s 8–9, 1889 A s 207, 1919 C s 88. Hofman III s 455–57.
40. Min Tid 1897 A s 56, Hofman III s 451. Min Tid 1884 A s 130–32 er et tredje eksempel fra Skive på forbud mod salg af jord.
41. Indenrigsministeriet KK 1565/1895, Hofman IV s 221. Viborg fik tilladelse til salg af sin part ved Indenrigsministeriets skrivelse 12 febr 1875. Ingen var opmærksom på forbudet.
42. Indenrigsministeriet KK 602/1897.
43. Indenrigsministeriet KK 1524/1912. Hofman XI s 670. Fra senere

- praksis fx Min Tid 1946 B s 47–49 om salg af en Det Kryssing-Riising-ske legat tilhørende avlsgård under Odense by og 1958 B s 50–53 om Møllejeer Jespersens legats jorder ved Nyborg. I begge tilfælde var der forbud mod salg. Jfr herved Rescriptsamlingen 1830 s 402–04 og Min Tid 1896 A s 191–93.
44. Min Tid 1907 A s 54–55, jfr Rescriptsamlingen 1828 s 344–47. Andre sager om ophævelse af degneenkesæder se Min Tid 1912 A s 73, 1923 C s 88, 1940 B s 91, 1958 B s 21–22, 1960 B s 25, 78–79.
 45. Min Tid 1889 A s 76, jfr Justitsministeriets 2 kt P 1330/1889.
 46. Oppermann Den danske Rets Bestemmelser om Stiftelser, 1860, s 172–173, Justitsministeriets 2 dep K 878/1857, L 1410/1858. 2 kt 1014/1905, 969/1918. Forestillinger af 19 marts 1908 og 6 april 1918. Min Tid 1938 B s 87–94. Stiftelsens formue i 1938 ca 1½ mill kr.
 Af Hofmans Foundationer kan man se, at salgsforbud har været ret almindelige. Se fx V s 209 og 212, hvor Erik Mule og Anna Mule lagde salgsforbud på bøndergårde, som de skænkede til Mulernes skoler. Jfr Min Tid 1945 B s 10–11 om stadfæstelse af fundats for »Rasmus, Erik og Anna Mulers legater«, hvoraf man tør slutte, at disse forbud er blevet permuteret. Sandsynligvis mellem 1858 og 1873, jfr Undervisningsministeriets 1 dep 2 kt 597/1944.
 - Min Tid 1944 B s 28–29 er et eksempel på, at Kirkeministeriet er gået med til afhændelse og nedlæggelse i et tilfælde, hvor der vistnok var forbud herimod, jfr Min Tid 1879 A s 215–16 under 6) og 7).
 47. Min Tid 1912 A s 129–35, 1919 C s 174–75. Indenrigsministeriet KK 242/1918.
 48. Min Tid 1888 A s 238–41, 1937 B s 73–76. Se også fx 1946 B s 19–22, 1947 B s 44, 1949 B s 24–26, 95–97.
 49. Justitsministeriets forestilling til kgl resolution 15 juni 1862. Hofman I s 347 ff.
 50. Min Tid 1918 C s 84.
 51. Min Tid 1920 C s 73, Justitsministeriets 2 kt 3786/1919.
 52. Min Tid 1921 C s 189, Justitsministeriets 2 kt 971/1920. Jfr fx Min Tid 1925 B s 20, Justitsministeriets 2 kt 1149/1924 om Det Frisch-Hjelteske Familielegat. Min Tid 1930 B s 48, jfr Justitsministeriets 2 kt 892/1930 om Frederikke og Serine Meyers legat; Min Tid 1934 B s 59, jfr Hofman I s 232 om Bings legat for nødlidende husarme.
 53. Justitsministeriets 2 kt 96 85/1949.
 54. Se fx Indenrigsministeriet KK 1077/1895 og 1435/1899, Min Tid 1908 A s 52, 1911 A s 309, 1912 A s 69, 1934 B s 70, 1946 B s 109. Afslag endnu i KK 162/1887.
 55. Min Tid 1923 C s 39–41 og 1956 B s 1–4. Fast ejendom fx Min Tid 1896 B s 191–93, 1941 B s 28–32 og 1960 B s 55–58. Bank og sparekasse se fx Min Tid 1942 B s 1–2, 1956 B s 9, 1960 B s 14.
 56. Brændevinsbrænder Brøndums arvinger forsøgte i 1909 at få tilsidesat et legat oprettet til fordel for et homøopatisk hospital i København. Testamentet var fra 1874, og i 1878 havde executor oprettet en fundats

for legatet, der var på 100.000 kr. Renterne skulle oplægges, indtil formålet kunne realiseres. I 1909 androg beløbet ca 330.000 kr. Fundatsen var ustdfæstet. Da legatet var oprettet, afslog executor anmodningen om reassumption og opfordrede arvingerne til at anlægge sag mod legatbestyrelsen.

Arvingerne rettede henvendelse til Justitsministeriet, men det udtalte, at det intet kunne foretage, 1 kt K 3166/1909. Deres synspunkt synes at have været dels, at forudsætningerne var bristet på grund af det lange tidsrum, der var forløbet, dels at formålet var samfundsskadeligt. Det er rigtigt, at den medicinske sagkundskab ser med megen skepsis på værdien af denne behandlingsmåde, hvis effekt vist praktisk talt beror på selvsuggestion. Ikke desto mindre stadfæstede Justitsministeriet i 1877 fundats for Fondet til Oprettelse af et homøopatisk Hospital, Min Tid 1877 A s 37–38.

57. Rescriptsamlingen 1785 s 162–66.
58. Min Tid 1900 A s 265–66, 1902 A s 234–35.
59. Min Tid 1949 B s 19–20, jfr Indenrigsministeriet KK 1663/1893 og Justitsministeriet 2 kt 96 54/1948.
60. Min Tid 1926 B s 15. I Min Tid 1925 B s 54 permuterede Handelsministeriet en bestemmelse om ansættelse af en navigationslærer på legatets bekostning.
61. Min Tid 1923 C s 98, 1948 B s 5.
62. Revised Reports 13 bd s 247 ff. SJ Bailey *The Law of Wills*, 5 udg, 1957, s 18. Dansk ret se Ernst Andersen *Arv og Legat*, 1961, s 118 note 28.
63. Revised Reports 6 bd s 76 ff.
64. *Biscoe v Jackson* i *Law Reports* (1887) 35 Ch D 460 og *Re White's Trust* (1886) 33 Ch D 449.
65. *Re Davis* i *Law Reports* 1902 Ch 1 876. Se også *Re Harwood* 1936 Ch 285 og *Re Preston's Estate* 1951 Ch 879.
66. Præstekjolesagen se *Law Reports* 1923 Ch 2 332. Redningsbådssagen findes ikke i *Law Reports*.
67. Det er uklart, om tilbøjeligheden gør sig gældende fx i tysk ret. Her har der i hvert fald ikke tidligt udviklet sig en domstolsdoktrin svarende til den del af den engelske cy-près lære, der handler om uopfyldelighed fra første færd. I BGB blev der kun optaget en regel om ugyldighed i visse tilfælde af motivvildfarelse og bristende forudsætninger, jfr BGB § 2078, stk 2, men ikke en regel om adgangen til korrigerende fortolkning i visse forudsætningstilfælde. »Der Versuch, eine positive Regelung herbeizuführen, die dem Willen des Erblassers bei voller Kenntnis der Umstände entsprechend würde, wird nicht gemacht«. Lovfæstelsen af ugyldighedsreglen uden lovfæstelse af fortolkningsreglen har skabt visse vanskeligheder for teori og praksis. Positivister er tilbøjelige til i et sådant tilfælde at slutte, at der ikke er »hjemmel« for korrigerende fortolkning. Efter Kipp-Coing står det dog nu fast i praksis, at »Auslegung eines Testaments geht der Anfechtung vor«, og Kipp-Coing arbejder selv med et begreb »ergänzende Auslegung«, som modsvarer

dansk teoris korrigerende fortolkning. Kipp-Coing omskriver det lejlighedsvis som berigtigende fortolkning.

68. Tilvækstlæren se Ernst Andersen Arv og Legat, 1961, s 159–63.
 69. Jes Thygesens legat i Min Tid 1913 A s 326–27, jfr Justitsministeriet 2 kt 1525/1913. Der skulle oprettes en badeanstalt i Stenderup med rigelig kapital for »gigten og renligheden«. Der var strid om, hvorledes den ikke særlig klare bestemmelse skulle forstås, navnlig om, hvem der skulle betale driften. Sognerådet ville ikke betale, og det ville arvingerne heller ikke gennem beløbets afsætning. Forlig om et legat på 25.000 kr, fundats stadfæstet af Justitsministeriet.
- Se desuden forpagter Ernst Rasmussens legat til rekonvalescentophold for sygeplejersker fra ca 1932. Den pågældende havde skænket ejendom, men Dansk Sygeplejeråd anså ejendommen for uegnet til formålet. Rådet var imidlertid selvfølgelig interesseret i at få et beløb svarende til ejendommens værdi. Forlig mellem universalarvingen i boet og rådet om, at ejendommen blev solgt, og der i stedet blev oprettet et legat. Jfr Justitsministeriet 1 kt T 5823/1932. Sagen må være ekspe-deret gennem Indenrigsministeriet, men fundatsen synes ikke optaget i Min Tid. Rigtigheden af denne afgørelse er vistnok noget tvivlsom. Hvis arvingen havde været mindre imødekommende, var legatet sikkert bortfaldet, når rådet ikke ville opfylde vilkårene.
70. Min Tid 1878 A s 85–86. Indenrigsministeriet KK 942/1877.
 71. Min Tid 1911 A s 299. Justitsministeriet 1 kt K 7396/1909.
 72. Min Tid 1912 A s 39–41, jfr herved 1908 A s 154–55 og 1896 A s 137–38. Indenrigsministeriet KK 2901/1909 og Justitsministeriet 1 kt K 6046/1909.
 73. Min Tid 1942 B s 3. Indenrigsministeriets skrivelse 9 decb 1941 til executor i 2 kt 3046 13/1941.
 74. Justitsministeriet 1 kt Æ 4641/1898 og P 5875/1914.
 75. Indenrigsministeriet KK 1515/1892; Ernst Andersen Arv og Legat, 1961, s 118.
 76. Min Tid 1906 A s 213–14, jfr Rescriptsamlingen 1837 s 115 f. Se også Rescriptsamlingen 1869 s 42.
 77. Min Tid 1930 B s 11–12.
 78. Rescriptsamlingen 1829 s 81–82 med noten, 1841 s 106, 1868 s 185. Min Tid 1913 A s 175–76.
 79. Min Tid 1872 A s 126–28, jfr Hofmans Fundationer IV s 238–43.
 80. Indenrigsministeriet KK 1930/1905.
 81. Revised Reports bd 122 s 343 ff.
 82. Herom foreligger der især en række afgørelser vedrørende de såkaldte stiftshospitaler.
 83. Se fx Min Tid 1950 B s 61 og 1954 B s 21–22.
 84. Indenrigsministeriet KK 1875/1901, Min Tid 1904 A s 362–63, jfr Rescriptsamlingen 1858 s 282–83. KK 1563/1903, jfr Min Tid 1881 A s 155–56.
 85. Justitsministeriet 2 kt 921/1936, jfr Hofman X s 375–76. Min Tid 1941 B s 79.

86. Min Tid 1953 B s 41, jfr 1898 A s 64–65. Samlingen af Bestemmelser for Universitetets Legater, 1890, s 310–11.
87. Justitsministeriet 2 kt 89 44/1954.
88. Min Tid 1958 B s 43–45.
89. Min Tid 1936 B s 93.
90. Enkeltheder fx hos P Hinschius Das Kirchenrecht der Katoliken und Protestanten in Deutschland, II 1878 s 364 ff, s 417 ff; E Schalling Kyrkogodset i Skåne, Halland och Blekinge under dansk tid, 1936 s 18 ff; P Severinsen Folkekirkens Ejendoms-Historie, 1920, s 7 ff.
91. Justitsministeriet 2 kt 279/1924. Min Tid 1941 B s 40–42.
92. Min Tid 1942 B s 31.
93. Se fx Min Tid 1918 C s 45, 1941 B s 76.
94. Min Tid 1933 B s 78.
95. Min Tid 1877 A s 82–83.
96. Justitsministeriet 2 kt 3786/1919. Om fraskilte se fx 2 kt 3219/1932 og 89 9/1955. Indenrigsministeriet KK 989/1898.
97. Bestyrelsesforholdene for Poul Fechtels stiftelse fra slutningen af det 16 årh permuteredes i 1784, Rescriptsamlingen 1784 s 764. Familien var blevet så stor, at det var blevet nødvendigt at permutere.
98. Se fx Justitsministeriet 2 kt 1094/1909, hvor legatets formål var rejsestipendier.
99. Min Tid 1932 B s 99.
100. Se fx Min Tid 1916 C s 124–28, 1922 C s 133–35, 1955 B s 27–29, 1957 B s 59 ff.
101. Se også Min Tid 1871 A s 183–84, renten ifølge testamentet til skoleholder mod, at han holdt skole om sommeren. Renten oplagt i de sidste 14 år. Permuteret således, at renten anvendes til fordel for forældreløse børn. Min Tid 1927 B s 32, 40 kr af renten, som ifølge testamentet af 1744 tilfaldt lærer i Bromme, i stedet tillagt et hospital.
102. Londons Universitets indsamling se Law Reports 1909 Ch 2 s 1, der drejer sig om et legeret beløb på 25.000 £. Beløbet kunne ikke anvendes cy-près, men det måtte som gavebeløbene tilbagebetales. Odense indsamlingen se Rescriptsamlingen 1829 s 232–33, Carolineklostret se sammesteds 1831 s 109, 1848 s 198–99, 1859 s 211, Min Tid 1873 A s 79 og »Aktstykker til oplysning om Caroline Stiftelsen«, 1848. H C Lumbye indsamlingen se Min Tid 1958 B s 28–29, Middelfart indsamlingen se Min Tid 1906 A s 282–83. Engelsk praksis om »out-and-out-gifts« kan efterses fx hos Sheridan og Delany The Cy-Près Doctrine, 1959, s 37–39, 80–84, 96–98, 102, 118–22.
103. Min Tid 1948 B s 49 og 1951 B s 27 om mindelegater for kapelmusikus Peder Møller og rektor Axel West. Daphnefonden se Rescriptsamlingen for 1866 s 258–62, Min Tid 1917 C s 131–32. Jfr herved også Indenrigsministeriet KK 100/1895 om Kollektfonden for vandlidte i Ribe amt, der stammer fra 1825.
Vulkanlidte på Island se Min Tid 1878 A s 127. 1893-ulykken se Min Tid 1894 A s 315 og 330–32. Bornholmfonden se Min Tid 1954 B s 14–15, Grønlandsfonden af 1959 se Min Tid 1959 B s 18–19.

Likvidationslegater se fx Min Tid 1902 A s 190 (sangforening), 1904 A s 86–87 (læseforening), 1907 A s 342–43 (musikforening), 1904 A s 139 (gensidigt forsikringsselskab), 1924 B s 40–43 (aktieselskab til oprettelse af billige pantelånerkontorer), 1944 B s 64–68 (overtaget banks reservefond på 2½ mill kr). Se også Min Tid 1940 B s 94, 1941 B s 80–86 om overskud ved ændring af organisationen i ulykkesforsikringsforbund.

Indsamling i 1914 til forsyning af fynske værnepligtige med undertøj se Min Tid 1939 B s 41–42. Juleindsamling i Hørsholm i 1915 se Min Tid 1919 C s 200–01. Frivillige bidragsyderes legat for Randers gymnastikforening se Min Tid 1914 C s 102, jfr Indenrigsministeriets 4 kt 3046 3/1950 om legatets ophævelse og midlernes endelige skæbne.

Der findes også om disse problemer en righoldig engelsk domspraksis. Se fx *Lynmouth case* i *Weekly Law Reports* 1953 1 s 1260. Indsamlet ca 25 mill, antagelig kun brug for ca 20 mill kr. Cy-præs anvendelse tilladt. Det gode fortillfælde er *In re Welsh Hospital Fund* i *Law Reports* 1921 1 Ch s 655. Se iverigt Sheridan og Delany 1 c s 124–26.

104. Justitsministeriets 2 kt 941/1922. Et ændringsforbehold i fundatsen kunne ikke opfattes som et forbehold om tilbagekaldelse. En beslægtet afgørelse findes i 2 kt 96 137/1960, hvor der var oprettet et skolelegat på 5.000 kr ved indsættelse på en sparekassebog. Arvingerne ville have pengene ud. Ej hjemmel til at tillade udbetaling.
- 105., Se fx Min Tid 1944 B s 9–10, 1957 B s 53.
106. Nærmere fx hos Aug Knecht *System der Justinianischen Kirchenvermögensrecht*, 1905, Saleilles i *Mélanges Gérardin*, 1907, s 513–51, P W Duff *Personality in Roman Private Law*, 1938, s 168–205, H F Jolowicz *Roman Foundation of Modern Law*, 1957, s 127–39. Materiale-samling hos Bernhard Laum *Stiftungen in der griechischen und römischen Antike*, I–II, 1914.
107. Indenrigsministeriet KK 1772/1897, jfr Hofman IV s 230–31. Min Tid 1912 A s 184–85 og 1946 B s 102–03.
108. Indenrigsministeriet KK 1497/1878 om Mette Christiansens stiftelse, der var en uselvstændig stiftelse. Nysted byråd forsøgte at få den nedlagt, men fik afslag, fordi kommunen havde forpligtet sig til at opretholde stiftelsen. Der stadfæstedes dog fundats. Som det ses af teksten s 31 blev stiftelsen senere nedlagt og omdannet til pengelegat.

INDHOLD

§ 1. Vejlefjords Sanatoriums nedlæggelse. Boghandler Digmanns julelegat. Godsejer Uttentals Løvenholmfond	5-10
§ 2. Særligt grundlag for fundatsændringer.	
1. Ændring af gavefundatser med giverens tilslutning. Entreprenør Niels Andersens arbejderlegat. Anders Hasselbalchs fond til leukæmiens bekæmpelse. Selskabers og foreningers jubilæumslegater	10-12
2. Oprettelsesdokumentet tillader ændring. Etatsråd Pugaards legat. Hagemanns Kollegium. Kollekollegård	12-14
3. Bestemmelser, der ikke er udformet af opretteren. Musik-konservatoriet. Dronning Anna Sophias »Witwen Stift« ..	14-17
4. Sammenslutningsstiftelser, herunder stiftelser for håndværksmestre, handlende og arbejdere	17-18
5. Stiftshospitaler	18-19
§ 3. Ændring af bestemmelser, som ikke længere kan opfyldes.	
1. Legaternes skæbne ved nedlæggelse af latinskoler. Brygger Halds indkvarteringslegat. Den Thaarupgårdske stiftelse ..	19-26
2. Nedlæggelse af Stokhuset og Welanderhjemmene. Ophævelsen af Københavns Borgervæbning. Oprettelsen af Dansk Forsorgsselskab. Sammenlægning af forplejningsklasser og ophævelse af enestueordning på hospitaler ..	26-28
3. Forarmede stiftelsers nedlæggelse og omdannelse til pengelegater. Stangerup og Skovbos hospitaler. Maren Knabes og Mette Christiansens stiftelser. Godshospitalerne	28-32
4. Overskud på grund af mangel på kvalificerede ansøgere. Nordhuus's, Rostgaards, Langes og Topps legater. Legatet for evangelisk-kristelig læres udbredelse	33-36
§ 4. Ændring af bestemmelser, der i tidens løb er blevet åbenbart uhensigtsmæssige.	
1. Ophævelse af forbud mod salg af ubebyggede grunde. Friedenreichs vænge i Stege. Morten Nielsen Hemmers, Bodil Andersdatters, Højers enkes og Alhed Borrings jordlodder i Skive, Viborg og Bogense. Riis's toft i Kolding. Degnejorden i Hesselager	36-41
2. Ophævelse af forbud mod salg af bebyggede ejendomme. Stangerup hospital. Brødrene Petersens jomfrukloster på Amagertorv. Bryggergårdens og Seyergårdens legater i Odense	41-45
3. Forhøjelse af legatportioners størrelse og forhøjelse af indtægtsgrænser på grund af nedgang i pengeværdien. Det Plessenske legat. Møllers, Tschernings og Rées familielegater. Sonningprisen	45-48

4. Ændringer i bestemmelser om formuens anbringelse. Michaelsen fonden og Knud Højgaards fond	48-50
§ 5. Ændring ved stadfæstelse af fundats af uigennemførlige testamentariske bestemmelser.	
1. Urigtige forudsætninger kan gøre en testamentarisk bestemmelse ugyldig	50-54
2. Ændring af testamentariske bestemmelser, der er truffet ud fra urigtige forudsætninger. Teoriens stilling	54-56
3. Administrativ praksis's stilling. Nogle uopfyldelighedstilfælde. Frk Ernsts legat. Viertels, Davidsens, Boldts og Fischers stiftelser. Kristensens og Gleesens legater	56-61
4. Tendensen mod at opretholde bestemmelser i velgørende øjemed, når testator har ønsket, at formuen skal gå til velgørenhed	61-69
5. Beslægtet anvendelse	69-70
§ 6. Ændring ved stadfæstelse af fundats af testamentariske bestemmelser, der var gennemførlige.	
1. Grundlaget for ændring forudsætningssynspunktet. Uopfyldelighedslæren en retsteknisk forskydning af forudsættningssynspunktet	71-72
2. Frk Valentins, Teschs, Frølund's, Hertz's og Ellen Olsens legater	72-77
3. Testamentariske bestemmelser kan ikke vilkårligt ændres ved stadfæstelse af fundats	77-78
§ 7. Fejlskrift og anden fejltagelse ved testamentets oprettelse.	
1. Højesteretsdommen om forhøjelsen af legatet til brodersønnen Rasmus. Frk Davids legat til Foreningen for Lærerinder	79
2. Justitsrådinde Udbyes legat til de fattige i Bjergby sogn ..	79-81
§ 8. Fortsat undersøgelse af praksis om efterfølgende ændring.	
1. Løvenholm sagen	81-84
2. Mosaik Trossamfunds brudeudstyslegater. Maren Grotums familielegat. Philipsens fattiglegat	85-87
3. Mosaik Trossamfunds stiftelser slås sammen. Stiftelser optages i Vartov. Frihedsfondens kollegium bygges på Hassagers kollegiums grund. Wadstedts kollegium bliver til Wadstedts værelser. Stiftelsen Anders Degns minde bliver en del af et alderdomshjem. Svanestiftelsen, Flensborgs stiftelse og Kraghs stiftelse lægges sammen	87-92
4. Sammenlægning af latinskolelegater i begyndelsen af det 19 årh. Sammenlægning af andre legater	93-97
5. Formålsændring på grund af virkefeltets indsnævring ..	97-101
6. Ændringer i den administrative inddeling og i landmådet	101
§ 9. Grundlaget for efterfølgende permutation. Uforanderlighedsbestemmelser. Rettigheder kan ikke ophæves ved permutation.	
1. Grundlaget for efterfølgende permutation	101-108

2. Uforanderlighedsbestemmelser. Hagernes legat. Grevinde Danners stiftelse	108-111
3. Rettigheder kan ikke ophæves ved permutation	111-113
§ 10. Indsamlingslegater.	
1. Indsamling med det formål at oprette en stiftelse mislykkes. Tilbagebetaling eller omdannelse til legat?	114-118
2. Indsamlinger, der giver overskud. Tilbagebetaling eller oprettelse af legat?	118-120
3. Tilbagekaldelse af gavelegater?	120-122
§ 11. Legater og stiftelser, som skal tilfalde en velgørende forening eller institution, en kommune eller staten.	
1. Legater bestemt til forbrug. Polioforeningens legater ..	122-124
2. Sondringen indenfor evighedslegaterne mellem de selvejende legater (foundationer) og de legater, der tilhører en forening, en institution, kommune eller stat på visse vilkår for anvendelsen. »Uselvstændige« og »selvstændige« stiftelser, legater og fonde	124-128
§ 12. Permutationsproblemet ved selvejende legater og stiftelser, hvis fundats ikke er konfirmeret	
Noter til teksten	131-137